

บทที่ 2

ปอเนาะ : ช่วงที่รัฐเข้าจัดการศึกษา พ.ศ.2442-2502 ยุคเน้นมิติความมั่นคง

1. การศึกษาช่วงรัฐเข้าจัดการศึกษาอย่างเข้มงวด

1.1 การจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) นั้น เป็นสังคมยุคใหม่ที่เผชิญกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดมาจากการเมืองภายนอก คือปัญหา การเข้ามาของชาติมหาอำนาจตะวันตก พร้อมด้วยนโยบายจักรวรรดินิยมกับปัญหาการเมือง ภายในที่เป็นผลมาจากโครงสร้างทางสังคม และการเมืองในระบบมูลนาย-ไพร่ ทำให้เกิดการ ทำทลายอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางและเจ้านายชั้นสูง สภาพปัญหาดังกล่าว มีส่วนผลักดันนโยบายของรัฐที่สำคัญยิ่งในการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินของรัชกาลที่ 5 และเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อระบบการศึกษาไทย คือการเปลี่ยนแปลง ลักษณะการศึกษาแบบเก่ามาสู่การศึกษาแบบใหม่ในระบบโรงเรียน การจัดการศึกษาระบบใหม่ นี้ รัฐเป็นผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาทั้งหมด ซึ่งได้กำหนดนโยบาย วิธีการ เนื้อหา หลักสูตร และเป้าหมายที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐและสภาพสังคมในขณะนั้น ซึ่งเป็น ยุคสมัยแห่งการก่อรูปของ "รัฐชาติ" อย่างเห็นได้ชัด การศึกษาแบบใหม่นี้ได้มีการเปลี่ยนแปลง ไปตามนโยบาย และแนวคิดในการจัดการศึกษาของกลุ่มชนชั้นนำในยุคสมัยนั้น¹

แม้ว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีได้กำหนดและ ประกาศใช้นโยบายการศึกษาของประเทศอย่างเป็นทางการ แต่พระกรณียกิจทางด้านการศึกษา การออกหมายประกาศ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกาศใช้โครงการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก ล้วนแสดงถึงนโยบายที่จะปฏิรูปการศึกษาของพระองค์ และปรากฏชัดขึ้น เมื่อพระองค์ได้ริเริ่ม จัดตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ.2414 และได้มีหมายประกาศ

---

¹ วารุณี ไอสถารมย์. "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475" อักษรศาสตร์

นิพนธ์ 1 : รวมบทความทางประวัติศาสตร์ไทย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทพประทานพร, 2525), หน้า 159.

จะเข้ารับชกัชนพระรชวงศัและขัารชการให้ส่งบุตรหลานเข้าเรียน¹ เพื่อให้มีความรู้ความสามารถพอที่รชการ ต่อมาใน พ.ศ.2424 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนในกรมทหารมหาดเล็กักรัษาพระองค์* เพื่อให้ได้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถช่วยบริหารราชการบ้านเมือง²

ในปี พ.ศ. 2428 หลังสิ้นผู้นำขุนนางตระกูลขุนนาค พิวาลัย และวังหน้าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรแห่งแรกขึ้นที่วัดมหรณพาราม ตำบลหัวลำโพง ในกรุงเทพฯ³ โดยมีหมายประกาศชกัชนให้ประชาชนเรียนหนังสือเพื่อให้ราษฎรตื่นตัวพากันส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนแสดงให้เห็นถึงความต้องการของรัฐที่จะให้การศึกษาสู่ประชาชนโดยมีจุดมุ่งหมายที่ผลิตคนให้ออกมารับราชการ

หลังจากจัดตั้งโรงเรียนที่วัดมหรณพารามแล้ว ปรากฏว่าโรงเรียนสำหรับราษฎรที่จัดตั้งขึ้นในวัดก็มีเพิ่มมากขึ้น การจักระบบการบริหารการศึกษาก็มีความจำเป็น เพื่อให้การจัการศึกษามีระเบียบแบบแผน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2430 นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การจัการศึกษาของไทย จึงเริ่มเข้าสู่ระบบ⁴ และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จฯ

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. แนวคิดทางการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : ฟันนี้พับบลิชซิง, 2526), หน้า 56.

*ซึ่งต่อมาเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ.2459 รัชกาลที่ 6 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาโรงเรียนนี้เป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ประยูร ศรีประสาธน์ และนิรมล กิตติวิบูลย์. "นโยบายการศึกษาของไทยในยุครัตนโกสินทร์" วารสารการศึกษาแห่งชาติ, ปีที่ 16 ฉบับที่ 4 เดือนเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ.2525, หน้า 36

³ สมโชติ อ๋องสกุล. การศึกษาในสังคมไทย : รายงานการสำรวจและวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์. (เอกสารทางวิชาการหมายเลข 35-2529/1 คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2520), หน้า 56.

⁴ ประยูร ศรีประสาธน์ และนิรมล กิตติวิบูลย์. เรื่องเดิม. หน้า 36.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้บัญชาการ กรมศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2431 ต่อมาในปี พ.ศ. 2435 รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ปรับปรุงโครงสร้างการปกครองยกเลิกระบบจตุสดมภ์ และเริ่มระบบกระทรวงอย่างเป็นทางการ¹ ในส่วนการศึกษาได้มีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการ มีการประกาศตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั่วไป ทั้งในกรุงและหัวเมือง นโยบายการตั้งโรงเรียนมูลศึกษานี้เป็นการขยายการให้การศึกษาที่มีแบบแผนเข้ามาแทนที่ การสอนแบบโบราณ นอกจากนี้ยังให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยเรียกว่า โรงเรียนเชลยศักดิ์²

การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2441 เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในวงการศึกษาของไทยให้เข้าสู่ยุคใหม่ตามแบบประเทศตะวันตกใน พ.ศ. 2441³ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปีแรกที่รัชกาลที่ 5 มีพระบรมราโชบายขยายการศึกษาสู่หัวเมือง โยมีพระบรมราชโองการประกาศการจัดการศึกษาเล่าเรียนในหัวเมือง เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่า “การศึกษาระบบโรงเรียนในหัวเมืองจะช่วยเสริมฐานอำนาจทางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เข้มแข็งขึ้น โดยการศึกษาระบบโรงเรียนในหัวเมืองจะช่วยผลิตข้าราชการท้องถิ่นเข้ารับราชการในแต่ละท้องถิ่น อันจะเป็นจักรกลตัวหนึ่งในการช่วยรวมรัฐชาติ ให้เป็นเอกภาพภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์”⁴ โดยวางจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ 2 ประการ คือ เพื่อให้มีความประพฤติชอบประการหนึ่ง และเพื่อให้ประกอบอาชีพในทางที่ชอบอีกประการหนึ่ง⁵ ภายใต้กรอบพระบรมราโชบายดังกล่าว ในการปฏิบัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ดำรงฐานะผู้อำนวยการการศึกษาหัวเมือง ได้ตั้งพระราชอาคะชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุณวุฒิ และมีประสบการณ์ในด้านการจัดการคณะสงฆ์และด้านการศึกษา ให้เป็นผู้ดำเนินการศึกษามณฑลต่าง ๆ รับผิดชอบตรวจตรา

¹สมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 75.

²สมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 81.

³วุฒิชัย มูลศิลป์. เรื่องเดิม. หน้า 58.

⁴สมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 73.

⁵วุฒิชัย มูลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5. (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2526), หน้า 141.

ดูแลการศึกษา และการศึกษามณฑลตามหัวเมืองที่ได้รับมอบหมาย¹ พระราชาคณะที่ไปเป็น
ผู้อำนวยการศึกษารับผิดชอบดูแลการศึกษาในบริเวณหัวเมืองปัตตานี คือ พระสิริธรรมมุนี*

พระสิริธรรมมุนีได้เดินทางไปตรวจการศึกษาในบริเวณหัวเมืองปัตตานี
เป็นครั้งแรกในเดือนมีนาคม ปลายปี ร.ศ.118 (พ.ศ.2442) และมีดำริที่จะให้ตั้งโรงเรียนที่วัด
มุจลินทวาปีวิหาร เมืองหนองจิก วัดตานีนรสโมสร เมืองตานี วัดออก เมืองยะหริ่ง และวัดสักชี
เมืองสายบุรี โดยอาศัยศาลาการเปรียญเป็นโรงเรียนไปพลาง ๆ ก่อน² อาจเนื่องจากเกิดอุปสรรค
บางประการ ในปี พ.ศ.2443 ในบริเวณ 7 หัวเมือง จึงมีโรงเรียนที่เปิดทำการสอนได้เพียง 2 โรงเรียน
คือ โรงเรียนเพชรานุกุลกิจย์ ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดมุจลินทวาปีวิหาร เมืองหนองจิก มีจำนวนนักเรียน
35 คน อีกแห่งหนึ่งคือโรงเรียนสุนทรวิทยาคาร ตั้งอยู่ที่วัดตานีนรสโมสร มีจำนวนนักเรียน 20 คน³

ต่อมาในปี พ.ศ.2444 (ร.ศ.120) จึงได้มีโรงเรียนเพิ่มขึ้นอีก 2 โรงเรียน คือโรงเรียนที่
จัดตั้งขึ้นที่วัดออก เมืองยะหริ่ง มีนักเรียน 14 คน และโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นที่วัดสักชี เมืองสายบุรี
มีนักเรียน 18 คน⁴

¹สมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 95.

*พระสิริธรรมมุนี เป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งรับผิดชอบดูแล
การศึกษาในบริเวณหัวเมืองปัตตานีด้วย เพราะขณะนั้นบริเวณ 7 หัวเมืองขึ้นกับมณฑล
นครศรีธรรมราช

²กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/13 จัดการศึกษา
มณฑลนครศรีธรรมราช. รายงานการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ศก 118 ของพระสิริ
ธรรมมุนี. ลงวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ.119.

³กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 มณฑล
นครศรีธรรมราช. รายงานการตรวจจัดการคณะกรรมการพระศาสนาแล การศึกษาในมณฑล
นครศรีธรรมราช ร.ศ.119. ลงวันที่ 7 กันยายน ร.ศ.119.

⁴กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 มณฑล
นครศรีธรรมราช. รายงานตรวจจัดการคณะกรรมการพระศาสนาแล การศึกษาในมณฑล
นครศรีธรรมราช ศก 120 ของพระสิริธรรมมุนี. ลงวันที่ 19 สิงหาคม ร.ศ.120.

อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาในช่วงนี้ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นอยู่ในวัดทั้งสิ้น และผู้ที่เกี่ยวข้องกับจัดการศึกษาก็เป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา สร้างความรู้สึกให้แก่ชนพื้นเมืองส่วนใหญ่ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามว่า การสอนภาษาไทยเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา นโยบายการจัดการศึกษาเช่นนี้อาจจะเหมาะสมกับมณฑลอื่น ๆ เพราะประชาชนมีความเคารพเลื่อมใสในต่อพระองค์อยู่แล้ว และเป็นการง่ายที่จะดึงประชาชน ส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียน แต่สำหรับบริเวณ 7 หัวเมืองแล้ว สถานที่ที่ให้การศึกษาทางศาสนาอิสลามและมีบทบาทมากที่สุดคือปอเนาะ นอกจากปอเนาะแล้วก็มีการเรียนการสอนตามสุเหร่า ซึ่งเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจ คือเป็นสถานที่ละหมาด รวมกันภายในตำบลหรือหมู่บ้าน และอาจมีการสอนหลักธรรมทางศาสนาด้วย และอีกแหล่งหนึ่งที่มีการศึกษาทางศาสนาก็คือ ตามบ้านของผู้รู้ต่าง ๆ ซึ่งมักจะสอนการอ่านคัมภีร์อัล-กุรอานและหลักศาสนาเบื้องต้น¹ จึงทำให้การจัดการศึกษาที่รัฐจัดให้ นั้นย่อมสร้างทัศนคติที่ไม่ดีต่อชนพื้นเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม คือจะมองว่าการเรียนภาษาไทยในโรงเรียนที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นนั้น จะเกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นการจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองของรัฐที่ได้ดำเนินการในระยะเริ่มแรกก็พบปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ

1. ปัญหาในส่วนของรัฐเอง

1.1 การขาดแคลนครูผู้สอน ดังปรากฏในรายงานการศึกษา ร.ศ.118

(พ.ศ.2442) ของพระสิทธิธรรมมุนี ตอนหนึ่งว่า

การละหมาด คือการนมัสการพระเจ้าที่ศาสนาบังคับให้ทำ มีวันละ 5 ครั้ง อาจจะทำละหมาดคนเดียวที่บ้านหรือละหมาดรวมกันหลาย ๆ คนก็ได้ แต่การละหมาดรวมดีกว่าละหมาดคนเดียว

ในพดล โจนอุดมศาสตร์. ปัญหาการจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานี (พ.ศ.2449-2474). ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523), หน้า 25-26.

“...ในเมืองปัตตานี วัดปัตตานีนรสีมโสร มีพระสงฆ์ 12 รูป ศิษย์วัด 20 คน ควรตั้งโรงเรียนได้ พระใบฎีกาแก้วในวัดนี้ได้ศึกษาหนังสือไทยตามแบบ มุลบท ได้สอนเด็กอยู่บ้างแล้ว เลขไทย ถูกคิดเข้าใจดี แต่เลขอย่างฝรั่งไม่ เข้าใจ เมื่อจัดเรื่อนั้นให้เป็นอาจารย์ เธอ*ไม่เต็มใจ บอกป่วยไปต่าง ๆ”¹

และในรายงานการศึกษา ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) ของพระสิทธิธรรมมุนี ได้กล่าวถึงการศึกษาในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ที่วัดปัตตานีนรสีมโสรว่า “การเล่าเรียนในเมืองนี้ วัดปัตตานีนรสีมโสรมีโรงเรียน 1 โรง พระครูพิพัฒน์สมณะกิจ เป็นผู้จัดการ พระสมุห์แก้ว เป็นอาจารย์ มีนักเรียน 8 คน โรงเรียนนี้ไม่เจริญเพราะอาจารย์ความรู้ไม่พอเล่าเรียน กระ่อง กะแรงไปอย่างนั้น”² และเป็นเพราะเหตุนี้เอง ทำให้โรงเรียนแห่งนี้ล้มไปในปี พ.ศ.2446 (ร.ศ.122)³

อย่างไรก็ตามในอีก 2 ปีต่อมา คือปี พ.ศ.2448 ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียน ที่เมืองปัตตานี อีกครั้งหนึ่ง ดังปรากฏในรายงานตอนหนึ่งว่า

*เธอ คือ พระใบฎีกาแก้ว

¹กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/13 จัดการศึกษา มณฑลนครศรีธรรมราช. รายงานการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ศก 118 ของพระสิทธิ ธรรมมุนี. ลงวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ.119.

²กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 มณฑล นครศรีธรรมราช. ตรวจสอบการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ศก 121 ของพระสิทธิธรรมมุนี. ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน ร.ศ.122

³กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/13 มณฑล นครศรีธรรมราช. รายงานตรวจสอบการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ศก 122 ของพระสิทธิ ธรรมมุนี. ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ.123.

ในเมืองปัตตานี การศึกษาเล่าเรียนยังเป็นที่ติดขัดอยู่ด้วยไม่มีโรงเรียน พระรามฤทธิรงค์ (ผู้รั้งราชการตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ ประจำ 7 หัวเมือง ในขณะนั้น) เห็นว่าควรจัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยและมลายู เพื่อเป็นสาธารณกุศลแก่กุลบุตรทั่วไป พระรามฤทธิรงค์กับพระครูพิพัฒน์สมณะกิจ เจ้าคณะเมืองตานีได้ปรึกษาตกลงเห็นพร้อมกันว่า ควรจัดตั้งโรงเรียนขึ้น แต่ในขั้นต้นได้อาไศรย ศาลาริมน้ำว่าวัดตานีนรสโมสรเป็นโรงเรียนไปพลางก่อน... จึงได้จัดหาครูไทยและมลายูพร้อมแล้ว ...วันที่ 1 กุมภาพันธ์ คศ 124... ได้เปิดโรงเรียนสอนตั้งแต่วันนั้นมา มีจำนวนนักเรียนทั้งไทยแลมลายู ในวันแรกเปิดโรงเรียน 39 คน¹ และโรงเรียนที่วัดตานีนรสโมสร ที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ได้ให้มีการสอนภาษามลายูด้วย คงจะสอนให้สำหรับเด็กนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม² และก็ขาดแคลนครูเหมือนกัน ดังในรายงานของพระกล่อม ครูโรงเรียนวัดตานีนรสโมสร เมืองตานี ถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (เปี้ย มาลากุล) อธิบดีกรมศึกษาธิการ ความว่า “เมื่อกระทรวงมหาดไทยเรียกพระรามฤทธิรงค์กลับไปกรุงเทพฯ นายสอน นายเล็ก ก็เลยลาต่อ... กลับกับคุณพระรามด้วย”³ ทำให้โรงเรียนขาดแคลนครูอีก เหลือแต่ครูกุญะยี ซึ่งสอนแต่ภาษามลายู สอนภาษาไทยไม่ได้ แต่ก็ได้แก้ไขโดยให้เสมียนฝึกหัดของที่ว่าการมณฑลเข้าไปเป็นครูอยู่ชั่วคราว⁴

¹ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศค.51.9/1. ตั้งโรงเรียนที่เมืองตานีแหลมมะลายู ราชปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทย แจ้งความมายังปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ. ที่ 165/10752 ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ.124.

² นพดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 33.

³ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศค.51.9/3. พระกล่อม ครูโรงเรียนนรสโมสร เมืองตานี เจริญพรมายังพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ. ที่ 1/21 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ร.ศ.125.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

1.2 การขาดแคลนสถานที่เรียนและอุปกรณ์ ดังปรากฏตามที่ราชปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย แจ้งความมายังปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการว่า

ในเมืองตานี การศึกษาเล่าเรียนยังเป็นที่ติดขัดอยู่ด้วยไม่มีโรงเรียน พระรามฤทธิรงค์กับพระครูพิพัฒนสมณะกิจ เจ้าคณะเมืองตานีได้ไปถูกษาทกกลงเห็นพร้อมกันว่า ควรจะจัดตั้งขึ้นแต่ในชั้นต้นให้อาไศรยศาลาริมน้ำ นำวัดตานีนรสโมสรไปพลางก่อน¹

และตอนเปิดสอนใหม่ ๆ ไม่มีกระดานดำใช้ และไม่ทราบวิธีการทำกระดานดำ ถึงกับมีหนังสือขอกระดานดำจากทางกรุงเทพฯ แต่ทางกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้จัดส่งกระดานดำไปให้เพียงแต่ชี้แจงวิธีการทำและให้ไปทำกันเอง²

2. ปัญหาความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรม

2.1 บิดา มารดาและผู้ปกครองของเด็ก ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษาในโรงเรียนที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น เนื่องจากโรงเรียนสอนภาษาไทยภาคกลาง ใช้ตำราแบบเรียนหลวงโรงเรียนตั้งอยู่ในวัดและมีพระครูเป็นผู้สอน ทำให้ประชาชนไม่เห็นด้วยกับวิธีการจัดการศึกษาที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น ดังปรากฏในรายงานตรวจการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราชของพระสิทธิธรรมมุนี ตอนหนึ่งว่า “เดิมเมื่อศก 118 อาตมาภาพได้จัดตั้งโรงเรียนที่วัดออก (เมืองยะหริ่ง) 1 แห่ง...ไม่มีใครจะพอใจเรียนนักในศกนี้ถึงกับล้ม”³ และตอนหนึ่งกล่าวถึง การศึกษาในโรงเรียนวัดตานีนรสโมสร เมืองปัตตานีว่า “นักเรียนไม่ค่อยจะพอใจเรียน เพราะคนในเมืองนี้ยังเป็นคนชาติมลายู และคนจีนโดยมาก คนไทยน้อยจึงไม่ค่อยจะมีนักเรียนชุมในปีนี้ถึงกับล้มไปเสียแล้ว”⁴

¹อ้างแล้ว

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.51.9/2. หลวงชูชีพ ขอกระดานดำ สำหรับโรงเรียนปัตตานี. ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ.125 และนพดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 33.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 มณฑลนครศรีธรรมราช. รายงานตรวจการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ศก 121 ของพระสิทธิธรรมมุนี. ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน ร.ศ.122.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 มณฑลนครศรีธรรมราช. รายงานตรวจการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ศก 122 ของพระสิทธิธรรมมุนี. ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ.123

2.2 การศึกษาในวัฒนธรรมอิสลาม เป็นที่ทราบกันดีว่าการศึกษาในบริเวณ 7 หัวเมือง ถือว่าการศึกษาเป็นที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางมาแล้ว แต่เป็นการศึกษาทางศาสนา โดยศึกษาด้วยภาษามลายูและภาษาอาหรับ ซึ่งสถานศึกษาที่นิยมกันมากคือ ปอเนาะ การจัดการศึกษาในรูปแบบของปอเนาะนั้น เป็นการศึกษาที่สืบเนื่องกันมานานแล้ว และปอเนาะที่เก่าแก่ที่สุดในเขตการศึกษา 2 เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2442¹ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ประกาศได้ประกาศการจัดการจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองขึ้นแต่ไม่ได้ผล และนี่ก็เป็นปัญหาหนึ่ง เพราะผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในปอเนาะ ทำให้การจัดการศึกษาของรัฐไม่ได้ผล แต่เราไม่ทราบว่า มีจำนวนปอเนาะมากน้อยเท่าใด เราทราบว่าในปี พ.ศ.2459 ในมณฑลปัตตานี มีโรงเรียนบุคคลซึ่งคงเป็นโรงเรียนปอเนาะและอาจรวมถึงสุเหร่า ที่มีการเรียนการสอนด้วยจำนวน 479 แห่ง² ทำให้ปัตตานีเป็นแหล่งการศึกษาทางศาสนาอิสลาม ที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง ดังปรากฏในรายงานของเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) ตอนหนึ่งว่า "ในมณฑลปัตตานีนี้เป็นที่ซึ่งขึ้นชื่อลือชามในหมู่แขกทั้งหลายว่า เป็นสำนักที่มีการเล่าเรียน หรือมีนักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ในทางศาสนาเป็นอย่างดี มีผู้ส่งบุตรหลานไปเล่าเรียนเป็นสาธุศิษย์ กับโต๊ะหะยีปีหนึ่งตั้งหลายร้อยคน คือชาวมะลายูในกรุงเทพฯ บ้าง กลันตัน ไทรบุรี 1 ประเทศในเขตอังกฤษ และหัวเมืองอื่น ๆ บ้าง"³

¹ มาโนชญ์ บุญญานูวัต. "โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ความสำเร็จหรือความล้มเหลว. รุสะมิแล. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กันยายน-ธันวาคม 2525, หน้า 14.

² กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ศธ.44/20. มณฑลต่าง ๆ ส่งรายงานครึ่งปี จำนวนโรงเรียนรัฐบาลชั้นประถม ชั้นมัธยม เดือนมีนาคม พ.ศ.2459 ธรรมการมณฑลปัตตานี ประธานกราบเรียนอธิบดีกรมศึกษาธิการ. ที่ 27/377 ลงวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ.2460.

³ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.22/14. รายงานเจ้าพระยามรราช ตรวจราชการมณฑลปัตตานี กราบบังคมทูล ร.6. ที่ 2/1462 ลงวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2466.

ปัญหาการศึกษาภายในกรอบนโยบายของรัฐในช่วงที่ผ่านมา นั้น ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับ “เหตุผลแห่งรัฐ” อันได้แก่ องค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจรัฐ โดยผ่านสถานศึกษา คือ “วัด” และมี “พระ” เป็นผู้สอน อันเป็น “กลไกรัฐ” ดังนั้น แนวนโยบายการจัดการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐชาติในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายการจัดการศึกษาในหัวเมือง ที่ต้องเร่งสร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และความมั่นคงแห่งชาติ ส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาทางการเมืองขึ้นหลายแห่งในพระราชอาณาจักร เช่น เกิดกบฏผู้มีบุญที่มณฑลอีสาน มณฑลอุดร มณฑลนครราชสีมา เมื่อปลายปี พ.ศ.2444 เกิดกบฏเงี้ยวที่เมืองแพร่ ขณะเดียวกันทางใต้ก็เกิดปฏิกิริยาต่อต้านการปฏิรูปการปกครอง โดยเจ้าเมืองปัตตานี¹

เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ.2449 “บริเวณ 7 หัวเมือง” ได้รับการยกฐานะเป็นมณฑล² แยกออกจากความรับผิดชอบของมณฑลนครศรีธรรมราช เรียกชื่อว่า “มณฑลปัตตานี” แล้วแต่งตั้งให้พระยาศักดิ์เสนี (หนา บุญนาค) อดีตข้าหลวงประจำบริเวณ 7 หัวเมือง เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลปัตตานีคนแรก³ ได้เริ่มมีแนวคิดที่จะจัดการศึกษาในบางมณฑลที่มีภาษาหนังสือที่แตกต่างกันให้ได้เรียนภาษาไทยมากขึ้น ดังปรากฏในหนังสือที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยศในขณะนั้น) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทูลเกล้าฯ ความเห็นเรื่องการศึกษาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความว่า “หัวเมืองบางมณฑล ในพระราชอาณาจักรนี้ ภาษาที่พูดและตัวหนังสือที่ใช้ในพื้นที่เมือง ยังผิดเพี้ยนกับที่ใช้เป็นแบบแผนในราชธานี และหัวเมืองชั้นในมณฑลที่ยังผิดเพี้ยนอยู่เหล่านี้จะต้องคิดการฝึกสอนภาษาและตัวหนังสือด้วย⁴

¹สมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 89.

²สมโชติ อ๋องสกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (2449-2474). (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521), หน้า 187.

³สมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดียวกัน. หน้า 188.

⁴กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/5 โครงการศึกษากรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กราบบังคมทูล ร.5 ที่ 308/11671 ลงวันที่ 1 เมษายน ร.ศ.125 และนพดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 36.

การที่จะให้คนที่มีความรู้ ภาษาเขียนที่อยู่ในพระราชอาณาจักรได้เรียนรู้ถึงภาษาไทยที่เป็นภาษาของชาตินั้น นับว่าเป็นความคิดที่ดี และมีประโยชน์ ทั้งทางด้านการเมือง และทางด้านการปกครอง แต่สำหรับมณฑลปัตตานี การที่จะดำเนินตามแนวคิดนี้ยังมีอุปสรรคอยู่มาก เพราะ การศึกษาในขณะนั้นยังไม่ใช้การศึกษาภาคบังคับ และในหมู่ชาวมุสลิมในมณฑลปัตตานีก็ไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียน และโรงเรียนที่จัดตั้งอยู่แล้วในมณฑลปัตตานีก็มีจำนวนน้อย และโรงเรียนที่มีก็ไม่ค่อยมีเด็กเข้ามาเรียนมากนักเพราะปรากฏว่าในปี พ.ศ.2450 โรงเรียนในมณฑลปัตตานีก็ยังคงมีอยู่ 2 โรงเรียนเท่าเดิม คือโรงเรียนที่วัดตานีนรสโมสรเมืองปัตตานีกับ โรงเรียนที่วัดมุจลินทวาปีวิหารเมืองหนองจิก ดังนั้นรัฐบาลได้ปรับแผนการศึกษา พ.ศ.2445 เป็น แผนการศึกษา พ.ศ.2450 โดยมุ่งเน้นราษฎรที่เป็นชายให้ได้เล่าเรียนทุกคนตามอัธยาศัยและเพื่อ สำเร็จออกไปหาเลี้ยงชีพตามภูมิฐานะของตนได้ และกำหนดนโยบายการดำเนินการจัดการศึกษา สำหรับกรณีมณฑลปัตตานีไว้เป็นการเฉพาะความว่า

...ในมณฑลที่มีราษฎรนับถือศาสนาต่างออกไป เช่น มณฑลปัตตานีให้ถือไม่ว่าวัดใด ศาสนาใด เป็นอย่างเดียวกันทั้งสิ้น เมื่อใครจะสมัครเรียนวัดไหนก็ให้เรียนวัดนั้น แต่การเรียนภาษาไทยต้องเข้าใจว่าเป็นการเรียน ซึ่งจะต้องได้รับความอุดหนุนจากรัฐบาลโดยเฉพาะ...¹

ในปี พ.ศ.2451(ร.ศ.127) เพื่อคลี่คลายปัญหาการจัดการศึกษาของมณฑลปัตตานี หรือเพื่อการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพสังคมมากขึ้น กระทรวงธรรมการได้มอบอำนาจให้ ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษา โดยให้ข้าหลวงธรรมการอยู่ในความบังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาล แต่ในปี พ.ศ.2452 (ร.ศ.128) เกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทั่วโลก สภาพดินฟ้าอากาศไม่อำนวยต่อการทำกิจกรรม การทำเหมืองแร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลักของ ราษฎร มณฑลปัตตานี บ้านเมืองตกอยู่ในสภาพข้าวยากหมากแพง ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เป็นอันมาก ได้มีกลุ่มผู้ต่อต้านการดำเนินงาน

¹ปก แก้วกาญจน์. พัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-2503. (สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531), หน้า 48 และสมโชติ อ๋องสกุล. การศึกษาในสังคมไทย. หน้า 103.

ทางการเมือง การปกครองของรัฐบาล อังตนเป็นผู้วิเศษ* สามารถช่วยให้ราษฎรพ้นจากความเดือดร้อน ได้ดำเนินการยุบราษฎรให้ต่อต้านรัฐบาล จนเกิดการปะทะกันด้วยกำลังในวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ.2452 เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจับกุมเหยียบละหวัหน้าผู้ก่อการได้ แต่เจ้าหน้าที่ต้องได้รับบาดเจ็บหลายคน นับเป็นการปะทะอย่างรุนแรงเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่เริ่มจัดตั้งมณฑลปัตตานี¹ และถัดมาอีก 1 วัน ข้าหลวงธรรมการประจำมณฑลปัตตานีก็ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดควนนอก อำเภอปานาเระ เมืองยะหริ่ง เพิ่มอีก 1 โรงเรียน โดยเริ่มทำการเปิดสอนเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2452²

แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามปรับแนวคิดในการจัดการศึกษาต่อประชาชน ในมณฑลปัตตานี และเจ้าหน้าที่ประจำมณฑลจะพยายามใช้กุศโลบายบางประการแล้วก็ตาม โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นในมณฑลปัตตานีก็ยังมีจำนวนน้อยและไม่ค่อยมีเด็กเข้ามาเรียนมากนัก และในปีนี้ได้มีนักเรียนที่เรียนอยู่ใน 3 โรงเรียนของมณฑลปัตตานีรวมทั้งหมด 319 คน คือ โรงเรียนวัดตานีนรสโมสร เมือง ปัตตานี จำนวน 156 คน โรงเรียนเพชรานุกูล เมืองหนองจิก จำนวน 85 คน และโรงเรียนปริยาศศึกษา (วัดควนนอก) เมืองยะหริ่ง จำนวน 78 คน³ ซึ่งนักเรียนทั้งหมดล้วนแต่เป็นเด็กผู้ชายเท่านั้น และในปีเดียวกันนี้รัฐบาลได้ประกาศปรับปรุงแผนการศึกษาปีพ.ศ. 2450 เป็นแผนการศึกษา พ.ศ. 2452 โดยมีนโยบายเพื่อมุ่งให้ราษฎรได้รับความรู้ตามสมควร มีความสามารถในการอ่านหนังสือ ออก และสามารถประกอบอาชีพได้ ระบบการศึกษาเป็นแบบมูลศึกษา 3 ปี ประถมศึกษา 3 ปี มัธยมศึกษา 3 ปี และอุดมศึกษา 3 ปี ซึ่งเป็นแผนการศึกษาที่กำหนดให้มีถึงระดับอุดมศึกษาด้วยเป็นครั้งแรก⁴

-----
¹ดูสมโชติ อ๋องสกุล. "กบฏผู้วิเศษ : ฝันในภาคใต้". วารสารประวัติศาสตร์. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2525, หน้า 42-62.

²สมโชติ อ๋องสกุล. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล : มณฑลปัตตานี". มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ, วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล, (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2524), หน้า 380.

³กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศธ.51.9/5. บริจาคทรัพย์จัดการตั้งโรงเรียนที่วัดควนนอก มณฑลปัตตานี. ลงวันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ.128.

⁴กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่สองประจำ ศก 2452. หน้า 129.

⁵ปก แก้วกาญจน์. เรื่องเดิม. หน้า 49-50.

ในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411- 2453) การจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานีนั้น เจ้าหน้าที่แผนกกระทรวงธรรมการ ประจํามณฑลก็ไม่ละความพยายามที่จะปรับปรุงแนวทางปฏิบัติเพื่อสนองนโยบายของรัฐบาล ดังปรากฏในรายงานการประชุมเทศาภิบาล แผนกธรรมการ เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2453 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อนึ่งว่า

มณฑลปัตตานีมีราษฎรเป็นมลายูเป็นพื้น ไทยและจีนที่มีอยู่บ้างนั้นได้เล่าเรียนตามวัดไทย นอกนั้นราษฎรที่เป็นมลายูเรียนตามบ้านและสุเหร่าต่าง ๆ และเรียนแต่คำภีร์ศาสนาอิสลามเป็นการบุญเท่านั้น ในเบื้องต้นนี้ได้ให้เริ่มสอนหนังสือมลายูที่ใช้อ่านเขียนกันขึ้นก่อนให้โต๊ะอิหม่าม (ผู้นำทางศาสนาอิสลามในแต่ละหมู่บ้าน) ที่มีความรู้ช่วยข้าหลวงธรรมการตรวจตรา แนะนำความประสงค์ คือจะให้การเรียนหนังสือเกิดขึ้นก่อน แล้วจะได้เอาการเรียนหนังสือไทยเข้าแทรกเป็นลำดับ จะได้อยู่ที่เล่าเรียนตามบ้านตามสุเหร่าให้มีน้อยแห่งเข้า ให้รวมเป็นโรงเรียนใหญ่ ๆ ประจําตำบล หรืออำเภอตามสมควรแก่ภูมิประเทศ¹

ข้อเสนอในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่แผนกกระทรวงธรรมการนั้นมีความตั้งใจเพื่อสนองตอบเป้าหมายของนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ แต่ขาดความรอบคอบและอาจจะส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคมจิตวิทยาและการเมืองได้ ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ประจํามณฑลขาดความเข้าใจถึงการศึกษาในวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิมในท้องถิ่น โดยเฉพาะแนวความคิดที่ว่าเมื่อแทรกการสอนหนังสือไทยเข้าไปในระบบการเรียนการสอนตามบ้านตามสุเหร่าได้แล้วจะยุบการเล่าเรียนในระบบดังกล่าวเสียในที่สุดนั้น นับเป็นกลไกรัฐบาลที่เริ่มนำสู่การปฏิบัติต่อชาวมลายูมุสลิม ซึ่ง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นทรงเห็นด้วยกับวิธีการที่ค่อย ๆ แทรกการสอนหนังสือไทยตามสุเหร่าตามบ้านให้เหลือน้อยลงและทรงรับสั่งว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 คร.42/8. รายงานการประชุมเทศาภิบาล แผนกกระทรวงธรรมการ. วันที่ 23 กันยายน ร.ศ.129.

การที่จะยุบโรงเรียนให้เหลือแต่น้อยแห่งนั้นไม่ควรยิ่ง สอนกันแพร่หลาย
ทั่วไปได้เท่าไรก็ยิ่งดี เมื่อสอนภาษาไทยด้วย รัฐบาลก็ให้ความอุดหนุน ถ้าขัด
ด้วยไม่มีครูก็ตั้งโรงเรียนกลางขึ้นสำหรับเพาะครู แล้วส่งออกไปสอนในที่ต่าง ๆ
จะให้เงินเดือนพอเป็นกำลังราชการบ้างเล็กน้อย ก็ควรให้มีหน้าที่สอนแต่
ภาษาไทยอย่างเดียว ในที่สุดให้พูดไทยด้วยทั่วกันก่อน การรู้หนังสือไทยนั้นจะ
ยกเอาไว้เป็นขั้นที่ 2 ให้ค่อยเป็นค่อยไปภายหลังก็ได้¹

กล่าวโดยสรุป ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เริ่มจะปรากฏชัดขึ้นเกี่ยวกับการถ่ายทอดอุดมการณ์รักษาชาติผ่านทางการศึกษาแบบระบบโรงเรียน
มีมากขึ้น โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความคิดและอุดมการณ์ของรัฐสู่ประชาชน
อย่างแนบเนียน โดยเฉพาะการขยายการศึกษาสู่หัวเมืองด้วยแล้ว ได้รับการยอมรับโดยดีจาก
ประชาชนส่วนใหญ่ และเป็นไปได้ว่ารัฐประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง แต่ในส่วนหัวเมืองอย่าง
มณฑลปัตตานีนโยบายการจัดการศึกษาสมัยรวมชาติของรัฐบาล ต้องประสบกับปัญหาทั้งใน
ระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการในท้องถิ่นหลายประการด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นส่วนของรัฐเอง
และโดยเฉพาะปัญหาความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ได้กลายเป็น
ปัญหาพื้นฐานที่ขัดแย้งกันระหว่างรัฐกับสังคมในมณฑลปัตตานีสืบต่อมา ดังนั้นแม้รัฐจะมี
เหตุผลของรัฐในการจัดการศึกษาที่เน้น “มติดความมั่นคง” เป็นด้านหลัก โดยมุ่งให้ราษฎรเป็น
พลเมืองดี มีจิตสำนึกยึดหลักในความมั่นคงของชาติก็ตาม องค์พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ทรง
กำหนดเหตุแห่งรัฐได้ยอมรับความแตกต่างของชุมชนชาวไทยมุสลิม และการจัดการศึกษาใน
วัฒนธรรมของเขา จึงยอมให้ “มติดการมีส่วนร่วมและมติดการพัฒนา” มีบทบาทร่วมตลอดรัชสมัย
ของพระองค์

¹ กงหจจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศก 42/8, เรื่องเดิม.

1.2 การจัดการศึกษาสำหรับมณฑลปัตตานี สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

การเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในช่วง พ.ศ.2453-2468 นั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังพันธะแห่งสนธิสัญญาเบาริ่ง แม้จะก่อให้เกิดการขยายตัวด้านการลงทุนของบริษัทข้ามชาติตะวันตกในเมืองไทย อันเป็นบรรยากาศของลักษณะการค้าแบบเสรีนิยม ปრაฏภากรณก็ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานในระบบการผลิตของเกษตรกร อันเป็นประชากรหลักของประเทศชาติแต่อย่างใด รายได้ของรัฐภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่ผูกพันอยู่กับระบบเศรษฐกิจโลกจึงได้รับผลกระทบ ประเทศต้องเผชิญกับวิกฤตทางการค้าระหว่างประเทศ รายได้ของรัฐจากการเก็บภาษีสินค้าเข้า-ออก ลดลง และต่อมาเมื่อเกิดปัญหาทุพภิกขภัย ชาวนาทำนาไม่ได้ผล รายได้จากภาษีสินค้าภายในจึงลดลงด้วย รัฐบาลต้องประสบปัญหาในการจัดงบประมาณรายได้แผ่นดิน ส่งผลกระทบต่อข้าราชการถูกตัดงบประมาณรายจ่าย เงินแผ่นดินลง อันเป็นเหตุเบื้องต้นที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดการเมืองในเวลาต่อมา และเป็นที่ยุ้จักกันดีในเหตุการณ์ ร.ศ.130* ประการต่อมา หลังการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทการนำ และอำนาจการบริหารการศึกษาจากผู้บริหารฝ่ายเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และคณะสงฆ์มาเป็นผู้บริหารฝ่ายเสนาบดี กระทรวงธรรมการด้วย¹

จากปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และบริบทสังคมไทยดังกล่าวได้ผลักดันให้เกิดความคิดหลากหลายในหมู่ผู้นำ เพื่อหาทางแก้ปัญหาของประเทศ และแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการ กำหนดแนวความคิดทางการศึกษาของรัฐ คือ ความคิดที่เป็นอุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ต้องการปรับปรุงเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของประเทศ และแนวคิด แบบอุดมการณ์แห่งชาติทหารนิยม ล้วนแต่มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่

*ดู แกมสุข นุ่มนนท์. กบฏ ร.ศ.130. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2522) และ อัจฉราพร กมุทพิสมัย. กบฏ ร.ศ.130 : กบฏเพื่อประชาธิปไตยแนวคิดทหารใหม่. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2540).

¹สมพงษ์ ปานเกล้า. นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในชุมชนชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ.2475-2535). (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541), หน้า 56.

และเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ และส่งผลกระทบต่อสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มประชากรชาวมลายูมุสลิมในมณฑลปัตตานี ซึ่งส่วนใหญ่พูด อ่าน เขียน เป็นภาษามลายู ย่อมได้รับผลกระทบมากขึ้น เพราะนโยบายการจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานี ในรัชสมัยนี้คือต้องการให้ประชาชนสามารถ อ่าน เขียน และโดยเฉพาะให้พูดภาษาไทยได้ ซึ่งเป็นการสานต่อจากสมัยรัชกาลที่ 5 ดังปรากฏในรายงานการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ.129 (พ.ศ.2453) ว่า

กรมหลวงดำรงรับสั่งว่า พื้นการศึกษาชั้นเบื้องต้นของทวยราษฎร์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่าควรมอบให้ เทศาภิบาลทั้งหลายต่างลงมือจัดพร้อมกันไปทีเดียว การจึงจะสำเร็จได้เร็ว ในส่วนหัวเมืองมณฑลก็ให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้อำนวยความสะดวก ...ยัง มณฑลปัตตานีราษฎรเป็นมลายูมากจะต้องสอนทั้งหนังสือไทยและ มลายู... การที่จะจัดมูลศึกษานั้นให้ถือว่า การที่จะให้ใช้ตัวหนังสือไทย ทั่วไปอย่างเดียวกันนี้เป็นข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ส่วนมณฑลปัตตานีนั้นจะต้องอุดหนุนการเล่าเรียนภาษาไทยให้เด็กมลายูพูดไทยได้ นี่เป็นข้อสำคัญ ในเบื้องต้นด้วยความประสงค์จะให้ใช้ภาษาไทยทั่วทั้งมณฑลเป็นที่สุด นี่เป็นความมุ่งหมายในหลักสูตรของมูลศึกษาชั้นต้น¹

เป็นความพยายามอย่างยิ่งที่จะให้ประชาชนในมณฑลปัตตานีพูดภาษาไทย ได้มากยิ่งขึ้นอีก ซึ่งนอกจากรัฐบาลได้มอบอำนาจให้สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี จัดการศึกษาภายในมณฑลแล้ว พระยาเดชาานุชิต (หนา บุนนาค) สมุหเทศาภิบาลมณฑล และ พระยาพิบูลย์พิทยาพรรค ข้าหลวงกรรมการประจำมณฑลปัตตานีขณะนั้น² ได้พยายามอย่าง

¹ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.1/1. รายงาน การประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล แผนกกระทรวงธรรมการ. วันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ.129.

² แปลก ศิลปกรรมพิเศษ "บทสัมภาษณ์". วารสารรัฐสมิแล-แลได้. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 มิถุนายน 2524-มกราคม 2525, หน้า 55

จริงจังที่จะให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายดังกล่าว โดยมีการเรียกร้องให้ออกกฎหมายบังคับให้บิดา มารดา ผู้ปกครองของเด็กส่งบุตรหลานเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียน และในปี พ.ศ.2453 ได้มี โรงเรียนเพิ่มขึ้นอีก 11 โรงเรียน รวมกับโรงเรียนที่มีอยู่แล้วในปี พ.ศ.2452 จำนวน 3 โรงเรียน เป็น 14 โรงเรียน จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นจาก 319 คน เป็น 643 คน ในปี พ.ศ.2453¹

ในปี พ.ศ.2454 ได้มีโรงเรียนประถมเพิ่มขึ้นอีก 2 โรงเรียน รวมโรงเรียนประถม ในปีนี้ 9 โรงเรียน ส่วนโรงเรียนมูลนั้นยังคงมีอยู่เท่ากับในปี พ.ศ.2453 คือ 7 โรงเรียน จำนวน นักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนทั้งหมดของมณฑลปัตตานีในปีนี้อาจมีจำนวน 728 คน²

แนวนโยบายที่จะให้ชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานีได้รับการศึกษาภาษาไทย เพื่อให้สามารถพูดภาษาไทยได้ ได้รับการย้าเตือนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อคราวที่กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น เสด็จตรวจราชการที่มณฑลปัตตานี เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2455 ที่ได้ประทานพระดำริเรื่องการเล่าเรียนของราษฎรชาวไทยมุสลิม ในมณฑลปัตตานีว่า

ให้คิดจัดการศึกษาของคนมลายู คือให้เด็กทุกคนพูดภาษาไทยได้ เปรียบ ความดั่งเด็กกรามัญแถบปากเกร็ด หรือปากลัด มณฑลกรุงเทพฯ คนตำบลเหล่านี้แม้เด็กเล็ก พอรู้ภาษาพูดก็พูดภาษาไทยได้ให้จัดการ เล่าเรียนของคนมลายูในชั้นต้นนี้ เพียงให้พูดภาษาไทยได้เมื่อพูดภาษาไทย ได้แล้ว จะออกจากโรงเรียนก็ตามใจ หรือจะเรียนหนังสือไทยต่อไปอีกก็ยิ่ง ดี และไม่บังคับแต่แนะนำให้เข้าใจต่อประโยชน์³

¹กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2453. หน้า 94.

²กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2454. หน้า 88.

³เรื่องเดียวกัน. หน้า 91.

แนวคิดที่จะจัดการศึกษาให้ชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานีสามารถพูดภาษาไทยได้นับว่าเป็นความคิดที่ดี ถูกต้อง เพราะคนที่อยู่ในประเทศใด สมควรที่จะต้องศึกษาอย่างน้อยก็ให้สามารถพูดภาษาประจำชาติได้ เพราะจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม แต่วิธีการที่จะให้ เข้าศึกษาเล่าเรียนจำเป็นต้องมีความรอบคอบ และรู้เท่าถึงการพอสมควร มิฉะนั้นแล้วจะเกิดความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ได้ง่าย¹

วิธีการหนึ่งที่จะทำให้ชาวไทยมุสลิมได้มีการเรียนหนังสือภาษาไทย คือ จัดให้มีการสอนภาษาไทยในโรงเรียนมลายู ซึ่งมีการสอนตามสุเหร่าต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงปอเนาะด้วย โรงเรียนตามสุเหร่าเหล่านี้โดยปกติสอนภาษามลายู และหลักธรรมทางศาสนาอิสลาม แต่รัฐบาลพยายามบังคับให้มีการสอนภาษาไทย โดยทางรัฐบาลส่งครูไปสอน ครูที่ไปสอนจะเป็นคนที่นับถือศาสนาพุทธ เพราะคนมุสลิมที่เรียนหนังสือพอที่จะสามารถเป็นครูได้นั้นคงจะยังไม่มี การที่มีครูซึ่งเป็นคนที่นับถือศาสนาพุทธไปสอนในโรงเรียนตามสุเหร่าเช่นนี้ย่อมจะสร้างความไม่พอใจแก่บิดา มารดา และผู้ปกครองของนักเรียน จึงทำให้ล้มเหลวในที่สุด² ความคิดที่จะให้มีการสอนภาษาไทยในสุเหร่านี้มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2453 จนถึงปี พ.ศ.2455 ก็เพิ่งมีโรงเรียนมลายูตามสุเหร่าที่จัดสอนภาษาไทยเพียง 3 แห่งเท่านั้น คือ โรงเรียนอำเภอโต๊ะโมะ โรงเรียนอำเภอยะรัง และโรงเรียนบางนรา³ แต่ความพยายามที่จะให้มีการสอนภาษาไทยในโรงเรียนสุเหร่า คงจะไม่ได้ผลเพราะปรากฏว่าในระยะต่อมาสมุหเทศาภิบาล มณฑลปัตตานีได้พยายามเรียกร้องให้รัฐบาลออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าศึกษาภาษาไทยในโรงเรียนที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายเร่งรัดให้ประชาชนพูดภาษาไทยได้เริ่มมีปัญหาอุปสรรคมากขึ้น เป็นลำดับ ผลการปฏิบัติงานตามนโยบายในท้องถิ่นก็ไม่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนในปี พ.ศ.2455 ที่เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนไม่มากนัก เมื่อเทียบกับประชากรวัยเรียนที่มีอายุระหว่าง 8-17 ปี ซึ่งมีจำนวนน้อย 29,597 คน หญิง 29,437 คน

¹นพดล โจนอุดมศาสตร์. ปัญหาการจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานี. (พ.ศ.2449-2474). ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523, หน้า 42.

²นพดล โจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 43.

³กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2455. หน้า 129.

รวม 59,634 คน¹ แต่กลับมีนักเรียนเพียง 1,528 คน ซึ่งเท่ากับร้อยละ 2.59 เท่านั้น และที่น่าสังเกตคือเริ่มมีนักเรียนหญิง เข้าเรียนในโรงเรียนมูลศึกษาเพียง 12 คน ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลได้เริ่มเปิดโอกาสให้เด็กหญิงได้รับการศึกษาทัดเทียมกับเด็กชายตั้งแต่ พ.ศ.2451 มาแล้วก็ตาม² อย่างไรก็ตามวิธีแก้ปัญหาที่จะทำให้เยาวชนมุสลิมในมณฑลปัตตานีพูดภาษาไทยได้โดยเร็วขึ้น ก็เคยมีดำริที่จะให้สุเหร่า ซึ่งได้มีการจัดสอนภาษามลายูอยู่แล้วให้แบ่งเวลาให้เด็กนักเรียนได้เรียนภาษาไทยบ้าง การสอนภาษาไทยนี้สอนเพียงให้สามารถพูดภาษาไทยได้เท่านั้นและไม่ได้ขัดขวางการเรียนการสอนภาษามลายู และการเรียนการสอนตามหลักกรรมทางศาสนาอิสลามแต่อย่างใด ดังปรากฏในรายงานของกระทรวงธรรมการตอนหนึ่งว่า

การที่จะต้องจัดเปลี่ยนแปลงต่อไปคือกำลังดำริหรืออยู่ว่าจะถือเอาสุเหร่าเป็นสถานที่เล่าเรียนเหมือนดังที่วัดเป็นโรงเรียน เพราะสุเหร่ามีศิษย์มาเรียนศาสนากันมาก คนที่เรียนกินอยู่หลับนอนประจำก็มี (สถานที่ที่มีคนเรียน กินอยู่หลับนอนประจำ น่าจะเป็นปอเนาะมากกว่าสุเหร่า) คนจำพวกนี้มาจากเมืองมณฑลอื่น ๆ ข้อที่จะจัดก็คือให้หัวหน้าสุเหร่า ได้แก่ โต๊ะอิมา โต๊ะบิลาลกาเต็บ ที่รัฐบาลยกเว้นการเกณฑ์และเงินค่าราชการให้ นั้น ให้เป็นผู้จัดสอนภาษาของมลายูขึ้น แล้วกรรมการศึกษาจัดขอแบ่งเวลาให้เด็กเรียนพูดภาษาไทยบ้างวันละ 3 ชั่วโมง และมีการอุดหนุนสุเหร่าเท่ากับอุดหนุนวัด คือ บอญญูให้ราษฎรของเขามีการปลูกสร้างสถานที่ให้ดีขึ้น และแนะให้หัวหน้าสุเหร่าเหล่านี้ให้ยินดีต่อการเรียน...แต่การที่จะคิดทำนี้เป็นของยากอยู่ เพราะถ้าคนไม่ทราบเรื่องอาจตื่นได้ เพราะเกี่ยวแก่ศาสนาหรือสถานที่ศาสนาจะทดลองไปก่อน³

¹เรื่องเดียวกัน

²ปก แก้วกาญจน์. พัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-2503. (สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531), หน้า 47.

³กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 พ.ศ.2456. หน้า 142.

อย่างไรก็ตาม ความคิดที่จะให้มีการสอนภาษาไทยในสุเหร่าได้เคยมีมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ.2453 แต่ก็ได้ไม่ผลในปี พ.ศ.2456 ก็มีแนวคิดที่จะให้มีการสอนให้เด็กพูดภาษาไทยในสุเหร่า และอาจรวมถึงปอเนาะด้วย แต่ก็ได้ไม่ผลอีก เพราะประชาชนไม่ให้ความร่วมมือทางการเงิน ในการที่จะรวบรวมเงินเพื่อที่จะสามารถจ้างครูสอนภาษาไทยในโรงเรียนมลายูตามสุเหร่า ทั้งนี้ เนื่องจากเขาไม่เห็นด้วยกับการให้มีการสอนภาษาไทย เขาจึงไม่ให้การสนับสนุนดังปรากฏใน รายงานตอนหนึ่งว่า

สำหรับการศึกษาโรงเรียนมลายูตามหมู่บ้านนั้น เพียงแต่รวมจำนวนไว้ในความดูแล และคิดจะหาเงินบำรุงโรงเรียนมลายูตามตำบลเหล่านี้ พอให้ครูมีกำลังสอนศิษย์ จึงได้พูดกันในเจ้าหน้าที่ขอเจดีย์เงินจากราชบุรุษชายฉกรรจ์ คนหนึ่งปีละ 50 สตางค์ และได้ลงมือทำดู กองจังหวัดสายบุรีคงมีเก็บเงินได้ถึง 787 บาทเศษ ภายหลังคนของพระยาเมืองไม่ยอมช่วยเหลือ สมุหเทศาภิบาลเห็นว่าจะไม่เสมอหน้ากันจึงสั่งงดเสีย¹

อุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การที่บิดา มารดา และผู้ปกครองของเด็ก ไม่นิยมส่งบุตรหลานให้เข้าเรียนหนังสือไทย เพราะกลัวว่า “เด็กเข้ามาโรงเรียนจะกลายเป็นไทยไป”² คำว่าเป็นไทยในที่นี้น่าจะหมายถึงจะกลายเป็นคนนับถือศาสนาพุทธ เพราะแม้แต่ในปัจจุบันนี้ ชาวไทยมุสลิมในชนบทส่วนใหญ่ในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ก็ยังเข้าใจความหมายของคำว่า “คนไทย” ว่าหมายถึงคนที่นับถือศาสนาพุทธ จะเห็นได้ว่าเขามักจะเรียกคนที่นับถือ ศาสนาพุทธว่า “อ้อแซซีแย” ซึ่งแปลตรงตัวได้ว่า “คนไทย”

¹ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 คร.44/28. เรื่อง มณฑลปัตตานี ส่งรายงานประจำปี พ.ศ.2459 สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ประธาน กราบเรียนเสนาบดี กระทรวงธรรมการ. ที่ 28/2396 ลงวันที่ 26 กันยายน พ.ศ.2460.

² เรื่องเดียวกัน

จึงเป็นไปได้ว่า ถึงแม้รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ประจำท้องถิ่นจะพยายามใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สนองตอบนโยบาย แต่ก็ไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพราะประชาชนไม่ให้ความร่วมมือและไม่เห็นด้วยกับวิธีการจัดการศึกษาตามแนวทางของรัฐบาลดังที่กล่าวมาแล้ว รูปแบบการศึกษาเดียวที่ประชาชนเห็นด้วยและสนับสนุนส่งเสริม คือ การศึกษาในวัฒนธรรมอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาที่บ้าน ที่สุเหร่า และที่โรงเรียนปอเนาะเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2459 ในมณฑล บัตตานีมีโรงเรียนบุคคล ซึ่งคงจะเป็นโรงเรียนปอเนาะ และอาจรวมถึงสุเหร่าที่มีการเรียนการสอนด้วย จำนวน 479 แห่ง¹ พระยาเดชาอนุชิต (หนา บุนนาค) สมุหเทศาภิบาล มณฑลปัตตานี จึงได้มีรายงานมายังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในขณะนั้นว่า “ถ้าจะให้การศึกษาแพร่หลายและให้โอกาสแก่สมุหเทศาภิบาล และเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาโดยเต็มฝีมือแล้ว รัฐบาลต้องออกกฎหมายบังคับคนที่มีอายุระหว่างเล่าเรียนให้เข้าเล่าเรียนทั่วหน้ากัน จึงจะเป็นการสะดวกสำหรับมณฑลนี้²

แม้ว่ารัฐบาลจะได้เคยจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับมณฑลปัตตานี ตั้งขึ้นที่บริเวณประจำมณฑล และเปิดครั้งแรกเมื่อ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2457³ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการสอน และแก้ปัญหาการขาดแคลนครู ซึ่งก็เป็นไปตามขั้นตอนค่อยเป็นค่อยไปของรัฐบาล แล้วก็ตาม พระยาเดชาอนุชิต สมุหเทศาภิบาล มณฑลปัตตานี ก็เรียกร้องให้รัฐบาลออกกฎหมายเพื่อบังคับประชาชนให้เข้าเรียนอีก ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง พ.ศ. 2457 กำหนดให้เจ้าหน้าที่จัดการศึกษาให้แก่ประชาชนอยู่แล้ว ปรากฏดังรายงานในปี พ.ศ. 2460 ว่า

¹ อ้างแล้ว

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศค.44/28 เรื่อง มณฑลปัตตานีส่งรายงานประจำปี พ.ศ. 2459 สมุหเทศาภิบาล มณฑลปัตตานี ประธาน กราบเรียน เสนาบดี กระทรวงธรรมการ. ที่ 28/2396 ลงวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2460.

³ ปก แก้วกาญจน์. เรื่องเดิม. หน้า 317.

...จริงอยู่ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองพุทธศักราช 2457 ข้อ (ข) มีมาตรา 124, 125, 126 ในเรื่องให้เจ้าหน้าที่จัดการศึกษาที่ไม่ปรากฏเอาโทษผู้ขัดขืนหรือกระทำผิด ทางที่จะดำเนินการต่อไปควรจะ มีพระราชกำหนดกฎหมายบังคับคนเข้าเรียน แม้ยังไม่ประกาศใช้ในหัวเมืองมณฑลใด... ก็จะได้ขอพระราชทานเปิดใช้หรือประกาศใช้ในมณฑลปัตตานีเป็นพิเศษก่อน...¹

ในปีต่อมายังเห็นว่ามีควมจำเป็นต้องออกกฎหมายบังคับอยู่ เพราะแม้มีกฎหมายบังคับรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐอยู่บ้างแล้ว แต่ไม่มีอำนาจลงโทษผู้ฝ่าฝืน ดังปรากฏความตอนหนึ่งในรายงานฯว่า "ข้าพเจ้ายังเห็นว่าควรจัดเป็นการศึกษาบังคับคือบังคับให้ราษฎรส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียน เพราะวิธีการและทางการ ซึ่งจะอนุโลมให้บังคับกันทางอ้อม โดยไม่มีหลักอะไรเป็นเครื่องยึดถือ เมื่อราษฎรหัวดีไม่ยอมส่งบุตรเข้าเรียนแล้ว จะเอาอะไรมาบังคับ"²

พระยาเดชาานุชิต (หนา บุนนาค) ในฐานะนักปกครอง เชื่อว่า ความเจริญและความสงบเรียบร้อยต้องเกิดขึ้นแน่นอน หากออกกฎหมายบังคับให้ประชาชนเข้าเรียน แต่เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ยังมีความประสงค์ให้ใช้วิธีทางอ้อมค่อย ๆ ดำเนินการไป ทีละเล็กทีละน้อยก่อน และในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้มีพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร พ.ศ.2461 ออกมาใช้เพื่อควบคุมโรงเรียนจีน ซึ่งเกิดขึ้นมากมายในขณะนั้น แต่ก็ต้องผ่อนผันสำหรับโรงเรียนปอเนาะโรงเรียนตามสุเหร่า หรือโรงเรียนตามบ้านต่าง ๆ ในมณฑลปัตตานี ทั้งนี้ก็เพื่อมิให้ราษฎรเดือดร้อนและเกิดความยุ่งยากทางการปกครอง³ เพราะว่าโรงเรียนราษฎรในมณฑลปัตตานีมีลักษณะต่างกับมณฑลอื่น ๆ อยู่บ้าง กล่าวคือ ตามรายงานการศึกษาในมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2467 ในมณฑลปัตตานีไม่มีโรงเรียนราษฎร แต่มีโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยผิดพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร พ.ศ.2461 เป็นจำนวนมาก ดังปรากฏในรายงานตอนหนึ่งว่า

¹กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 พ.ศ.2460. หน้า 183.

²กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 พ.ศ.24610. หน้า 133.

³พดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 58.

โรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยผิดพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 สำหรับจังหวัดนี้มีมาก ในพวกสยามมลายูแทบจะทุกตำบลและหมู่บ้าน ...การที่ผู้ปกครองส่งบุตรหลานไปให้เรียนตามสำนักต่าง ๆ ในศาสนาอิสลามนี้ เพื่อเล่าเรียนศาสนาอิสลามเท่านั้น ซึ่งเป็นความมุ่งหมายของเขา เพราะฉะนั้นในการที่จะกวัดขั้นในเรื่องสถานที่เล่าเรียนต่าง ๆ ตามที่กล่าวแล้วนี้ให้ต้องตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ที่เคยมีได้ก่อน จึงต้องผ่อนผันปล่อยไป มิฉะนั้นจะเป็นการเดือดร้อนแก่พลเมืองทั่วไป¹

จะเห็นได้ว่าปอเนาะในสมัยดังกล่าวนี้ ในมณฑลปัตตานีมีจำนวนมาก โดยลักษณะของปอเนาะจะมีบ้านของโต๊ะครูอยู่ตรงกลาง หลังคามุงจาก ฝาบ้านกันด้วยไม้ไผ่ ระหว่างปอเนาะ (ที่พัก) ของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงจะมีรั้วกัน ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่เช่นกัน ส่วนปอเนาะ (ที่พัก) ของนักเรียนหลังคาจะมุงด้วยจาก ฝากันด้วยไม้ไผ่ นักเรียนจะพัก 2 คน ก็มี 4 คน ก็มี ใครที่ต้องการหาความรู้ก็มาหาโต๊ะครู แล้วก็จะสร้างกระท่อมเอาเอง นักเรียนที่เรียนในปอเนาะนี้จะเรียกว่าโต๊ะปาเกร์ ที่ปอเนาะของหะยีอัब्ดุลลาเตะที่รือเสาะสมัยนั้น นักเรียนชายจะโกนหัวทุกคน ส่วนนักเรียนหญิงจะคลุมฮิญาบ และนักเรียนที่เข้าเรียนจะมีอายุตั้งแต่ 12 ปี ขึ้นไป ซึ่งสมัยนั้นยังไม่ประกาศให้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ครูผู้สอนวิชาศาสนาจะเรียกว่าโต๊ะครู นักเรียนที่มาศึกษาเล่าเรียนมาจากปัตตานี ยะลา และมลายู

วัตถุประสงค์ของการเรียนในปอเนาะสมัยนั้น

1. เพื่อให้โต๊ะปาเกร์รู้หลักศาสนา
2. เพื่อให้เป็นคนดีในสังคม
3. เพื่อทำความดีตอบแทนบุญคุณพ่อแม่
4. นำความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่ในหมู่บ้านของตนเอง²

¹กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.44/52. รายงานการศึกษามณฑลปัตตานี พ.ศ.2467 สมุหเทศาภิบาล มณฑลปัตตานี เรียน เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ. ที่ 93/2767 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2468.

²สัมภาษณ์หะยีอัब्ดุลเลาะ สาแม บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 2 ตำบลรือเสาะออก อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส อายุ 87 ปี วันที่ 20 เมษายน พ.ศ.2543

ลักษณะของการเรียนการสอน

โดยทั่วไปจะสอนวิชาอัล-กุรอาน, แปลอัล-กุรอาน, หลักการอ่านอัล-กุรอาน หลักศรัทธาและศาสนบัญญัติ การสอนนั้นไม่มีกระดานดำ โต๊ะครูนั่งอยู่ตรงกลาง ลูกศิษย์จะนั่งล้อมรอบเป็นรูปวงกลม โต๊ะครูจะเอาคัมภีร์ขึ้นมาอ่านแล้วให้นักเรียนอ่านตาม¹ ถือได้ว่าเป็นการให้ความรู้ทางศาสนาอย่างจริงจัง ตามความรู้ความสามารถของโต๊ะครูนั่นเอง

จากความพยายามยืนยันแนวความคิดการจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานีของพระยาเดชาอนุชิต (หนา บุนนาค) สมุหเทศาภิบาลมณฑล ในอันที่จะทำให้จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานีที่ต้องการให้ประชาชนสามารถพูดภาษาไทย² ประสบผลสำเร็จจะต้องใช้วิธีบังคับโดยให้มีการออกกฎหมายบังคับให้เด็กเข้าศึกษาเล่าเรียน ดังในรายงานของสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ในปี พ.ศ.2460 ข้อความตอนหนึ่งว่า

“การบังคับคนเข้าเรียน ได้บังคับมาหลายครั้งแล้ว แต่ก็เท่ากับจับปลาลงกระดัง อี้อ ๆ เข้ามาระหว่างบังคับพักหนึ่ง แล้วค่อย ๆ หลบหายไป ทั้งนี้เพราะผู้ปกครองไม่เอาใจใส่และนิยมให้บุตรหลานเล่าเรียนหนังสือไทย³

ถึงแม้ว่าการบังคับให้คนเข้าเรียนนั้นมีมาหลายครั้งแล้ว แต่ครั้งนี้นั้นชี้ให้เห็นการก่อตัวของการกำเนิคนโยบายการจัดการศึกษาของชาติครั้งสำคัญ คือ การกำหนดให้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ประกอบกับความเห็นของพลโทหม่อมเจ้าคำรบ อธิบดีกรมตำรวจ พระนครบาล และตำรวจภูธรที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 6 ว่า

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นคนพลเมืองพวกหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมเป็นคนแขก มะลายู แต่ได้กลายเป็นคนไทยแล้ว แต่ยั้งถือศาสนาอะหมัดอยู่ คนจำพวกนี้มีมากเกิดทวีขึ้นทุกปี มีคนจำนวนมากอยู่ทั่วทุกหัวเมือง ...แต่โดยมากเป็นคนที่ไม่มีความรู้วิชาหนังสือไทย และเลข หรือภาษาอังกฤษ ตลอดถึงวิชาการช่างต่าง ๆ ก็ไม่มีความรู้... อนึ่งบุตรหลานของเขา

¹ สัมภาษณ์ หะยีฮับดุลเลาะ สาแม. วัน เวลา และสถานที่เดิม.

² พดล โจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 51.

³ กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 พ.ศ 2460. หน้า 183.

ที่ยังเป็นเด็กอยู่นั้นหาได้มีผู้หนึ่งผู้ใดส่งเข้ามาโรงเรียนภาษาไทยแลอังกฤษ หรือวิชาอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ จะมีอยู่บ้างก็เป็นส่วนน้อยที่สุด พวกของเขา ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านของเขาหรือตามสุเหร่า เอาเด็กนั้นไปเรียน ท่องคำภีร์ตามศาสนาอะหะมัด ตั้งแต่อายุประมาณ 6 ปี จนถึง 16 ปี โดยมากเมื่อเติบโตขึ้นแล้วไม่ได้เล่าเรียนวิชาอะไรต่อไปอีก ...คนจำพวก เหล่านี้เข้าพระพุทธรเจ้าได้พบเขาในเวลาเขาได้รับราชการเพนทหาร เขาหา ได้รู้หนังสือไทยไม่ กระทำให้เป็นยากแก่นายทหาร ต้องพยายามสั่งสอน วิชาทหารด้วยตนเอง จะเขียนหนังสือ หรือวิชาอะไรให้ท่องก็ท่องไม่ได้ เพราะเขาอ่านหนังสือไม่ออก การเล่าเรียนวิชาทหารก็ตกต่ำกว่าคนไทยที่รู้ หนังสือ... จึงขอถวายความเห็นว่าการที่จะแก้ไขให้คนพวกนี้ดีขึ้นก็ต้อง บังคับให้เขาเล่าเรียนศึกษาวิชาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ...ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการคิดหาทาง บังคับ ให้เขาใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการให้เด็ก ๆ ได้เล่าเรียนวิชา ความรู้ หนังสือไทยแลอังกฤษ แลวิชาเลข ตามหลักสูตรได้แล้วจะเป็น ประโยชน์แก่พลเมืองพวกนี้ในกาลภายหน้าเป็นอันมาก¹

ความเห็นของพลโทหม่อมเจ้าคำรบ มองในแง่ของการฝึกวิชาทหาร ว่าต้องประสบ กับปัญหา อุปสรรคเวลาฝึกทหาร เพราะคนไทยมุสลิมส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ภาษาไทย จะฝึกอะไร ก็ลำบาก จะให้ท่องอะไรก็ท่องไม่ได้ สร้างความยุ่งยากให้แก่นายทหารที่เป็นครูฝึกเป็นอย่างมาก² ทั้งนี้เพราะช่วงนี้รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการผ่อนผันการเกณฑ์ทหารเป็นตำรวจภูธร โดยเกณฑ์ ชายฉกรรจ์เข้าเป็นทหารตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เหมือนมณฑลอื่นทั่วไป ทำให้ คนมุสลิมไม่พอใจ³ จนทำให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ในที่สุด

¹ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5. พระราช บัญญัติประถมศึกษา พลโทหม่อมเจ้าคำรบ กราบบังคมทูลถวายความเห็น ร.6. ลงวันที่ 7 กันยายน พ.ศ.2463.

² นพดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 55.

³ วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล, (บรรณาธิการ). มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ, หน้า 379.

จะเห็นได้ว่า ความเห็นของบุคคลทั้งสองเป็นปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนต่อการก่อตัวของการจัดการศึกษาของชาติในรูปของกฎหมายบังคับให้ประชาชนทุกคนที่มีบุตรอยู่ในวัยเรียน ช่วงอายุตามกฎหมายกำหนดต้องส่งบุตรหลานไปเข้าเรียน หากฝ่าฝืนก็จะมีบทลงโทษ ทั้งยังมีการกำหนดให้ราษฎรช่วยค่าบำรุงการศึกษา เรียกว่า เงินศึกษาพลี อีกคนละ 1-3 บาทด้วย¹ ทั้ง ๆ ที่ชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานีต้องบริจาควาไรตามหลักของศาสนาของเขาอยู่แล้ว ซึ่งให้เห็นว่าเหตุผลความจำเป็นของรัฐที่เน้น “ความมั่นคง ความเรียบร้อย” ของบ้านเมืองเป็นด้านหลักเหนือเหตุผลอื่น ๆ และปรากฏชัดเจนนยิ่งขึ้นเมื่อกำหนดให้มณฑลปัตตานี เป็น 1 ใน 5 มณฑล ที่พระราชอาณาจักรที่มีผลบังคับใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ขึ้นทุกตำบล ตั้งแต่ปี พ.ศ.2464² ซึ่งเป็นปีแรกของการประกาศใช้กฎหมายฉบับนี้ ทั้งที่เจตนารมณ์ตามพระราชบัญญัติไม่ประสงค์จะประกาศใช้ทั่วพระราชอาณาจักรในคราวเดียวกัน แต่ก็ได้ให้อำนาจแก่เสนาบดีจะขยายการบังคับใช้ตามที่เห็นว่าเหมาะสม ดังนั้นปัจจัยความพร้อมของรัฐบาลเองและความพร้อมของประชาชนในท้องถิ่นจึงกลายเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายละเลยจนเป็นปัญหาสร้างความกระทบ กระเทือนด้านจิตใจ และด้านเศรษฐกิจของราษฎรส่วนใหญ่เป็นอันมาก เพราะการบังคับให้เด็กชายกับเด็กหญิงเรียนร่วมกันนั้นเป็นการขัดต่อหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม ในด้านเนื้อหา หลักสูตรก็มีการสอนแต่ภาษาไทย มีคำสอนเกี่ยวกับพุทธศาสนาและมีรูปบูชาด้วย ซึ่งขัดกับสภาพความเป็นจริงในมณฑลปัตตานี และผิดหลักศาสนาอิสลาม ทำให้ราษฎรส่วนใหญ่ที่เป็นมุสลิมรู้สึกว่าการส่งบุตรหลานเข้าไปศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลเป็นบาป จึงไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนตามพระราชบัญญัติ³ ดังนั้นเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติใหม่ ๆ จำนวนนักเรียนใน โรงเรียนเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว แต่หลังจากนั้น จำนวนนักเรียนจะมีจำนวนลดลง ครั้งไม่ปฏิบัติตามก็ถูกเจ้าพนักงานเรียกค่าปรับหรือถูกจับกุม ราษฎรส่วนใหญ่ในมณฑลปัตตานีเดือดร้อนจากการดำเนินการดังกล่าวเป็นอันมาก

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 390.

² กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ. ฉบับที่ 14 พ.ศ.2464, หน้า 3.

³ วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 386.

⁴ ดูรายละเอียดได้จาก นพดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 60-66.

จากสถานการณ์ที่ราษฎรส่วนใหญ่กำลังได้รับความเดือดร้อนหลายด้าน ทำให้กลุ่มต่อต้านนโยบายรัฐบาลภายใต้การนำของตวนกู อับดุลกาเดร์ อดีตเจ้าเมืองปัตตานีดำเนินการตั้งสมาคมลับ เรียกว่า "อะเนาะคลับ" ชักชวนให้ราษฎรเชื้อสายมลายูร่วมกันขับไล่คนไทยให้หมดไปจากปัตตานี ซึ่งตามแผนจะลงมือปฏิบัติการประมาณเดือนเมษายน พ.ศ.2465 แต่บังเอิญเกิดปะทะกับเจ้าพนักงานเสียก่อนในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2465 ที่หมู่บ้านน้ำใส อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ทำให้แผนการณ์ต้องล้มเหลว¹ การปะทะครั้งนั้นมีผลทำให้ตำรวจตายไป 1 คน นายอำเภอถูกฟันที่แขน ซึ่งความจริงแล้วมูลเหตุสำคัญไม่ใช่อยู่ที่พระราชบัญญัติประถมศึกษา มูลใหญ่อยู่ที่เจ้าหน้าที่บางคนประพฤติตัวไม่เหมาะสม สะสมปัญหาเรื่อยมาจนได้โอกาสตอนที่พระราชบัญญัติประถมศึกษาออกมาพอดี² เงื่อนไขหลายอย่างยังไม่พร้อม คือ เร่งรัดจนเกินไป ประชาชนยังมองไม่เห็นจุดมุ่งหมาย ยังมองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ซึ่งเป็นของแปลกใหม่ ถ้าเขารับมันเข้ามาแล้วอาจจะมีความเชื่อถือทางเขาหรือไม่ สิ่งเหล่านี้เป็นคำถามอยู่ในใจของประชาชนดังนั้นความร่วมมือที่แท้จริงจากประชาชนจึงมีน้อย ในระยะแรก ๆ³ แม้กระนั้นก็เป็นปฏิกิริยาของประชาชนในท้องถิ่นที่สะท้อนถึงความผิดพลาดของนโยบายและการดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลอย่างชัดเจน มีผลทำให้รัฐบาลต้องทบทวนและเปลี่ยนแปลงนโยบายและการดำเนินการในเวลาต่อมา ดังความบางตอนของ "หลักรัฐประศาสนโยบาย" ซึ่ง รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ วางไว้สำหรับปฏิบัติราชการในมณฑลปัตตานี โดยพระราชหัตถเลขาที่ 3/78 ลงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2466 ความว่า "ระเบียบการ หรือวิธีปฏิบัติการอย่างใด เปนทางให้พลเมืองรู้สึกหรือเห็นไปว่าเป็นการเบียดเบียน กดขี่ศาสนาอิสลามต้องยกเลิกหรือแก้ไข เสียทันที การใดจะจัดขึ้นใหม่ ต้องอย่าให้ขัดกับลัทธิ นิยมของอิสลาม หรือยิ่งทำให้เห็นเป็นการ อดหนุนศาสนาอะหมัดได้ยิ่งดี"⁴ นับได้ว่าเป็นกรอบนโยบายของรัฐที่มีความสำคัญต่อสภาพสังคมของชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานี เพราะทำให้ข้าราชการได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและมีความยืดหยุ่นมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดียวกัน. หน้า 386.

² แลได้ สัมภาษณ์ขุนศิลปกรรมพิเศษ (นายแปลก ศิลปกรรมพิเศษ). แลได้. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 มิถุนายน 2524-มกราคม 2525, หน้า 43-44.

³ แลได้. เรื่องเดียวกัน. หน้า 44.

⁴ นพดล โรจนอนุศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 198.

ภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 เป็นต้นมา ก็ได้มีการผ่อนผันให้โรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนตามสุเหร่า หรือโรงเรียนตามบ้านในมณฑลปัตตานี ทำอะไร? หรือไม่ต้องทำอะไรได้ เพื่อมิให้ประชาชนเดือดร้อนและป้องกันมิให้เกิดความยุ่งยากทางการเมืองการปกครองด้วย¹

ในส่วนกลไกของรัฐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงบุคคลผู้เป็นเสมือนจักรกลสำคัญของการดำเนินงาน คือ เปลี่ยนแปลงเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจากเดิม เจ้าพระยาสุรสีห์วิศิษฐศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) เป็นเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) และเปลี่ยนแปลงสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานีจากเดิมคือพระยาเดชาอนุชิต (หนา บุนนาค) เป็นจางวางตรี หม่อมเจ้าสฤษดิ์เดช ชยางกูร (พ.ศ.2466-2469)² ทำให้บริหารราชการแผ่นดินมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่วนด้านการจัดการศึกษา รัฐบาลได้แก้ไขโดยการผ่อนผันให้ระงับการเกณฑ์เด็กหญิงเข้าเรียนร่วมกับเด็กชายชั่วคราว จนกว่าจะมีโรงเรียนเฉพาะสตรีเสียก่อน และในการสอนนั้น รัฐบาลได้ปรับปรุงหลักสูตรให้มีการสอนควบคู่ทั้งสองภาษา คือ ภาษาไทยและภาษามลายู ซึ่งสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี และหลักศาสนา ราษฎรส่วนหนึ่งจึงมีความพอใจจบจนกระทั่งสิ้นสุดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวโดยสรุป ความคิดและนโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัย รัชกาลที่ 6 เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นขยายงานการศึกษาให้เป็นการศึกษาแห่งชาติ ในทางปฏิบัติ กระทรวงธรรมการได้ดำเนินการใน 2 เรื่องใหญ่ ๆ คือ ประการแรกได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 เพื่อต้องการควบคุมโรงเรียนราษฎร์ทั้งหลาย แต่ปรากฏว่าจริง ๆ แล้วควบคุมได้เฉพาะโรงเรียนจีนเท่านั้น สำหรับโรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนตามสุเหร่า หรือโรงเรียนตามบ้าน ที่ผิดพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ได้รับการยกเว้นเพื่อมิให้ประชาชนเดือดร้อนและเพื่อป้องกันมิให้เกิดความยุ่งยากทางการเมือง ประการที่สอง การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ถึงแม้ว่าจะทำให้ราษฎรทั้งชายและหญิง ต้องเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนได้ก็ตาม แต่สำหรับท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม อย่างเช่น มณฑลปัตตานีแล้ว รัฐบาลต้องเผชิญกับปัญหา อุปสรรคยุ่งยากมากกว่า

¹สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดิม. หน้า 61-62.

²วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 387.

สภาพท้องถิ่นอื่นในราชอาณาจักรหลายเท่า นโยบายภายใต้กรอบรัฐชาติ ที่เน้นความมีเอกลักษณ์เดียว ทั้งด้านภาษาและวัฒนธรรม ได้รับการตอบโต้จากชุมชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะเหตุการณ์ในปี พ.ศ.2465 ทำให้รัฐบาลต้องแก้ไขทั้งนโยบาย และวิธีดำเนินการในภาคปฏิบัติ หากจะสรุปจากมุมมองในบริบททางการเมืองโดยภาพรวมแล้วเห็นว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเป็นแบบ "รัฐล้อมสังคม" เพราะพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเต็มที่ สามารถบริหารแผ่นดินโดยไม่ต้องหวั่นเกรงหรือกังวลกับอำนาจของกลุ่มขุนนางหรือกลุ่มยุทธศาสตร์อื่น ๆ แต่เนื่องจากลักษณะสังคมขณะนั้นมีลักษณะเป็นสังคมเปิดมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการติดต่อกับนานาชาติ และผลจากการศึกษาแบบตะวันตก ทำให้เกิด "กระแสความต้องการมีส่วนร่วม" จากกลุ่มยุทธศาสตร์กลุ่มใหม่ ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นปัญญาชน¹ อย่างไรก็ตามตลอดรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 "เหตุผลแห่งรัฐ" โดยเฉพาะการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาของชาติ ก็ยังเป็นเหตุผลด้านมิติความมั่นคงเป็นหลัก แม้จะมีมิติด้านการมีส่วนร่วมและการพัฒนาเข้ามามีบทบาทอย่างประปรายบ้างก็ตาม² แต่สำหรับปอเนาะแล้ว "มิติการมีส่วนร่วม" ดูจะมีบทบาทเหนือกว่า ถึงแม้ว่ารัฐจะประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 แล้วก็ตาม แต่ก็ยังต้องโอนอ่อนผ่อนตามโรงเรียนเหล่านี้อยู่ ส่วน "มิติความมั่นคง" แสดงออกในรูปของการจัดให้สอนภาษาไทยในโรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนตามสุเหร่า หรือตามบ้าน ส่วน "มิติการพัฒนา" มีประปรายในด้านให้การอุดหนุนแก่โรงเรียนประเภทนี้ที่สอนภาษาไทย

ผลกระทบจากการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 6

1. ด้านสังคมจิตวิทยา

1.1 การจัดให้มีการสอนภาษาไทยในโรงเรียนปอเนาะ และโรงเรียนตามสุเหร่า มีผลกระทบคือ การที่มีครูซึ่งเป็นคนที่นับถือศาสนาพุทธไปสอนในโรงเรียนทั้ง 2 ประเภทนี้ ได้สร้างความไม่พอใจให้กับบิดา มารดา และผู้ปกครองของนักเรียนเป็นอย่างมาก จึงทำให้ล้มเหลวในที่สุด³ ความจริงแล้วแนวความคิดที่จะให้มีการสอนภาษาไทยในโรงเรียนสุเหร่านี้

¹สุรพล แสงคำ. พัฒนาการจัดองค์กรการบริหารการศึกษาของไทยในบริบททางการเมือง ช่วง พ.ศ.2430-ปัจจุบัน. (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533), หน้า 76-76.

²สมพงษ์ ปานเกล้า, เรื่องเดิม, หน้า 63

³อ้างแล้ว

มีมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2453 แล้ว แต่ในปี พ.ศ.2455 ปรากฏว่ามีโรงเรียนมลายูตามสุเหร่าที่จัดสอนภาษาไทยเพียง 3 แห่งเท่านั้น คือ โรงเรียนอำเภอดุสิตโมะ โรงเรียนอำเภอยะรัง และโรงเรียนบางนรา¹ แสดงให้เห็นว่าบิดา มารดา และผู้ปกครองนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือ

1.2 พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 มาตรา 14 ระบุให้โรงเรียนทุกโรงในประเทศไทยต้องจัดให้มีการศึกษาวิชาหน้าที่พลเมือง และความรู้แห่งภูมิประเทศ พงศาวดารของไทยและปลูกฝังความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์² ถึงแม้ว่า เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์จะมุ่งควบคุมโรงเรียนของชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนที่สอนภาษาจีนก็ตาม แต่สำหรับโรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนตามสุเหร่า หรือโรงเรียนตามบ้าน แล้วกฎหมายฉบับนี้มีผลกระทบต่อผู้น้อยมากดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว

1.3 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ที่มีบทบังคับให้เด็กที่มีอายุ 7-14 ปี ต้องเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียน มีเจตนารมณ์ที่จะสร้างความกลมกลืนระหว่างเชื้อชาติและมีความเชื่อว่า ถ้าสามารถเกณฑ์เด็กให้มาเล่าเรียนภาษาไทยได้ รัฐบาลจะนิยมประเพณีของไทย และสามารถพูดภาษาไทยได้ ก็จะทำให้ประชาชนต่างเชื้อชาติ ต่างภาษา ต่างศาสนา และต่างวัฒนธรรมเหล่านั้นกลายเป็นคนไทยไปในที่สุด³ และการที่พ่อแม่ไม่ยอมส่งลูกให้เข้าเรียนในโรงเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ก็เพราะเห็นว่าเป็นการขัดกับหลักศาสนาและถือว่าภาษาไทยมีเสียงดนตรีมาก พูดและอ่านได้ยากทำให้เด็กเบื่อเรียน⁴ แต่ผลกระทบต่อปอเนาะนั้นมีน้อย เพราะเด็กอยู่ในโรงเรียนนี้อยู่แล้ว

¹ อ่างแล้ว

² กองหอจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ.4/119. เรื่องพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนอิสลามของนายนานา.

³ มนูญ ลาขโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-พ.ศ.2468). ปริญญานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521, หน้า 120.

⁴ แลใต้ สัมภาษณ์ขุนจรยาริธาน. แลใต้. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 พฤศจิกายน 2523-มกราคม 2524, หน้า 45.

2. ด้านเศรษฐกิจ พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ได้กำหนดให้ราษฎรที่เป็นชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ 16-60 ปี ต้องช่วยจ่าย ค่าบำรุงการศึกษา เรียกว่า เงินศึกษาพลี คนละ 1-3 บาท บทบัญญัตินี้ก็มีผลกระทบสำหรับชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานี เนื่องจากเงินดังกล่าวถูกใช้ไปเพื่อบำรุงสนับสนุนโรงเรียนที่จัดการศึกษาโดยรัฐบาลที่สอนหนังสือเกี่ยวกับภาษาไทย และอื่น ๆ ในขณะที่เดียวกันพวกเขาต้องบริจาคซากาต (ทาน) ให้แก่โรงเรียนที่สอนศาสนาอิสลามตามปอเนาะ ตามสุเหร่า และตามบ้านด้วย ซึ่งสร้างความกระทบกระเทือนทางด้านจิตใจ และทางเศรษฐกิจของราษฎรชาวมุสลิมเป็นอันมาก

3. ด้านการเมือง ผลกระทบสังคมทั้งทางด้านสังคมจิตวิทยาและทางด้านเศรษฐกิจ นำไปสู่ปัญหาทางการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เกิดมีกลุ่มต่อต้านรัฐบาล และในที่สุดก็ปะทะกับเจ้าพนักงานของรัฐ เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2465 ที่หมู่บ้านน้ำใส อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ตำรวจเสียชีวิตไป 1 นาย นายอำเภอถูกฟันที่แขน มวลเหตุใหญ่อยู่ที่เจ้าหน้าที่บางคนประพฤติตัวไม่เหมาะสม สะสมปัญหาเรื่อยมาจนได้โอกาสเมื่อพระราชบัญญัติประถมศึกษาออกมาพอดี¹

1.3 การจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานี สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2478)

ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 การบริหารราชการแผ่นดิน ดำเนินไปในท่ามกลางสภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจและความอ่อนแอด้านการคลังของระบบราชการ อันเป็นผลสืบเนื่องมาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 6 ประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่า การขึ้นครองราชย์ของพระองค์เป็นไปไม่ได้โดยความเห็นชอบของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทำให้ทรงต้องให้ความสำคัญแก่พระบรมวงศานุวงศ์มากเป็นพิเศษ จนกลายเป็นสาเหตุหนึ่งแห่งความไม่พอใจของคนะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเวลาต่อมา

สถานการณ์ต่าง ๆ ล้วนสร้างความยากลำบากในการบริหารประเทศภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างมาก และพระองค์ก็ทรงทราบถึงความไม่มั่นคงของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในระบะนั้นเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงเห็นว่าระบบประชาธิปไตยยังไม่เหมาะสมกับประเทศไทยในเวลานั้นก็ตาม แต่ทรงตระหนักดีว่าถึงอย่างไรระบอบ

¹อ้างแล้ว

การปกครองแบบนี้จะต้องถูกนำมาใช้ไม่เวลาใดก็เวลาหนึ่ง ด้วยเหตุนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้ นายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ ที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศ ร่างรัฐธรรมนูญถวายในปี พ.ศ.2474¹ เพื่อเตรียมการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย แบบรัฐสภาตามที่ประชาชน และกลุ่มบุคคลกลุ่มต่าง ๆ เรียกร้อง แต่ไม่ทันที่พระองค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครอง เพื่อการดังกล่าว ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะบุคคลที่เรียกว่า คณะราษฎรก็ได้ทำการ ยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญเสียก่อน

ในเรื่องของการจัดการศึกษานั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวาง วัตถุประสงค์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้ว่า “มุ่งอบรมที่จะให้เด็กได้เติบโตเป็นผู้มีความรู้ตาม สมควรแก่อัธยาศัย ให้รักและนิยมในวิชาชีพของท้องถิ่น ให้เป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรงและมีจรรยา มารยาทอันดีงาม” นอกจากนี้ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระองค์เจ้าธานีนิวัต) เสนาบดี กระทรวงธรรมการขณะนั้น (พ.ศ.2469-2475) ยังมีแนวนโยบายเน้นหนักในด้านคุณภาพ และ การศึกษาวิชาชีพด้วย ดังจะเห็นได้จากนโยบายในการจัดการศึกษาที่ได้ทรงแถลงไว้ในที่ประชุม สมุหเทศาภิบาล เมื่อปี พ.ศ.2471 ที่มีข้อความบางตอนว่า “การศึกษาสมัยนี้ควรถือเอาคุณภาพ (Quality) ไม่ใช่ถือเอา จำนวน (Quantity) การสอบไล่ไม่จกถือเป็นสำคัญ ควรแต่หวังเพียงให้เด็ก มีความรู้ มีวิชาอาชีพ ติดตัวเป็นสำคัญ”²

เฉพาะกรณีมณฑลปัตตานีแล้ว ในโรงเรียนประชาบาลก็ยังคงสอนภาษามลายู เหมือนกับในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ ดังปรากฏในรายงานของ มหาอำมาตย์ตรี พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว.ประยูร อิศรศักดิ์) สมุหเทศาภิบาล สมัยนั้น (พ.ศ.2470) ความตอนหนึ่งว่า “ในโรงเรียนประชาบาลอย่างสูงเพียงประถม 3 สอนภาษามละยา เป็นเบื้องต้น ให้เด็กมละยาเข้าโรงเรียน”³ ประกอบกับทางการไม่ได้เคร่งครัดในเรื่องการเกณฑ์

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย. (กรุงเทพฯ: ดวงติการพิมพ์, 2523), หน้า 86.

²ระลึก ธาณี. นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475-2503). (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522), หน้า 73.

³กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่มที่ 30 ฉบับที่ 11 พ.ศ.2473 หน้า 898 และนพดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 69.

เด็กให้เข้าเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษามานานัก โดยเฉพาะเด็กหญิงก็ยังไม่มีการเกณฑ์แต่อย่างใด แต่ก็ได้มีการทดลองเปิดโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงมุสลิมขึ้นในปี พ.ศ.2472 โดยที่ในระยะแรกคงมีสอนแต่ภาษามลายูเท่านั้น ดังปรากฏในรายงานตอนหนึ่งว่า “เด็ก ๆ ที่เข้าโรงเรียน จัดกันตามหลักเกณฑ์ในพระราชบัญญัติประถมศึกษาอย่างเพลลา ๆ อยู่มาก... แต่เด็กหญิงมะลายูยังไม่ได้เข้าโรงเรียน เพื่อจะไม่ให้รังเกียจกับทางคตินิยม ฟังหาได้ครูผู้หญิงคนเดียวที่เป็นชาวมะลายู เริ่มทดลองเปิดโรงเรียนสอนในพระพุทธศักราช 2472 คงแล้วแต่จะสมัครเรียน ก็พอมีเด็กหญิงมะลายูมาเรียนบ้าง ยังจะเพาะภาษามะลายู”¹

เกี่ยวกับการสอนภาษามลายูในโรงเรียนนั้น มีการสอนดังนี้ คือ “สำหรับโรงเรียนประชาบาล ตำบลที่มีเด็กมลายูล้วนให้สอนภาษามลายู สำหรับชั้นประถมปีที่ 1 สัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง ประถม 2 สอน 2 ชั่วโมง ประถม 3 สอน 1 ชั่วโมง”² ส่วนโรงเรียนประจำมณฑลคือโรงเรียนเบญจมราชาทิศ และโรงเรียนประจำจังหวัดที่มีครูมลายูก็ยังได้มีการสอนภาษามลายูด้วยโดยสอนในระดับชั้นมัธยม 4, 5, 6 สอนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง แต่เน้นการสอนพูดภาษามลายูมากกว่าการอ่านและการเขียน³ เพื่อให้ทุกคนรวมทั้งผู้ที่นับถือศาสนาพุทธพอที่จะสามารถพูดภาษามลายูได้ ซึ่งมีประโยชน์เวลาทำงาน

สำหรับโรงเรียนราษฎรในมณฑลปัตตานีนั้น ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร พ.ศ.2461 เป็นโรงเรียนจีนโรงแรกขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2472 คือโรงเรียนเพ่งมันซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลบางนราอำเภอบางนรา จังหวัดนราธิวาส⁴ และต่อมาในปี พ.ศ.2473 ก็ได้มีโรงเรียนราษฎร เพิ่มขึ้นอีก 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนเตี้ยงฮั่ว ซึ่งตั้งขึ้นที่ตำบลอาเนาะรู อำเภอ

¹กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่มที่ 30 ฉบับที่ 11 พ.ศ.2473 หน้า 900 และนพดล โรจนอุดมศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า 69.

²กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ศส.67/10. ธรรมนูญมณฑลปัตตานี ส่งสำเนาเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเสด็จประพาสมณฑลปัตตานี. (10 เม.ย.2471-16 พ.ศ.2471) ลงวันที่ 22 เมษายน พ.ศ.2471

³เรื่องเดียวกัน

⁴กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ศส.54.8/4. ประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกกรมศึกษาธิการ. ที่ 4500 ลงวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2472.

สะบารัง จังหวัดปัตตานี¹ ทั้ง 2 โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนของคนจีน และในปี พ.ศ.2474 ก็ไม่มี การจัดตั้งโรงเรียนราษฎรเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด สำหรับโรงเรียนปอเนาะและโรงเรียนตามสุเหร่า ตามหมู่บ้านที่สอนศาสนาอิสลามซึ่งมีเป็นจำนวนมากนั้นก็ยังไม่ได้มีการจดทะเบียนเป็นโรงเรียน ราษฎรแต่อย่างใด²

กล่าวโดยสรุปแล้ว นโยบายการศึกษาในมณฑลปัตตานี ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7 ล้วนมีจุดมุ่งหมายหลักที่ต้องการให้ประชาชนซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและใช้ ภาษามลายูในชีวิตประจำวัน ได้เรียนภาษาไทยอย่างน้อยก็ให้สามารถพูดภาษาไทยได้ แต่ช่วง เวลานั้น กล่าวได้ว่า นโยบายดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะการศึกษาในวัฒนธรรม สำหรับชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานีนั้น มีการศึกษาอยู่ในสถานศึกษาที่เรียกว่า ปอเนาะ การศึกษาตามมัสยิดหรือสุเหร่า และการศึกษาตามบ้านของผู้รู้ทางศาสนาอิสลาม ซึ่งใช้ภาษา มลายูอยู่แล้ว นอกจากนี้ยังใช้ภาษาอาหรับในการอ่านคัมภีร์กุรอานและศึกษาหลักธรรมทาง ศาสนาอิสลามด้วย ฉะนั้น นโยบายที่จะทำให้ประชาชนในมณฑลปัตตานีพูดภาษาไทยไม่ว่า ดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป หรือแบบเร่งรัดก็ตาม จึงต้องเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ มาโดยตลอด³

อย่างไรก็ตาม ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้อธิบายให้เห็นว่า นโยบายทั้งหลายในสมัย รัชกาลที่ 5 นั้น เป็นนโยบายของการสร้างรัฐเป็นสำคัญ โดยยังยอมรับความแตกต่างหลากหลาย หรือพหุลักษณะของสังคมสยาม อาจกล่าวได้ว่าความพยายามในการสร้างรัฐขณะนั้นมีได้เกี่ยวพัน กับการสร้างชาติ หรือเอกลักษณ์ของรัฐ หรือเอกลักษณ์ของชาติแต่เพียงอย่างเดียว หากยอมรับ สถานภาพและเผ่าชนที่แตกต่างกันอีกด้วย การสร้างรัฐในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นเพียงการสร้าง ความแข็งแกร่งให้กับอำนาจการปกครอง-การบริหารของรัฐ โดยยอมรับนับถือประเพณีท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากการออก “กฎ ข้อบังคับ สำหรับการปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ.120” เป็นพิเศษ ต่างหากออกไป เป็นต้น⁴

¹ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ.54.8/5. ประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกรมศึกษาธิการ. ที่ 9310 ลงวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ.2473.

² นพดล โรจนอุดมศาสตร์. เรื่องเดิม. หน้า 73.

³ สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดิม. หน้า 65.

⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐกับสังคมไตรลักษณ์รัฐไทยในพหุสังคมสยาม. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 80-81.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468) เองก็ทรงตระหนักดีว่า ไทยนั้นเป็นชนชาติหนึ่งในสยาม แม้จะเป็นชนชาติใหญ่ และมีอำนาจทางการเมืองเหนือชาติอื่น แต่ก็มี ความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกัน ต้องยอมรับวัฒนธรรมประเพณีของชาติอื่น ซึ่งนโยบายที่ยอมรับความแตกต่างว่ามีใช้ความแตกแยก และยอมรับความชอบธรรมทางวัฒนธรรมย่อยอันหลากหลาย มีผลบวกในการสร้างความกล้าเลิศทางวัฒนธรรมให้แก่สยาม ตลอดจนดำรงอยู่ตลอดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์¹

ดังนั้น ตลอดช่วงเวลาของรัฐสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึงแม้ว่ารัฐจะมีเหตุผลในการจัดการศึกษาที่เน้น "มิตินิยมมั่นคง" เป็นด้านหลัก เร่งรัดการจัดการศึกษาแบบตะวันตกที่มุ่งผลิตคนเข้ารับราชการและการศึกษาตามแบบตะวันตกของเรา เพื่อให้คนมีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และเหตุผล "มิตินิยมพัฒนา" เป็นเหตุผลด้านรองที่เห็นได้จากความพยายามขยายโรงเรียนสู่หัวเมือง ปรับปรุงระบบการเรียนการสอน รวมทั้งพัฒนาการศึกษาขั้นสูงเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกของรัฐมากขึ้นก็ตาม แต่การที่รัฐยอมรับความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานีโดยยอมให้มีการสอนภาษามลายูควบคู่กับภาษาไทยในโรงเรียน ยอมรับการศึกษาในวัฒนธรรมอิสลามหรือปอนาะโดยไม่ถือว่าเป็นการผิดพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ และที่เห็นได้ชัดคือกรณีที่รัชกาลที่ 5 ออกข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณใน 7 หัวเมือง ร.ศ.120 และจากการที่รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศใช้หลักประศาสน์นโยบาย 6 ประการ* เมื่อ พ.ศ.2465 นั้นเท่ากับ

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดิม. หน้า 82.

*หลักประศาสน์นโยบาย 6 ประการ คือ

1. ระเบียบต่าง ๆ ที่จะใช้บังคับ ต้องไม่เป็นการเบียดเบียนหรือขัดกับศาสนาอิสลาม
2. การกะเกณฑ์ต่าง ๆ การเก็บภาษีอากร ต้องคิดอัตราที่ต่างประเทศใช้กันอยู่ (ต่างประเทศในที่นี้หมายถึง ประเทศมลายู)
3. ให้ดำเนินการลงโทษข้าราชการที่ทำความเดือดร้อนแก่ราษฎรโดยไม่เห็นแก่หน้า
4. กิจการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องบังคับแก่ราษฎรต้องไม่ทำให้ราษฎรต้องเสียเวลาทำมาหากิน
5. คุณสมบัติของข้าราชการที่จะไปประจำในมณฑลปัตตานีว่า จะต้องเลือกบุคคลที่มีนิสัยซื่อสัตย์ สุจริต สงบ เยือกเย็น
6. เจ้ากระทรวงทั้งหลาย จะจัดวางระเบียบอย่างใดขึ้นใหม่ หรือบังคับอย่างใดในมณฑลปัตตานี อันจะเป็นหนทางยับยั้งถ้าไม่เห็นด้วยว่ามีมูลขัดข้อง ก็ควรหารือกับกระทรวงมหาดไทย

ที่มา : สมาน รังสิโยกฤษฎ์, เรื่องเดิม, หน้า 81.

เป็นการยอมรับสถานภาพของเผ่าชนที่มีความแตกต่าง แสดงว่ารัฐก็ให้ความสำคัญต่อเหตุผล "มติการมีส่วนร่วม" ไม่น้อยไปกว่าเหตุผลด้านอื่น ๆ ตลอดช่วงระยะเวลาก่อนการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ.2475

การศึกษาในฐานะอนุระบบของรัฐ จึงมีความสัมพันธ์กับการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ในสมัยรัชกาลที่ 5-7 นั้น รัฐบาลใช้การศึกษา แผนใหม่สนองนโยบายทางการเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม เสริมสร้างความมั่นคง ให้กับประเทศ การผลิตข้าราชการและการสร้างสมาชิกที่ดีของสังคมตามอุดมการณ์ของชนชั้นนำ อย่างเห็นได้ชัด และอย่างมีประสิทธิภาพ นโยบายที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือ นโยบาย การสร้างรัฐชาติ ตามแนวนโยบายข้อนี้ รัฐได้ใช้ระบบการศึกษาปลูกฝังให้ประชาชนสำนึก ในความเป็นคนไทยร่วมกัน เสริมสร้างให้มีความภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย และที่สำคัญประการต่อมาคือ รัฐได้ใช้ระบบการศึกษาในการสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ ภาษาไทย กรุงเทพฯ ได้กลายเป็นภาษาไทยมาตรฐานแห่งชาติ ตัวหนังสือไทย ได้กลายเป็นแบบแผน เดียวกันทั้งประเทศ วรรณคดีแห่งชาติก็ได้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่า ระบบ การศึกษาแผนใหม่ที่รัฐจัดขึ้นมีบทบาทมากในการส่งเสริม และรักษาเอกราช ทางการเมืองและ วัฒนธรรมเป็นด้านหลัก¹

---

¹วิทย์ วิศทเวทย์ "ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475". วารสารการศึกษาแห่งชาติ. ปีที่ 7 ฉบับที่ 6 สิงหาคม - กันยายน 2526, หน้า 28-29 และสมพงษ์ ปานเกล้า, เรื่องเดิม, หน้า 68

ผลกระทบจากการจัดการศึกษาในระบบ บสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ.2411-2475)

1. ด้านสังคมจิตวิทยา

1.1 การขยายการศึกษาไปสู่หัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยโปรดเป็นสถานศึกษา มีพระสงฆ์ในศาสนาพุทธเป็นครูผู้สอน ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับบิดา มารดา และผู้ปกครองได้ และมีความเชื่อที่ผิด ๆ ว่า การเรียนภาษาไทยนั้น "เป็นบาป" จึงนิยมส่งลูกไปเรียนตามปอเนาะ ตามสุเหร่า หรือตามบ้านผู้รู้ ทำให้การจัดการศึกษาในหัวเมืองไม่ประสบผลสำเร็จ

1.2 การจัดให้มีการสอนภาษาไทยในโรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนตามสุเหร่า มีผลกระทบต่อปอเนาะโดยตรง คือ การที่มีครูที่นับถือศาสนาพุทธไปสอนภาษาไทยในโรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนตามสุเหร่า ย่อมสร้างความไม่พอใจแก่บิดา มารดา และผู้ปกครองนักเรียน จึงทำให้ล้มเหลวในที่สุด และแนวคิดที่จะให้มีการสอนภาษาไทยในโรงเรียนตามสุเหร่านี้มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2453 จนถึงปี พ.ศ.2455 ก็เพิ่งมีโรงเรียนมลายูตามสุเหร่าที่จัดสอนภาษาไทยเพียง 3 แห่งเท่านั้น คือ โรงเรียนอำเภอโต๊ะโมะ โรงเรียนอำเภอยะรัง และโรงเรียนบางนรา แสดงให้เห็นว่า บิดา มารดา และผู้ปกครองนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือ

1.3 พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2464 ตามมาตรา 14 ที่ระบุให้โรงเรียนทุกโรงในประเทศไทยต้องจัดให้มีการศึกษาวิชาหน้าที่พลเมือง และความรู้แห่งภูมิประเทศ พงศาวดารของไทย และปลูกฝังความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์ แม้ว่าเบื้องหลังจุดมุ่งหมายสำคัญของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ฉบับนี้จะมุ่งควบคุมโรงเรียนของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนที่สอนภาษาจีนก็ตาม แต่สำหรับปอเนาะ โรงเรียนตามสุเหร่าหรือโรงเรียนตามบ้านมีผลกระทบน้อยมาก เพราะโรงเรียนเหล่านี้ตั้งขึ้นมาก็ผิดพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์อยู่แล้ว แต่รัฐก็ต้องผ่อนผันเพื่อไม่ให้เกิดความยุ่งยากในทางการเมือง การปกครอง

1.4 พระราชบัญญัติโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ.2464 ซึ่งมีบทบังคับให้เด็กอายุ 7-14 ปี ต้องเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนประถมศึกษา ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้มีผลสำคัญมาก คือ ความกลมกลืนประชาชนที่อยู่ในภูมิภาคห่างไกลและมีภาษา ตลอดจนวัฒนธรรมที่แตกต่างกับประชาชนในภาคกลาง ดังเช่น มณฑลปัตตานี ที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และพูดภาษามลายู มีปัญหาทั้งทางด้านสังคมและการปกครอง ถ้าสามารถเกณฑ์เด็กให้มาเล่าเรียนภาษาไทยได้ รัฐชนบทรวมเหนียวประเพณีของไทยและสามารถพูดภาษาไทยได้ก็จะเป็นการผสมกลมกลืนให้ประชาชนเหล่านั้นกลายเป็นคนไทยไปในที่สุด และอีก

ประการหนึ่ง พ่อแม่ไม่ยอมส่งลูกให้เข้าเรียนในโรงเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เนื่องจากขัดกับหลักศาสนา และถือว่าภาษาไทยมีเสียงดนตรี (เสียงสูงต่ำ) มาก พูดและอ่านได้ยาก ทำให้เด็กเบื่อเรียน สำหรับผลกระทบต่อปอเนาะที่นั่นมีน้อย เพราะเด็กนั้นก็เรียนอยู่ในโรงเรียนเหล่านี้อยู่แล้ว

2. ด้านเศรษฐกิจ สืบเนื่องจากพระราชบัญญัติ พ.ศ.2464 ได้กำหนดให้ราษฎรที่เป็นชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ 16-60 ปี ต้องใช้จ่ายค่าบำรุงการศึกษา เรียกว่า เงินศึกษาพลี คนละ 1-3 บาท ในส่วนนี้ก็มีผลกระทบต่อชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานี เนื่องจากเงินเหล่านั้นนำไปบำรุงสนับสนุนโรงเรียนที่จัดการศึกษาโดยรัฐบาลที่สอนหนังสือภาษาไทยและอื่น ๆ ในขณะเดียวกัน เขาต้องบริจาคซากาต (ทาน) ให้แก่โรงเรียนที่สอนศาสนาอิสลามตามปอเนาะตามสุเหร่า และตามบ้านด้วย ซึ่งสร้างความกระทบกระเทือนทางด้านจิตใจและเศรษฐกิจของราษฎรส่วนใหญ่เป็นอันมาก

3. ด้านการเมือง จากผลกระทบทางด้านสังคมจิตวิทยา และทางด้านเศรษฐกิจที่สะสมมา ทำให้เกิดผลกระทบทางการเมือง โดยมีกลุ่มต่อต้านรัฐบาล และกลุ่มนี้ได้เกิดการปะทะกับเจ้าพนักงานของรัฐ เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2465 ที่หมู่บ้านน้ำใส อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ตำรวจตายไป 1 คน นายอำเภอถูกฟันที่แขน มวลเหตุใหญ่อยู่ที่เจ้าหน้าที่บางคนประพฤติตัวไม่เหมาะสม สะสมปัญหาเรื่อยมาจนได้โอกาสที่พระราชบัญญัติประถมศึกษา ออกมาพอดี และมองว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้มันแรงจนเกินไป ประชาชนยังมองไม่เห็นจุดมุ่งหมาย ยังมองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา มันเป็นของแปลกใหม่ ถ้าเขาได้รับมันเข้ามาแล้ว อาจจะมีผลกระทบต่อความเชื่อถือของเขาหรือไม่ สิ่งเหล่านี้มันเป็นคำถามอยู่ในใจของประชาชนสำหรับการจัดการศึกษาในปอเนาะนั้น ไม่มีผลกระทบแต่อย่างใด

2. การจัดการศึกษาในยุคก่อนคลายของรัฐบาล (พ.ศ.2475-2502)

2.1 การจัดการศึกษาปอเนาะ พ.ศ.2475-2482

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 นั้น คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการ ไว้ในประกาศของคณะราษฎร ฉบับที่ 1 เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารราชการแผ่นดิน ความว่า

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยของประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันน้อยลงให้มาก
3. จะต้องบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่ จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง
4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรดังที่เป็นอยู่)
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 5 ประการดังกล่าวข้างต้น

6. จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร¹

นอกจากนี้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวพุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2475 ก็ยังได้กำหนดเงื่อนไขของการจัดการศึกษากับการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ด้วยว่า "เมื่อประชาชนได้รับการศึกษาจนจบประโยคประถมศึกษาเกินครึ่งหนึ่งของจำนวนประชาชนทั้งหมด หรืออย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี ประชาชนชาวไทยจะมีโอกาสเลือกตั้งผู้แทนราษฎรอย่างเต็มที่"²

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. ข้อมูลพื้นฐานกึ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เพรส จำกัด, 2535), หน้า 2.

²กระทรวงศึกษาธิการ. 100 ปี กระทรวงศึกษาธิการ. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535), หน้า 138.

จะเห็นได้ว่าคณะราษฎรได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษามากกว่าความสำคัญในด้านอื่น ๆ (เห็นได้จากหลักการที่ 6 ของประกาศฉบับที่ 1) ทั้งยังมีเจตนารมณ์ที่จะขยายการจัดการศึกษาภาคบังคับออกไปให้กว้างขวางให้ประชาชนจับชั้นประโยคประถมศึกษาเกินครึ่งภายใน 10 ปี การปกครองเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาก็เปลี่ยนแปลงด้วย เพื่อจะให้ต่อเนื่องกัน จึงกล่าวถึงการจัดการศึกษาในสามจังหวัดภาคใต้ หลังปี พ.ศ.2474 ซึ่งเป็นปีที่มีการยุบเลิกมณฑลปัตตานี

เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2474 รัชกาลที่ 7 ได้มีพระบรมราชโองการให้ยุบเลิกมณฑลปัตตานี และให้รวมจังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลปัตตานี เข้าไว้ใน การปกครองของมณฑลนครศรีธรรมราช¹ ต่อมาในปี พ.ศ.2476 ได้มีการยุบเลิกมณฑลเทศบาลทุกมณฑล และให้ใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476² แทน และดินแดนส่วนที่เคยเป็นมณฑลปัตตานีในอดีตได้แยกเป็นจังหวัดต่าง ๆ เป็น 3 จังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสแล้ว แต่นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐภายใต้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ซึ่งมีผลบังคับใช้เหมือนกันทั้งประเทศก็ยังคงบังคับใช้อยู่ เหมือนกับนโยบายการจัดการศึกษาที่มีต่อประชาชนในมณฑลปัตตานีเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายหลักที่ต้องการให้ประชาชนส่วนใหญ่ที่นับถือศาสนาอิสลาม และใช้ภาษามลายูในชีวิตประจำวัน ได้เรียนรู้ภาษาไทย อย่างน้อยก็ให้พูดภาษาไทยได้ อย่างไรก็ตามการประชุมครั้งสำคัญ เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2475 ณ ศาลากลางจังหวัดปัตตานี รวมทั้งสิ้น 33 คน ได้มีมติเกี่ยวกับแนวทางจัดการศึกษาในภูมิภาคนี้ สรุปได้ดังนี้ คือ

ผู้เข้าประชุมฝ่ายข้าราชการประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้พิพากษา พระยาเมืองปลัดจังหวัด นายอำเภอ กรรมการมณฑลนครศรีธรรมราช และดาโต๊ะยุติธรรม และฝ่ายตัวแทนประชาชนประกอบด้วยโต๊ะอิหม่าม และครูสอนศาสนาจากอำเภอต่าง ๆ อาทิเช่น หะยีสุหลง ครูสอนศาสนาอำเภอสะบารัง หะยีมามู อิหม่าม สุเหว่าตำบลสะบารัง อำเภอสะบารัง และหะยีเจ๊ะมะ อิหม่ามสุเหว่า ตำบลปะนาเระ อำเภอปะนาเระ เป็นต้น

1. ควรเกณฑ์เด็กให้เรียนตั้งแต่อายุ 7 ปี แต่เด็กชายและเด็กหญิงเรียนร่วมกันไม่ได้

2. การจัดการศึกษาให้แก่เด็กอิสลาม ควรให้เรียนทั้งหนังสือไทย หนังสือมลายู และเรียนศาสนาอิสลามด้วย โดยให้โต๊ะอิหม่ามเป็นผู้สอนหนังสือมลายูและศาสนาในโรงเรียนประชาบาล (เพราะขาดแคลนครูผู้สอนหนังสือมลายู)

3. อนุญาตให้หยุดโรงเรียนในเวลาถือบวชและหยุดอย่างอื่นได้ตามข้อเรียกร้องของประชาชน แต่ต้องไม่เกิน 90 วัน ในหนึ่งปี

แต่ต่อมาคณะรัฐมนตรีก็ได้มีมติอนุมัติให้ผ่อนผันการหยุดเวลาเล่าเรียนตามข้อเสนอข้อที่ 3 ได้ ในคราวประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ.2476¹ และอนุญาตให้โรงเรียนประชาบาลที่อยู่ในชุมชนชาวมุสลิมทำการสอนภาษามลายูได้ด้วย แต่ต่อมาก็ถูกยกเลิกไปพร้อมกับประกาศยกเลิกมณฑลเทศาภิบาลในเดือนธันวาคม พ.ศ.2476² ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ปรากฏอย่างต่อเนื่อง ก็คือ การที่บิดามารดา หรือผู้ปกครองของเด็กส่วนใหญ่ ไม่นิยมส่งบุตรหลานให้เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนของรัฐบาล หรือหลังจากจบการศึกษาภาคบังคับแล้วก็มักจะให้บุตรหลานของตนไปเข้าเรียนในปอเนาะ หรือตามมัสยิดหรือที่บ้านผู้รู้ศาสนา เพื่อเรียนหนังสือภาษามลายู อ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน และเรียนหลักธรรมทางศาสนาอิสลาม ซึ่งมีสถานที่สำหรับศึกษาเล่าเรียนอยู่มากมายในท้องถิ่น ทำให้การจัดการศึกษาตามนโยบายและความมุ่งหมายของรัฐบาลไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร³

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). แพ้มรวมมติคณะรัฐมนตรี ด้านการศึกษา เรื่อง โรงเรียนและการเล่าเรียนของพวกอิสลามเมืองปัตตานี (การศึกษาของไทยอิสลาม). (แผนกบัญชีชั้นที่ 2/21 ลำดับที่ 32/21 22 มกราคม 2475 – 14 มีนาคม 2478).

² เกษม รังสิโยกฤษฎ์. อิทธิพลของศาสนาต่อการจัดการปกครองของจังหวัดชายแดนภาคใต้. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 99.

³ สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดิม. หน้า 74.

หลังจากการยุบมณฑลปัตตานี เมื่อ พ.ศ.2476 แล้ว จังหวัดปัตตานี โดยการนำของหะยีสุหลง ยังเห็นว่า ผู้ที่ไปศึกษาศาสนายังเมืองเมกกะ แล้วกลับมาเปิดปอเนาะหลายแห่งในจังหวัดปัตตานี แต่ก็ยังไม่อาจสอนให้คนมลายูเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามที่แท้จริงได้ เนื่องจากชาวมลายูมุสลิมยังมีความเชื่อในไสยศาสตร์และสิ่งลึกลับมาก¹ ซึ่งขัดกับหลักศาสนาอิสลาม² นอกจากนั้นจำนวนนักเรียนตามปอเนาะต่าง ๆ ยังมีน้อย ปอเนาะที่มีอยู่ก็มุ่งสอนไปในทางธรรมเพื่อหวังผลตอบแทนในโลกหน้า (อาคีเราะห์)* ไติ้ครูกี้ไม่มีเวลาสนใจศิษย์เท่าที่ควร และไม่มีการเผยแพร่หลักของคัมภีร์อัล-กุรอานอย่างแท้จริง แต่ส่วนใหญ่กลับมีเวลาแสวงหาผลประโยชน์จากเงินบริจาคด้านศาสนา (ซากาต)³ ให้แก่ตนเอง ดังนั้นด้วยความสำนึกในหน้าที่มุสลิมที่ดี ที่จะต้องเผยแพร่ศาสนาอิสลามให้ถูกต้องตามโองการของอัลเลาะห์ ซึ่งบัญญัติไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอาน ทำให้หะยีสุหลงตัดสินใจเริ่มชีวิตของการเป็นไติ้ครูในจังหวัดปัตตานี สอนหลักศาสนาแบบใหม่ ล้มล้างความเชื่อเดิมที่ผิด ๆ และที่ขัดกับหลักศาสนาอิสลาม โดยเริ่มออกไปเทศนา (ตบัสลิค) ตามที่ต่าง ๆ ในมณฑลปัตตานี การกระทำดังกล่าวของหะยีสุหลงได้รับการโจมตีจากไติ้ครูหัวเก่าตามปอเนาะต่าง ๆ ในจังหวัดปัตตานีเป็นอันมาก จนกระทั่งมีผู้รายงานพฤติกรรมของหะยีสุหลงต่อพระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว.ประยูร อิศรภักดี) สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานีในขณะนั้นว่า หะยีสุหลงจะเป็นผู้ก่อความไม่สงบ และจะทำให้ราษฎรก่อตัวขึ้นเป็นภัยต่อแผ่นดิน ดังนั้นหะยีสุหลงจึงถูกพระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ เรียกตัวไปสอบสวนปลายปี 2470 นั้น และเมื่อได้รับคำสั่งจากหะยีสุหลงแล้ว พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ จึงอนุญาตให้หะยีสุหลงสอนศาสนาตามวิธีเดิมต่อไปได้ ถึงแม้จะมีผู้ไม่ปรารถนาบางคนจับตามองด้วยความหวาดระแวง แต่หะยีสุหลงก็ไม่ได้ใส่ใจเพราะมีความคิดว่า

-----
¹บันทึกประวัติของหะยีสุหลง อับดุลกอเดร์ ซึ่งเขียนขณะถูกจับขังในเรือนจำ นครศรีธรรมราช ระหว่าง พ.ศ.2491-2492 แปลจากภาษามลายูเป็นภาษาไทยโดยนายเด่น ไติ้มีนา อ่างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า ?

²อัล-กุรอาน 2 : 2 ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์.

*โลกหน้า (อาคีเราะห์) ตามความเชื่อของมุสลิม คือ วันพิพากษาหลังความตาย เพื่อชำระสิ่งที่กระทำในโลกนี้ (ดุนยา) คำว่าโลกหน้ามิได้มีความหมายเหมือน คำว่าชาติหน้า ตามความเชื่อของชาวพุทธ

³สัมภาษณ์ นายเด่น ไติ้มีนา อ่างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 13.

ข้าพเจ้าไม่เคยสนใจต่อข้อครหานินทาและข้อกล่าวหาที่ไร้สาระเพราะข้าพเจ้าไม่เคยทำอะไรที่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมือง ข้าพเจ้าถือว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งธรรมดา สำหรับผู้ที่ทำงานเพื่อส่วนรวม สมัยพระศาสนาปี มูฮัมมัดก็เคยประสบกับสิ่งเหล่านี้ มากมายจนต้องอพยพจากนครเมกกะไปยังนครเมดินะห์ แต่พระองค์ก็ทรงเผยแพร่ศาสนาขององค์อัลเลาะห์ได้สำเร็จ ถ้าเราไม่กล้ากระทำในสิ่งที่ศาสนากำหนดไว้ทั้ง ๆ ที่เราเรียนรู้มาแล้ว คนรุ่นหลังก็จะมีแต่คำสาปแช่ง... คุณงามความดีอะไรจะยิ่งใหญ่เท่ากับการต่อสู้เพื่อศาสนาอิสลามอันประเสริฐ¹

หลังจากที่หะยีสุหลงได้ปฏิบัติภารกิจในการเผยแพร่ศาสนาอิสลามเป็นเวลาสองปี จึงได้เริ่มมองเห็นการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมชาวปัตตานี โดยสังเกตได้จากการที่ความคิดเห็นและความสำนึกในศาสนาของชุมชนมลายูปัตตานีเริ่มต้นตัวขึ้นบ้าง และโต๊ะครูตามปอเนาะเริ่มสอนศาสนาในลักษณะที่หะยีสุหลงเห็นว่าเข้ารูปเข้ารอยมากขึ้น จึงปรึกษารื้อกับราษฎรในเขตที่ออกไปเทศนาเพื่อขอความเห็นและขอความช่วยเหลือในการคิดจะตั้งโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามแทนเปิดปอเนาะ โดยมีโครงการจะทำให้โรงเรียนที่กำลังคิดจะสร้างเป็นสมบัติของส่วนรวม ปรากฏว่ามีชาวบ้านและผู้นำศาสนาในแถบนั้นเห็นด้วยอย่างมาก โครงการก่อสร้างโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามแห่งแรกในจังหวัดปัตตานี จึงเริ่มต้นขึ้นในปลายปี พ.ศ.2472 เป็นวงเงิน 7,200 บาท ซึ่งได้มาจากความร่วมมือของราษฎรมลายูมุสลิมในตำบลอานาะรู และหมู่บ้านตำบลใกล้เคียง²

¹บันทึกประวัติหะยีสุหลง อ่างในเฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 14.

²เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกอเดร์ พ.ศ.2482-2497. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 16.

เนื่องจากวงเงินในการก่อสร้าง 7,200 บาท เป็นจำนวนเงินที่สูงมากในสมัยนั้น เงินที่รับบริจาคจากราษฎรนั้นไม่เพียงพอ ดังนั้นในการประชุมครั้งแรกเพื่อจัดหาทุนในการก่อสร้าง หะยีสุหลง จึงได้เชิญพระยาพิพิธเสนามาตย์ เจ้าเมืองยะหริ่งไปร่วมประชุมปรึกษาหารือด้วย พระยาพิพิธเสนามาตย์ได้รับปากในที่ประชุมราษฎรว่า หากหะยีสุหลงสามารถหาเงินบริจาคได้ครึ่งหนึ่งของวงเงิน ตนเองก็ยินดีออกเงินส่วนที่เหลืออีกครึ่งหนึ่งเองโดยมีชื่อแม้ว่าชื่อโรงเรียนจะเป็นชื่อของตน ปรากฏว่าที่ประชุมราษฎรยินยอม ในเวลาต่อมาหะยีสุหลงสามารถรวบรวมเงินบริจาคได้มากกว่าที่คาดไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อถือศรัทธาที่มีต่อหะยีสุหลงเอง¹

การก่อสร้างโรงเรียนครั้งนี้มีชาวจีนเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง เมื่อการก่อสร้างเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาบ้างแล้ว หะยีสุหลงจึงสั่งให้ช่างทำป้ายชื่อโรงเรียนแกะสลัก เป็นภาษามลายู บนแผ่นไม้ว่า "พระยาพิพิธเสนามาตย์ เจ้าเมืองยะหริ่ง ปัตตานี ฮ.ศ.1350"^{**}

หลังจากติดป้ายชื่อโรงเรียนได้ราว 2 เดือน พระยาพิพิธภักดี นายอำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นบุตรชายของพระยาพิพิธเสนามาตย์ ทำเรื่องร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัด^{**}ขณะนั้นคือพระยานิเทศปัตตานาทร (แจ้ง สุวรรณจินดา) ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยารัตนภักดี^{***} ว่าหะยีสุหลงนำชื่อบิดาของตนไปเป็นชื่อโรงเรียนโดยไม่ได้รับอนุญาตและ

¹สัมภาษณ์ นายเด่น โต๊ะมีนา อ่างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 17

^{**}ฮ.ศ.1350 ตรงกับ พ.ศ.2474, ฮ.ศ. หรือ ฮิจเราะห์ศักราช เป็นการนับศักราชของศาสนาอิสลาม ฮ.ศ.1 เริ่มตั้งแต่ปีพีมุฮัมมัด อพยพจากเมืองเมกกะไปยังเมืองเมดินะห์ เป็นเหตุการณ์ที่ชาวมุสลิม เชื่อว่าเกิดขึ้นเนื่องจากนบีมุฮัมมัดถูกปองร้าย และถูกต่อต้านขณะที่เผยแพร่ศาสนาในระยะแรก ณ เมืองเมกกะ การอพยพไปเมดินะห์ทำให้เผยแพร่ศาสนาอิสลาม สำเร็จถือเป็นศักราชแรกของการประกาศศาสนาอิสลาม ฮ.ศ.1 ตรงกับ พ.ศ.1165 หรือ ค.ศ.622

^{**}ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดถูกเรียกว่า ข้าหลวงประจำจังหวัด เมื่อ พ.ศ.2476 โดยคำสั่งของคณะราษฎร และคำว่าข้าหลวงประจำจังหวัดถูกเปลี่ยนกลับมาเป็นคำว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ.2495 ซึ่งใช้มาจนถึงปัจจุบัน

^{***}พระยารัตนภักดี ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี ระหว่าง พ.ศ.2472-

ขอให้ปลดป้ายชื่อออก ผลที่สุดเมื่อเจรจากันไม่ได้ผลเนื่องจากพระยาพิพิธภักดีไม่ยอมให้ใช้ชื่อบิดาของตนเป็นป้ายชื่อโรงเรียน หะยีสูลงจึงต้องปลดป้ายชื่อโรงเรียนออก ผลที่ตามมาคือหะยีสูลงไม่ได้รับเงินสมทบอีกครึ่งหนึ่งของวงเงินก่อสร้างจากพระยาพิพิธภักดีเสนามาตย์ การก่อสร้างโรงเรียนจึงชะงักเพราะขาดเงิน เกี่ยวกับเรื่องนี้ หะยีสูลงกล่าวว่า เจตนาที่พระยาพิพิธภักดีทำเช่นนั้นเป็นเพราะพระยาพิพิธเสนามาตย์คิดหาทางล้มเลิกสัญญาด้วยวาจาที่เคยกล่าวไว้ในที่ประชุมราชฎานั้นเอง¹

ด้วยเหตุนี้ ทำให้หะยีสูลงมีความขัดแย้งกับกลุ่มพระยาเมืองยะหริ่งและไม่อาจคืนดีกันได้อีก² ดังนั้นเมื่อหะยีสูลงถูกละเมิดสัญญาโดยพระยาพิพิธเสนามาตย์เกี่ยวกับเรื่องเงินสมทบสร้างโรงเรียน จึงทำให้เกิดปัญหาด้านการเงินขึ้นมาอย่างทันทีทันใด การก่อสร้างโรงเรียนจึงต้องชะงัก เมื่อขาดเงินก่อสร้างโรงเรียน ผู้รับเหมาก่อสร้างก็รีบเร่งให้หะยีสูลงหาเงินมาให้ได้เพื่อนำไปจ่ายค่าแรงของกรรมกร แต่การที่หะยีสูลงจะนำเงินของตนออกมาสมทบทุนก่อสร้างก็จะเป็นการผิดหลักการเดิมที่ต้องการให้โรงเรียนเป็นของส่วนรวม ดังนั้นหะยีสูลงจึงจำต้องหาทางออกเพื่อให้กรรมกรมีรายได้และยังคงมีงานทำ ด้วยการนำเครื่องเพชรพลอยและทองรูปพรรณออกขาย เพื่อสร้างบ้านของตนเองและนำเงินบางส่วนเข้าร่วมไปในการก่อสร้างโรงเรียนด้วย แต่ไม่เป็นจำนวนเงินที่มากนัก เพื่อจะไม่เป็นการขัดกับเจตนารมณ์เดิมที่ต้องการให้โรงเรียนเป็นสมบัติของส่วนรวม ในเวลาเดียวกัน หะยีสูลงพยายามหาเงินบริจาคจากราชฎารมาเพิ่มเติมเพื่อจะได้สร้างโรงเรียนให้สำเร็จ และตั้งชื่อโรงเรียนเสียใหม่ว่า “มัตราเซาะห์ อัลมูอาริฟ อัลวาฏอนียะฮ์ปัตตานี”³

ขณะที่การก่อสร้างโรงเรียนกำลังกระทบปัญหาด้านการเงินอยู่นั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองโดยคณะราชฎารเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ซึ่งนำโดยพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) และมอบให้พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศไทย จนกระทั่งวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาเข้ารับตำแหน่งโดยวิธีการยึดอำนาจจากรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา

¹บันทึกประวัติหะยีสูลง อ่างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 18.

²สัมภาษณ์นายเด่น โต๊ะมีนา อ่างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดียวกัน. หน้า 19.

³บันทึกประวัติหะยีสูลง อ่างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดียวกัน. หน้า 19.

หลังจากที่พระยาพหลพลพยุหเสนาได้รับตำแหน่งได้ไม่นานนัก ะยีสูลงเดินทาง
ไปกรุงเทพฯ เพื่อขอความช่วยเหลือจากนายกรัฐมนตรีในการสร้างโรงเรียนที่ค้างค้างอยู่เพราะขาด
เงิน ปรากฏว่าพระยาพหลพลพยุหเสนาบริจาคเงินให้เป็นจำนวน 3,200 บาท เพื่อสมทบทุน
เมื่อได้รับความช่วยเหลือเช่นนั้น ะยีสูลงจึงเชิญพระยาพหลพลพยุหเสนาไปร่วมงานวันเปิด
โรงเรียนเมื่อการก่อสร้างเสร็จแล้ว ซึ่งนายกรัฐมนตรีได้เดินทางไปร่วมงานด้วย และในขณะ
เดียวกันก็ได้ถือโอกาสเยี่ยมเยียนชาวจังหวัดปัตตานีไปพร้อม ๆ กัน ในการนี้ ะยีสูลงและ
สาธุศิษย์ได้ถ่ายรูปพร้อมกันกับพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นที่ระลึกที่หน้าโรงเรียน¹

ะยีสูลงจึงเริ่มต้นชีวิตของการเป็นโต๊ะครูอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะตั้งแต่ พ.ศ.2476
เป็นต้นมา การก่อสร้างโรงเรียนได้สำเร็จ จึงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ยะยีสูลงสามารถปลูก
ศรัทธาของชาวมลายูมุสลิมปัตตานีที่มีต่อตนเองได้สำเร็จ และมีศิษย์มาขอสมัครเรียนอย่าง
มากมาย ส่วนด้านเนื้อหาการสอนก็พยายามให้ผู้เรียนเข้าใจหลักของคัมภีร์อัล-กุรอานอย่าง
แท้จริง² จนได้ชื่อว่าโต๊ะครูหัวใหม่ของจังหวัดปัตตานีในขณะนั้น³

เกี่ยวกับความนิยมของชาวมลายูมุสลิมในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2470-2479 นั้น
พระประเสริฐสุนทรชาติย์ ข้าหลวงประจำจังหวัดปัตตานี ได้รายงานต่อกระทรวงมหาดไทยว่ามี
ความก้ำกึ่งกับกลุ่มมุสลิมหัวเก่า⁴

สำหรับโรงเรียน (มัตราเซาะห์) อัลมูอริฟอัลวาฏอนียะห์ ปัตตานี ได้ทำหน้าที่
เปรียบเสมือนสุเหร่าหรือมัสยิดแห่งหนึ่งไปด้วยเพราะกลายเป็นที่ท่าละหมาดประจำวันของ
ราษฎรที่เคารพนักถือยะยีสูลงไปด้วย ซึ่งขุนจรรยาวิธานได้ให้ข้อมูลว่า

¹สัมภาษณ์นายเด่น โต๊ะมีนา อ่างโน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดียวกัน.
หน้า 21.

²สัมภาษณ์นายเด่น โต๊ะมีนา อ่างโน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดียวกัน.
หน้า 21.

³กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร แฟ้มกระทรวงมหาดไทย (ม.ท.) 0201.6.6
กล่อง 1 ปีก 8 แผ่น 23 เรื่อง "บัตรสนเท่ห์ กล่าวโทษพระภักดีในการกล่าวชักชวนในการเลือกตั้ง
พ.ศ.2480"

⁴กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร แฟ้มกระทรวงมหาดไทย 0201.6.6
กล่อง 1 ปีก 8 แผ่น 23-25 เรื่อง "บัตรสนเท่ห์ กล่าวโทษพระภักดีในการกล่าวชักชวนในการ
เลือกตั้ง พ.ศ.2480"

ทุกตอนเย็นจะมีชาวบ้านกลุ่มใหญ่เดินผ่านหน้าบ้านผมทุกวัน เสียงเกี้ยวที่เดินผ่านหน้าบ้านผมดังกรึก ๆ ลั่นไปหมด พวกนั้นเขาเดินไปทำละหมาดกันที่โรงเรียนของหะยีสุหลง...¹

ดังนั้นหะยีสุหลงสามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำศาสนาที่มีชื่อเสียงของจังหวัดปัตตานีและจังหวัดใกล้เคียง สามารถนำหน้าโต๊ะครูคนอื่น ๆ ด้วยความสามารถและความเคร่งครัดในศาสนาอิสลามเป็นประการสำคัญจนเป็นที่ยอมรับของราษฎรในท้องถิ่น

ในส่วนการจัดการศึกษาของรัฐบาลเพื่อคลี่คลายที่ผู้ปกครองไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล ในคราวประชุมเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2477 และหนังสือสั่งการลงวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2477 จึงได้กำหนดนโยบายการจัดการศึกษา สำหรับชาวไทยมุสลิมเสียใหม่ ดังนี้

1. ตำบลใดมีราษฎรเป็นพุทธศาสนิกชน ก็ให้ดำเนินการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษาโดยตรง
2. ตำบลใดมีราษฎรเป็นไทยพุทธศาสนิกชนกับไทยอิสลามิกปะปนกัน ก็ให้ดำเนินการสอนตามหลักสูตรเทียบ คือหลักสูตรอย่างเดียวกับที่กระทรวงธรรมการอนุมัติให้โรงเรียนราษฎรทั้งหลายใช้อยู่ในบัดนี้ แต่ในทีใดเป็นภาษาต่างประเทศอย่างอื่นก็ให้เปลี่ยนเป็นภาษามลายูหรือภาษาอาหรับ เพื่อเขาจะได้เรียนรู้ทางศาสนาต่อไป
3. ตำบลใดราษฎรเป็นไทยอิสลามิกล้วน ในเบื้องต้นให้ดำเนินการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา คือ แปลหลักสูตรของเราให้เรียนสอนเป็นภาษามลายูหรือภาษาอาหรับ สอนภาษาไทยบ้างพอประมาณ ค่ะเนว่าพอจบประถมปีที่ 2 หรือพ้นเกณฑ์บังคับตามพระราชบัญญัติ ก็ได้รู้หนังสือภาษาไทย อ่านออกเขียนได้พอสมควร ตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ 3 เป็นต้นไป จะจัดในทำนองประถมศึกษาวิสามัญ แผนกภาษาหนักไปทางภาษามลายูหรือภาษาอาหรับก็ได้

¹สัมภาษณ์ขุนจรยาวิธาน อ่างใน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 22.

4. ในท้องที่หนึ่ง ๆ สมควรจัดให้มีท่านผู้มีความรู้ ทางศาสนาอิสลามช่วยอบรม สั่งสอนเวียนไปตามโรงเรียนต่าง ๆ ทำทั้งหน้าที่อบรมสั่งสอนจรรยาแก่เด็ก และช่วยแนะนำให้เห็นคุณค่าของการศึกษา เพื่อแก้ความเข้าใจผิดของบิดามารดา ผู้ปกครองเด็กด้วย ถ้าอัญเชิญโต๊ะอิหม่ามได้ จะเป็นผลดีอย่างยิ่ง¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าในการกำหนดและกำกับนโยบายการจัดการศึกษา สำหรับมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคได้นั้น รัฐได้ผ่อนคลายและปรับเปลี่ยนแนวนโยบายให้สอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนี้มากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถสร้างความเชื่อถือและความศรัทธาในแนวนโยบายใหม่ของรัฐบาลได้ ถึงขนาดประชาชนให้ความร่วมมือส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นเท่าใดนัก ดังความเห็นของพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ความตอนหนึ่งว่า “การศึกษาในหมู่ชาวอิสลามทางภาคใต้ เท่าที่ได้พบเห็นมายังปรากฏว่าล้าหลังอยู่มาก โดยที่คนมลายูไม่นิยมการศึกษา ไม่ส่งบุตรหลานเข้ามาโรงเรียน การเกณฑ์เด็กตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ก็ได้ทำกันมาตั้งแต่ พ.ศ.2464 แต่ผลที่ได้ไม่เท่าเทียมจังหวัดอื่น ๆ”² และเป็นปัญหาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในทำนองเดียวกัน ธรรมการจังหวัดปัตตานีได้ให้ความเห็นว่า “เท่าที่ได้สังเกตจากสายตาของข้าพเจ้าเห็นว่า เด็กมลายูที่ได้เรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา ตั้งแต่เริ่มใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา (พ.ศ.2465-2477) ก็หลายปีแล้ว เวลานี้จะหาเด็กที่ออกจากโรงเรียน ซึ่งสำเร็จประถมศึกษา แล้วรู้หนังสือไทยก็มีจำนวนน้อยเต็มที”³

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). รวมมติคณะรัฐมนตรีด้านการศึกษา เรื่อง โรงเรียนและการศึกษาเล่าเรียนพวกอิสลาม เมืองปัตตานี (การศึกษาของไทยอิสลาม). (บัญชีชั้นที่ 2-21 ลำดับที่ 32/21 ตั้งแต่วันที่ 22 มกราคม พ.ศ.2475 – 14 มีนาคม พ.ศ.2478.

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). เรื่องเดิม. (หนังสือกระทรวงธรรมการที่ 15853/2478 ลงวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ.2478 เรื่องการศึกษาของชาวไทยอิสลาม)

³ โสภ ปาลบุตร. การศึกษาของชาวมะลายูจังหวัดปัตตานี. (สงขลา: โรงพิมพ์อักษรศิริ, 2477), หน้า 13.

ด้วยเหตุนี้แนวนโยบาย "การจัดให้มีผู้มีความรู้ทางศาสนาอิสลามเป็นผู้ช่วย
แนะนำให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการศึกษา (ตามแนวทางของรัฐบาล)" จึงได้รับการนำสู่
ภาคปฏิบัติ โดยพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการได้ให้หะยีสุหลง ครูสอน
ศาสนาอำเภอสะบารัง (ขณะนั้น) เป็นผู้ช่วยแนะนำประชาชน ซึ่งเห็นได้จากหนังสือแนะนำ
อิสลามปฏิบัติ ของหะยีสุหลง ความตอนหนึ่งว่า "การเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้นเนื่องจาก
เหตุประการหนึ่ง คือเพื่อให้เป็นไปตามบัญชาของ ฯพณฯ พระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงธรรมการ"¹ แต่ปรากฏว่า คณะรัฐมนตรีในคราวประชุมเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ.2478
ได้ลงมติว่า "ตามที่กระทรวงธรรมการเสนอการดำเนินการในเรื่องนี้มานั้นอาจมีทั้งทางได้และ
ทางเสีย มิฉะนั้นให้ระงับความดำริที่จะดำเนินการตามที่เสนอมานั้นเสีย"² ทำให้แนวนโยบายดังกล่าว
ข้างต้นต้องถูกยกเลิกไป

อย่างไรก็ตามกระทรวงธรรมการโดยพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงธรรมการขณะนั้น ก็ได้พยายามเสนอทางเลือกอื่น ๆ แทน เช่น การให้นายกสมาคม
นักเรียนเก่าเบญจมาศวิทยาสืบเรียงแบบเรียนไทยสำเนียงมะลายู และกำหนดอัตราเวลาเรียนขึ้น
เพื่อใช้สำหรับนักเรียนไทยอิสลามในจังหวัดปัตตานี แต่ต่อมาคณะรัฐมนตรีในคราวประชุม
เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ.2478 ก็มีมติเช่นเดียวกันอีกว่า "ทางราชการไม่ควรรับแบบเรียนและ
หลักสูตร อัตราเวลาเรียน ที่กระทรวงธรรมการเสนอมานี้"³ ดังนั้นแนวนโยบายของกระทรวง
ธรรมการที่พยายามเสนอและจัดทำสิ่งทีสอดคล้องกับสภาพทางสังคม วัฒนธรรม และความ
ต้องการของประชาชน ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นนโยบายของ
รัฐบาลสมัยนั้นอย่างจริงจัง ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
พ.ศ.2478 เพื่อปรับปรุงการจัดการประถมศึกษา โดยขยายโรงเรียนออกไปอย่างน้อย ตำบลละ

ดูภาคผนวก หน้า ข.

¹สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). เรื่องเดียวกัน. (หนังสือคำแนะนำอิสลาม
ปฏิบัติ โดยหะยีสุหลง เบ็ญญ์อับดุลกาเดร์)

²สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). เรื่องเดียวกัน. (ในบันทึกข้อความวินิจฉัย
ในคำโฆษณาของหะยีสุหลง ที่จะช่วยเหลือปลูกใจประชาชนชาวไทยอิสลาม ให้นิยมการศึกษา
และรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 50/2478.

³สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). เรื่องเดิม. (รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี
ครั้งที่ 132/2478 วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ.2478.

1 โรงเรียนทั่วประเทศ ทั้งยังมีนโยบายคืนเงินศึกษาฟรี ที่รัฐบาลก่อนยืมมาจากจังหวัดต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการจัดการศึกษาประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ให้ดีขึ้น¹ อย่างไรก็ตามตลอดช่วงการบริหารราชการแผ่นดินของพระยาพลพลพยุหเสนา จึงไม่ปรากฏว่ามีนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล สำหรับชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะเพียงแต่ดำเนินการตามนโยบายเดิมต่อจากรัฐบาลที่ผ่านมา² เท่านั้น หลังจากนั้นพระยาพลพลพยุหเสนาได้ประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร ในเดือนกันยายน พ.ศ.2481 พันเอกหลวงพิบูลสงครามได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน และเข้าบริหารราชการแผ่นดินตั้งแต่วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2481³

จะเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลาการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลภายใต้ นโยบายที่มุ่งให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร โดยภาพรวมแล้ว ได้มีความเคลื่อนไหวและความก้าวหน้าทางการศึกษาพอสมควร แต่ถ้ามองเฉพาะสำหรับชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว อาจกล่าวได้ว่า ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ใดเกิดขึ้น ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 ก็ตาม จากกรอบคิด "ไตรลักษณ์รัฐ" ดูเหมือนว่ามีติ การมีส่วนร่วมอันเป็นหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก จะเป็นเหตุผลสำคัญ ของรัฐบาลก็ตาม แต่จริง ๆ แล้ว มิติดังกล่าว เป็นเพียงเครื่องมือและข้ออ้างเพื่อแสวงหาหรือ อ้างไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองของผู้นำในคณะราษฎรและรัฐมนตรีในรัฐบาลแต่ละคณะตลอด ช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้นเป็นหลักเท่านั้น ข้อเท็จจริงที่ว่า นายบรรจง ศรีจรูญ, นายประเสริฐ ศรีจรูญ นายการิม ศรีจรูญ และนายแซม มุสตาฟา (พหรมยง) ผู้นำมุสลิม ได้เป็นส่วนหนึ่งของ คณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475⁴ ในตัวของมันเอง ก็หาใช่จะเป็น ข้อพิสูจน์ที่ตายตัวของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชนชาวไทยมุสลิมไม่ ส่วนแนวทาง

¹ วาณี พนมยงค์ สายประดิษฐ์. แนวความคิดประชาธิปไตย ของปรีดี พนมยงค์. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ เรือนแก้วการพิมพ์, 2535), หน้า 257.

² สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดิม. หน้า 78.

³ ชัยอนันต์ สมุทวาณิช, เรื่องเดิม หน้า 24 และสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). 60 ปี คณะรัฐบาลไทย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2535), หน้า 287-288

⁴ ชัยอนันต์ สมุทวาณิช. เรื่องเดิม. หน้า 9.

การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม และความต้องการของชาวไทยมุสลิมใน จังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน (กรณีให้หะยีสุหลง ผู้นำมุสลิม เขียนหนังสือเชิญชวนประชาชนให้เห็นความสำคัญของการศึกษา) ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบจาก คณะรัฐมนตรีให้เป็นนโยบายของรัฐบาลอย่างแท้จริง เพราะมักจะได้รับ การโต้แย้งจากกระทรวงมหาดไทยเสมอ ตัวอย่างเช่น การที่กระทรวงธรรมการเสนอหนังสือแนะนำอิสลามปฏิบัติของ หะยีสุหลงให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาเห็นชอบนั้น จะต้องให้กระทรวงมหาดไทยตรวจแก้ไข ถ้อยคำก่อน ซึ่งในกรณีนี้กระทรวงมหาดไทยได้¹ให้ความเห็นว่า “เรื่องนี้เกี่ยวกับนโยบาย การปกครองอันจะต้องระมัดระวังในเรื่องที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนา”¹ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจะ ดำเนินการใด ๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น จะต้องได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงมหาดไทย ก่อน เพราะกระทรวงมหาดไทยเป็นกลไกรัฐสำคัญด้านการใช้กำลังบังคับ อันเป็นประเด็นหลัก มิติความมั่นคงนั่นเอง

อย่างไรก็ตามการที่รัฐเปิดโอกาสให้มีการประชุมร่วมกันระหว่างข้าราชการและ ประชาชนในท้องถิ่นหลายครั้ง ตลอดทั้งยินยอมให้มีการสอนภาษามลายูหรือภาษาอาหรับใน โรงเรียน รวมทั้งการให้เงินก่อสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อัลมูอริฟอัลวาฏอนียะฮ์ บัตตานี จำนวน 3,200 บาท และการเยี่ยมเยียนชาวปัตตานี ของพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ซึ่งให้เห็นว่า “มิตีการมีส่วนร่วม” ถึงแม้จะมีบทบาทอยู่บ้างก็ยังเป็นเหตุผลด้านรองของรัฐพร้อมกับ เหตุผล “มิตีการพัฒนา” อยู่นั่นเอง

¹ดูรายละเอียดภาคผนวก ค.

¹สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.), แพ้มรวมมติคณะรัฐมนตรี ด้านการศึกษา เรื่อง โรงเรียนและการเล่าเรียนพวกอิสลามเมืองปัตตานี (การศึกษาของไทยอิสลาม) บัญชีชั้นที่ 2/21 ลำดับที่ 32/21 (หนังสือ ย.7309/2478 ลงวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2478)

2.2 การจัดการศึกษา ช่วง พ.ศ.2482-2487

หลังจากพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (ยศขณะนั้น) เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐบาลชุดนี้เป็นรัฐบาลชาตินิยม มีอุดมการณ์ที่จะนำประเทศไทยเข้าสู่สังคมโลกและให้ความสำคัญกับเชื้อชาติไทยเป็นอย่างมาก โดยได้ประกาศนโยบายใช้รัฐธรรมนูญทั่วประเทศ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ.2482 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2485 รวม 12 ฉบับ โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ว่าด้วย "ใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ" ได้กำหนดให้เปลี่ยนชื่อจากประเทศ "สยาม" เป็น "ประเทศไทย" กำหนดให้เรียกคนสยามว่า "คนไทย" เพื่อเน้นความถูกต้องตามเชื้อชาติและความนิยมของประชาชนชาวไทย¹ นับเป็นการตอกย้ำความรู้สึกคนละพวกสำหรับชนต่างเชื้อชาติต่างเผ่าพันธุ์ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์มาเลย์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การเปลี่ยนนามประเทศจากสยามเป็นไทยนั้นเกิดขึ้นในการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 5/2482 วันจันทร์ที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2482 เข้าสู่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในวาระจร โดยใช้เวลาในการตัดสินใจประมาณ 10 นาที มีผู้แสดงความคิดเห็นเพียง 6 คน การปฏิบัติดังกล่าว เป็นการเตรียมการล่วงหน้ามาก่อนแล้ว และถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์สังคมไทยที่สำคัญยิ่ง² ส่วนการจัดการศึกษาของรัฐบาล ช่วง พ.ศ.2481-2487 โดยภาพรวมยังคงเน้นกรอบความมุ่งหมายของคณะราษฎร ที่ว่าจะจัดการศึกษาเพื่อมุ่งให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ให้มีความรู้ความเข้าใจในการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร³ และเพื่อสนองนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลในยุคนั้นก็มีการเร่งรัดกวดขันสมรรถภาพของครูอาจารย์ในสถานศึกษาตามนโยบายรัฐนิยม มีการเข้มงวดกวดขันในเรื่องระเบียบวินัยของนักเรียน โดยเฉพาะตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ 4 ขึ้นไป เพราะระดับนี้ต้องเป็นยุวชนทหาร ระดับต่ำกว่านี้เท่านั้นที่ยังคง

¹เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ พ.ศ.2482-2497. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 24.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐกับสังคม : ไตรลักษณ์รัฐไทยในพหุสังคมสยาม. (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 84.

³ระลึก ธาณี. เรื่องเดิม. หน้า 76.

เป็นลูกเสืออยู่ เจตนานั้นก็เพื่อจะสร้างสรรคฺ์ยุวชน ให้เป็นชีวิตของชาติ เป็นพลเมืองที่เข้มแข็งในระบบอบประชาธิปไตย และเป็นทหารใจเพชรของชาติ¹ สำหรับชาวไทยมุสลิมนั้นถึงแม้ว่าจะไม่พบหลักฐานยืนยันนโยบายการจัดการศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวก็ตาม แต่มติคณะรัฐมนตรีในคราวประชุม เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2482 พอจะบ่งชี้ให้เห็นถึงเจตนารมณ์ และทิศทางสำคัญบางอย่าง เนื้อหาของมติดังกล่าว คือ

1. ให้กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ที่แจอบรรดาข้าราชการในสังกัดให้ชาวซึ่งและปฏิบัติตามรัฐนิยมที่ทางราชการได้ประกาศไปแล้ว และที่จะประกาศเป็นคราว ๆ ไปนั้นอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่ประชาชน

2. ให้กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ส่งให้บรรดาข้าราชการในสังกัดพยายามชี้แนะและทำความเข้าใจกับประชาชน เพื่อปรับปรุงอบรมจิตใจประชาชน พลเมืองให้รู้จักและปฏิบัติตามรัฐนิยมที่ทางราชการได้ประกาศแล้ว และที่จะประกาศต่อไป เป็นคราว ๆ ไปนั้นให้มากที่สุด²

การประกาศใช้รัฐนิยมฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย ได้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของกลุ่มเชื้อชาติมาเลย์มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอันมาก รัฐบาลในขณะนั้นมีเหตุผลว่าการเรียกชื่อชาวไทยบางส่วนไม่ถูกต้องตามเชื้อชาติ และความนิยมของผู้เรียกก็ดี การเรียกชื่อแบ่งแยกคนไทยออกเป็นหลายพวกหลายเหล่า เช่น ไทยเหนือ ไทยอีสาน ไทยใต้ ไทยอิสลามก็ดี ไม่ควรแก่สภาพของประเทศไทย ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะแบ่งแยกมิได้³ เนื้อหาของรัฐนิยมฉบับ เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2482 มีเนื้อความว่า

1. ให้ยกเลิกการเรียกชาวไทย โดยใช้ชื่อที่ไม่ถูกต้องตามเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียก

2. ให้ใช้คำว่า ไทย แก่ชาวไทยทั้งหมดโดยไม่แบ่งแยก⁴

¹ประยูร ภมรมนตรี. ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2518), หน้า 385.

²กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี บัญชีชั้น 2 เลข 156.11 เรื่องรัฐนิยม.

³กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี บัญชีชั้น 2 เลข 156.26 เรื่องต้นฉบับจริงประกาศ
รัฐนิยม

⁴กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนั้น เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 รัฐบาลได้ประกาศรัฐนิยม ฉบับ 9 ว่าด้วยภาษาและหนังสือไทย กับหน้าที่พลเมือง ความว่า

1. ประชาชาติไทยจะต้องยกย่อง เคารพและนับถือภาษาไทย และต้องรู้สึกรู้ว่าเป็นเกียรติภูมิในการพูดหรือใช้ภาษาไทย
2. ประชาชาติไทยต้องถือว่า หน้าที่พลเมืองไทยที่ดีประการหนึ่ง คือ ศึกษาให้ความรู้หนังสือภาษาไทยเป็นภาษาของชาติ อย่างน้อยต้องอ่านออกเขียนได้ ประการที่สองประชาชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทยและหนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้
3. ประชาชาติไทยจะต้องถือเอาสถานที่กำหนด ภูมิสำเนา หรือสำเนียงแห่งภาษาพูดที่แปร่งไปตามท้องถิ่น เป็นเครื่องแสดงความแตกแยกทุกคนต้องถือว่าเมื่อเกิดมาเป็นชนชาติไทยก็มีเลือดไทยและพูดภาษาไทยอย่างเดียวกันไม่มีความแตกต่างกันในการกำหนดต่างท้องที่หรือพูดภาษาไทยด้วยสำเนียงต่าง ๆ กัน

4. ประชาชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีแห่งชาติ ช่วยแนะนำ ชักชวนกันสั่งสอนคนที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหน้าที่พลเมืองดีแห่งชาติไทย¹

สิ่งเหล่านี้ย่อ2สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ในความเห็นของรัฐบาลนั้น การที่ประชาชาติไทยจะดำรงถาวรและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องใช้ภาษาและหนังสือของชาติเป็นส่วนประกอบอันสำคัญ ด้วยเหตุผลเหล่านี้ รัฐบาลจึงได้มีมติอย่างเป็นทางการให้รัฐประกาศใช้รัฐนิยมฉบับดังกล่าว

ต่อมาในปี พ.ศ. 2484 รัฐบาลยังได้กำหนดและประกาศรัฐนิยมเพิ่มอีก คือรัฐนิยม ฉบับ 10 ว่าด้วยการแต่งกายของประชาชนชาวไทย โดยรัฐบาลให้เหตุผลว่าการแต่งกายของประชาชนชาวไทยในที่สาธารณะหรือที่ชุมชนยังไม่สุภาพเรียบร้อยสมกับวัฒนธรรมของชาติไทย มติของคณะรัฐมนตรีจึงปรากฏออกมาดังนี้

1. ประชาชาติไทยไม่พึงปรากฏตัวในที่ชุมชนหรือสาธารณชนในเขตเทศบาล โดยไม่แต่งกายให้เรียบร้อย เช่น นุ่งกางเกงขั้นใน หรือไม่สวมเสื้อ หรือนุ่งผ้าลอยชาย

¹กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. บัญชีชั้น 2 เลข 56.17 เรื่องรัฐนิยมฉบับ 9.

2. การแต่งกายที่ถือว่าเรียบร้อยสำหรับประชาชนชาวไทยมีดังต่อไปนี้

ก. แต่งเครื่องแบบตามสิทธิและโอกาสที่จะแต่งได้

ข. แต่งตามแบบสากลนิยมในทำนองสุภาพ

ค. แต่งตามประเพณีนิยมในทำนองที่สุภาพ¹

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี เป็นรัฐบาลที่มีนโยบายตอกย้ำให้ชาวมลายูมุสลิมมีความรู้สึก ว่า พวกตนไม่ใช่ คนไทยมากยิ่งขึ้น เพราะนอกจากจะกำหนดให้เปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นประเทศไทย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2482 แล้ว รัฐนิยมฉบับแรกยิ่งเน้นความรู้สึกความเป็นคนละพวก สำหรับชนต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์ให้เด่นชัดมากขึ้นเช่นกัน โดยการกำหนดให้เรียกคนสยามว่า คนไทย เพื่อเน้นความถูกต้องตามเชื้อชาติส่วนมาก ทำให้กลุ่มชนทางสี่จังหวัดภาคใต้ของ ประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมลายูนับถือศาสนาอิสลามเริ่มเกิดความรู้สึกแตกแยกทางจิตใจ ขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตามสถานการณ์ที่เป็นอยู่ก่อนหน้านั้นชาวมลายูมุสลิมก็ดำเนินอยู่ตลอดเวลา ว่าพวกตนไม่ใช่คนไทย เพราะนอกจากเชื้อชาติต่างกันแล้ว วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศาสนาก็ต่างกันอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กมลายูมุสลิมคนใดที่เข้าเรียนในโรงเรียนของ รัฐบาลไทย หรือศึกษาภาษาไทยก็ถูกเพ่งเล็งด้วยความสงสัยว่า จะละทิ้งศาสนาอิสลามไปเป็น คนไทย เนื่องจากการเรียนภาษาไทยขณะนั้นต้องเรียนกันในวัด และมีพระภิกษุเป็นครูผู้สอน² นั้นเอง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการประกาศใช้นโยบายรัฐนิยม เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ ชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดความไม่พอใจนโยบายของรัฐบาลก็ตาม แต่ปฏิบัตินี้ ดังกล่าวก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด คงเป็นไปในลักษณะของการค่อย ๆ ก่อตัวขึ้น และสะสม ความไม่พอใจที่รู้สึกว่าคุณบีบคั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า รัฐนิยมบางฉบับ ก็ไม่ได้มีผลต่อภาวะทาง จิตใจของพวกเขาโดยตรง นี่ดูเหมือนว่าที่สร้างความไม่พอใจโดยตรงให้กับชาวไทยมุสลิมใน สี่จังหวัดภาคใต้ก็มีอยู่เพียงไม่กี่ฉบับ เช่น รัฐนิยมฉบับที่ 1 ว่าด้วยการใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ รัฐนิยมฉบับที่ 3 ว่าด้วยการเรียกชื่อชาวไทย รัฐนิยมฉบับที่ 9 ว่าด้วยเรื่องภาษาและ

¹กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. บัญชีชั้น 2 และ 152.20 เรื่องรัฐนิยมฉบับ 10.

²สัมภาษณ์ ขุนจรรยาวิธาน (ยูไซ๊ะ มโรหบุตร) อ่างใน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร.

หนังสือไทย กับหน้าที่พลเมือง และรัฐธรรมนูญฉบับที่ 10 ว่าด้วยการแต่งกายของประชาชนชาวไทย ฯลฯ จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญทุกฉบับ เป็นอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐบาล และเป็นนโยบายของรัฐบาลที่ประชาชนทุกคนทั่วทุกภาคของประเทศต้องสนองตอบดุจดั่งปกาศิตของรัฐบาล¹

2.3 การจัดการศึกษาช่วง พ.ศ.2488 – 2502

หลังจากสิ้นสุดรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม เมื่อ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 ก็มีรัฐบาลหลายคณะที่เข้ามาบริหารประเทศจนกระทั่งรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้ทำการบริหารราชการแผ่นดิน ตั้งแต่ วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489 ถึงวันที่ 23 สิงหาคม 2489 ช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีการเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีถึง 2 ครั้ง แต่รัฐบาลภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ ได้แถลงนโยบายการจัดการศึกษาครั้งแรกไว้ว่า “รัฐบาลนี้ยินดียอมรับการเข้าร่วมมือของเอกชนในการจัดตั้งโรงเรียนและการจัดทำตำราเรียน และรัฐบาลจะเอาใจใส่เป็นพิเศษในเรื่องสถานที่เล่าเรียนและตำราที่ใช้ในโรงเรียนรัฐบาลจะจัดตามความสามารถให้นักเรียนมีที่เรียน และมีตำราเรียนให้ทั่วถึง”² และในช่วงหลังเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีอีกครั้ง หลังกรณีสวรรคต เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2489 รัฐบาลใหม่ของนายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้แถลงนโยบายในวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ไว้ว่า

“การการศึกษาและการศาสนาของรัฐบาลนี้จะวางแผนการศึกษาของชาติ ให้มีรากฐานถาวร แนวการศึกษาคงแบ่งเป็นสามัญศึกษา กับ อาชีวศึกษา หลักสูตรตำราเรียนจะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความ ต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการศึกษารุ่นนี้กค้นคว้าหาเหตุผลและมีศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้อันจำเป็นที่จะประกอบการอาชีพตามที่ตนต้องการ เฉพาะอย่างยิ่งในทาง เกษตรกรรม และพาณิชยกรรม

¹แถบสุข นุ่มนนท์. “เมืองไทยยุคเชื้อผู้นำ” การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย. (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 37.

²วิโรจน์ สารรัตนะ. นโยบายด้านการศึกษาของคณะรัฐมนตรีคณะที่ 1-51. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิทยวิสุทธิ, 2536), หน้า 16-19.

การศึกษาจะดีก็ต้องมีครูดี ฉะนั้นการศึกษาวิชาครูการบำรุงฐานะของครูให้เป็นที่เคารพนับถือแก่บรรดาศิษย์จึงเป็นภารกิจอันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในด้านการศึกษานั้น รัฐบาลนี้จะเร่งส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนาและถือว่เป็นความเชื่อถือยึดเหนี่ยวในทางศาสนาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการละเว้นประพฤติกิเลสในสิ่งที่ไม่ชอบไม่ควร รัฐบาลนี้ถือว่าการศึกษากับศาสนาเป็นสิ่งที่อุปการะแก่กัน ผู้มีความรู้ต้องมีศีลสัตย์อยู่ในตนเอง"¹

รัฐบาลชุดนี้ ได้ระบุนโยบายการจัดการศึกษาที่ชัดเจนยิ่งขึ้นซึ่งแตกต่างจากรัฐบาลที่ผ่านมาที่นอกจากจะมีนโยบายการจัดการศึกษาที่ไม่ค่อยชัดเจนแล้วยังไม่ค่อยแตกต่างไปจากรัฐบาลก่อน ๆ มากนักอีกด้วย

ส่วนการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยมุสลิมในช่วงเวลาดังกล่าว ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารประเทศหลายต่อหลายครั้งไม่ปรากฏว่าพบแนวทางการจัดการศึกษาที่ชัดเจนให้ได้ศึกษาค้นคว้ากันมากนัก เนื่องจากห้วงเวลาดังกล่าวอยู่ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ประการหนึ่ง ประกอบกับเป็นระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงผู้นำของรัฐบาลบ่อยครั้งจึงทำให้นโยบายและการปฏิบัติขาดความชัดเจนอีกประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่า รัฐบาลได้ปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชาวไทยมุสลิมมากขึ้น มีความระมัดระวังในการใช้อำนาจทางการเมือง การปกครองมากขึ้น นโยบายต่าง ๆ ค่อนข้างจะผ่อนคลายเป็นอันประนีประนอมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช 2488 เพื่อให้ความช่วยเหลือคุ้มครองและอุปถัมภ์ในกิจการศาสนาของชาวไทยมุสลิม นอกจากนั้นยังได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พุทธศักราช 2489 ทั้งนี้เป็นการให้สิทธิในเรื่องกฎหมายที่ได้ถูกริดรอนไปในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้นำรัฐบาลคืนให้แก่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้²

¹เรื่องเดียวกัน. หน้า 20.

²พิเชษฐ์ ทองศรีนุ่น. ไทยมุสลิมกับความมั่นคงของชาติ ศึกษากรณีอำเภอรามัน จังหวัดยะลา. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536, หน้า 81.

ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะเพิ่มความสนใจต่อชาวไทยมุสลิมด้วยการออกพระราชบัญญัติ และพระราชกฤษฎีกาดังกล่าว แต่ปฏิกริยาของชาวไทยมุสลิมที่ยังมีต่อรัฐบาลก็ยังดำรงอยู่ต่อไป ตัวอย่างเช่นนี้ผ่านขุนเจริญวรเวช (นายเจริญ สืบแสง) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปัตตานี ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489 ผู้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาล สรุปความว่า "...ข้าพเจ้าใคร่ขอถามด้วยความปรารถนาดีว่ารัฐบาลมีนโยบายการปกครอง 4 จังหวัดภาคใต้นี้ให้คลายความบีบคั้น และกลับคืนมาซึ่งความมีเสรีภาพตรารัฐธรรมนูญต่อไป หรือไม่ประการใด..." พันตรีควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี (31 มีนาคม 2489) ตอบว่า "ข้าพเจ้ายอมรับไปพิจารณาด้วยความเห็นอกเห็นใจ ไม่ใช่รัฐบาลนี้ต้องการไปบังคับอย่างที่แล้มาแล้ว..."¹ ต่อมานายบรรจง ศรีจรูญ สมาชิกพหุฒิสภา ได้เสนอความคิดเห็นว่า รัฐบาลควรจะมอบของขวัญในอันที่จะคืนสิทธิเสรีภาพทั้งหลายที่อิสลามิกชนชาวไทยเคยมีเคยได้มาก่อนให้จนครบ ด้วยวิธีการง่าย ๆ ที่อาจจะทำได้ คือสั่งเปลี่ยนวันหยุดราชการและวันหยุดโรงเรียนจากวันอาทิตย์ เป็นวันศุกร์² ซึ่งรัฐบาลก็ไม่ขัดข้อง แต่รัฐบาลพันตรีควง อภัยวงศ์ ไม่มีโอกาสอยู่ในตำแหน่งนานพอที่จะจัดการอะไรได้ เพราะในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2489 พันตรีควง อภัยวงศ์ ก็ประกาศ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียก่อน

ต่อมาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2489 รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ได้อนุญาตให้ โต๊ะครูสอนภาษามลายู ภาษาอาหรับ และศาสนาอิสลามได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการขัดกับลักษณะ การสอนที่อยู่ในระเบียบของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์พุทธศักราช 2486 เนื่องจากรัฐบาล ได้รับการร้องเรียนจากนายรังสฤษดิ์ เขาวศิริ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชาวมุสลิมจังหวัดพระนคร กับนายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชาวมุสลิมจังหวัดสตูลด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ

¹เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 59 และสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4 (สมัยสามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 4. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ), หน้า 186, 178.

²สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 7 (สมัยสามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 4. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2489), หน้า 315.

ประการแรก การสอนศาสนาอิสลามเป็นการปฏิบัติกิจทางศาสนาตามบัญญัติของคัมภีร์อัล-กุรอาน

ประการที่สอง การสอนในบ่อนោះก็ไม่มีหลักสูตร ไม่มีลำดับชั้นเรียน ไม่จำกัดอายุผู้เรียน และ

ประการสุดท้าย ใต้ครูผู้สอนก็ไม่มีเงินเดือน การยังชีพขึ้นอยู่กับความศรัทธาของผู้เรียน ซึ่งใต้ครูไม่ได้เรียกร้อย จึงขอให้เลิกควบคุมเพราะไม่อยู่ในข่ายที่จะต้องควบคุมตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2486¹

ในปีถัดมาวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2490 ผู้นำชาวไทยมุสลิมได้ร่วมประชุมกันเพื่อกำหนดคำขอเกี่ยวกับศาสนาและสิทธิต่าง ๆ ณ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 100 คน ที่ประชุมตกลงกำหนดคำขอ 7 ข้อ เพื่อเสนอต่อรัฐบาล ผ่านทางคณะกรรมการสอดส่องภาวะการณ์ในสี่จังหวัดภาคใต้ โดยมอบหมายให้หะยีสุหลง เบ็ญญ์อับดุลกาเดร์ เป็นตัวแทนยื่นคำขอให้วันที่ 3 เมษายน 2490 โดยมีเนื้อหา ดังนี้คือ

1. ขอให้ปกครอง 4 จังหวัดนี้เป็นแคว้นหนึ่งโดยมีผู้ดำรงตำแหน่งอย่างสูงให้มีอำนาจในการศาสนาอิสลาม มีอำนาจแต่งตั้งและปลดข้าราชการออกได้ ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ต้องเป็นมุสลิมสี่จังหวัด
2. การศึกษาในชั้นประถมต้นจนถึงชั้นประถม 7 ให้มีการศึกษาภาษามลายูตลอด
3. ภาษีที่เก็บได้ให้ใช้ภายใน 4 จังหวัดนี้เท่านั้น
4. ในจำนวนข้าราชการทั้งหมดให้มีข้าราชการชาวมลายูร้อยละ 80
5. ขอให้ใช้ภาษามลายูควบกับภาษาไทย เป็นภาษาราชการ
6. ขอให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีเอกสิทธิ์ออกกระเป๋ยบเกี่ยวกับการปฏิบัติการศาสนาโดยความเห็นชอบของผู้มีอำนาจสูงสุด
7. ให้ศาลรับพิจารณาตามกฎหมายอิสลามแยกจากศาลจังหวัดโดยมีใต้ะกาดี (กอฎี หรือ ตะใต้ะยุติธรรม) ตามสมควรและมีเสถียรภาพในการพิจารณาชี้ขาด²

¹เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 61.

²กระทรวงยุติธรรม. บันทึกถลับ-เฉพาะ-ด่วนมาก เรื่อง "รายงานการปฏิบัติของคณะกรรมการสอดส่องภาวะการณ์ 4 จังหวัดภาคใต้", หน้า 1-2 อ้างใน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 76.

ด้วยเหตุที่เรื่องคำขอ 7 ข้อ เป็นเรื่องสำคัญ พลเรือตรีถวัลย์ อ่างนามาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรี 23 สิงหาคม 2489 - 8 พฤศจิกายน 2490 จึงนำเข้าไปประชุมคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเพื่อตอบสนองต่อคำขอ 7 ข้อ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2490 แยกได้ 6 ประเด็น กล่าวคือ

ด้านการปกครอง คณะรัฐมนตรีมอบให้กระทรวงมหาดไทยรับเรื่องการจัดรูปแบบ นโยบายการปกครองไปพิจารณาเพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ยังมีนโยบายให้สิทธิแก่นักเรียนมลายูมุสลิมเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยเหล่าทหาร และตำรวจ แต่ก็ขึ้นอยู่กับ การพิจารณาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย สำหรับการขอให้ปิดสถานที่ราชการในวันศุกร์นั้น คณะรัฐมนตรีไม่ขัดข้องที่จะให้ตามประเพณีนิยม ทั้งจะสั่งการให้กระทรวงศึกษาธิการและจังหวัดต่าง ๆ ในสี่จังหวัดภาคใต้รับไปพิจารณาสั่งการต่อไป ส่วนการแต่งตั้งข้าราชการที่จะต้องติดต่อกับราษฎรนั้น รัฐบาลมีนโยบายจะคัดเลือกตัวบุคคลเป็นพิเศษ โดยกำหนดให้มีคุณสมบัติที่ต้องมีพื้นฐานความรู้ภาษามลายู ตลอดจน ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวมลายูมุสลิม แต่เนื่องจากยังไม่อาจหาตัวผู้ที่มีคุณสมบัติ ดังกล่าวได้ในทันที รัฐบาลจึงพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ภาษามลายูเป็นคุณสมบัติพิเศษ ไปก่อน อีกทั้งยังให้เงินค่า "เบี้ยภาษา"* แก่ข้าราชการในสี่จังหวัดภาคใต้ด้วย เพื่อส่งเสริมให้ ข้าราชการสนใจศึกษาภาษามลายู

ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลมีนโยบายจะสร้างและซ่อมแซมถนนหนทาง เพื่อให้มีการคมนาคมที่สะดวกอันเป็นทางหนึ่งที่จะฟื้นฟูฐานะทางเศรษฐกิจของสี่จังหวัดภาคใต้ ได้ แต่โครงการนี้ค่อนข้างจะมีปัญหาเพราะรัฐบาลกำลังขาดแคลนเงินตราในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำตั้งแต่ปลายสงครามมหาเอเชียบูรพา เป็นต้นมา แต่รัฐบาลมีโครงการส่งเสริมการทำสวนยางและปรับปรุงวิธีผลิต เพื่อที่จะให้ได้ยางที่มีคุณภาพดี อันจะเป็นหนทางช่วยให้ผู้ประกอบการสวนยางมีรายได้เพิ่มขึ้น

ด้านการศาสนาและวัฒนธรรม รัฐบาลมีนโยบายให้ประกอบกิจการทางศาสนาและ ปฏิบัติตามวัฒนธรรมได้โดยเสรี แต่ต้องไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และยังคง ร่วมมือในพิธีสำคัญ ๆ ทางศาสนาอีกทั้งมีโครงการจะสร้าง "สุเหร่าหลวง" ให้เป็นที่สง่างาม ประจำจังหวัด โดยจะตั้งจังหวัดละ 1 แห่ง ซึ่งจะต้องรอมติคณะรัฐมนตรี อนุมัติงบประมาณ

*เริ่มมีให้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ในอัตรา 10 และ 40 บาท ต่อคน

ดังกล่าวในปี 2491 โดยมีโครงการจะจ่ายให้จังหวัดปัตตานีสองหมื่นบาท จังหวัดสตูลและยะลา จังหวัดละหนึ่งหมื่นบาท ยกเว้นเฉพาะจังหวัดนราธิวาส เพราะมีสุเหร่าประจำจังหวัดที่ใหญ่โต ประจำจังหวัดอยู่แล้ว และเพื่อส่งเสริมให้ชาวมลายูมุสลิมมีความจงรักภักดีต่อองค์พระประมุขของชาติ รัฐบาลจึงมีนโยบายให้ผู้นำศาสนาจังหวัดละ 3 คน เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อเป็นตัวแทนร่วมถวายพระพร เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย

ด้านการศาล รัฐบาลกำลังจะแต่งตั้งตะโต๊ะยุติธรรมเพื่อวินิจฉัยชี้ขาดตำแหน่งนานพอที่จะจัดการอะไรได้ เพราะในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2489 พันตรีควง อภัยวงศ์ ก็ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียก่อน

ส่วนด้านการศึกษา รัฐบาลมีนโยบายจะให้มีการสอนภาษามลายูตามที่ผู้นำชาวมลายูมุสลิมร้องขอด้วยเหตุผลว่า ถึงแม้จะเสียผลในกาลข้างหน้า แต่ระยะนี้ชาวมลายูมุสลิมกำลังตื่นตัวในลัทธิชาตินิยม ต้องการอิสระเสรีภาพอยู่มาก ถ้าขัดขวางอาจจะมีผลเสียมากกว่า จึงอนุโลมให้ตามความต้องการ การสอนภาษามลายูในโรงเรียนรัฐบาลนั้นจะให้มีการเรียนการสอนสัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง สำหรับครูผู้สอนนั้นจะคัดเลือกเอาผู้ที่มีความรู้ภาษามลายูดี ถึงแม้จะมีวุฒิต่ำกว่าทางที่รัฐบาลกำหนด ก็ไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญ เกี่ยวกับเรื่องแบบเรียนรัฐบาลจะให้ใช้แบบเรียนของรัฐบาลสหราชอาณาจักร (Strait Settlements)* ไปก่อนเพราะไม่มีข้อความที่แสดงต่อประเทศไทย และให้ใช้ไปจนกว่าแบบเรียนภาษามลายูในชั้นประถมศึกษาที่ทำโดยผู้มีคุณวุฒิรัฐบาลไทยเสร็จสิ้นในโอกาสต่อไป และโดยที่ผู้นำชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดปัตตานีขอให้มีการชำระค่าธรรมเนียมถึงร้อยละ 80 ซึ่งรัฐบาลตระหนักดีว่าเป็นไปไม่ได้ในเวลาอันเร่งด่วน เพราะชาวมลายูมุสลิมส่วนมาก ขาดคุณสมบัติตามพระราชบัญญัติชำระค่าธรรมเนียมเรียน รัฐบาลจึงหาทางเพิ่มจำนวนข้าราชการด้วย การให้เด็กนักเรียนมุสลิมเข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยไม่ต้องสอบคัดเลือก หากล้นชั้นให้จัดหาครูและที่เรียนเพิ่มเติม อีกทั้งยังไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียนจนสำเร็จการศึกษา ซึ่งรวมไปถึงพวกที่เรียนสายวิชาชีพด้วย ส่วนพวกผู้ที่มีตระกูลเชื้อสายเจ้าเมืองเก่านั้น รัฐบาลมีนโยบายให้เป็นนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ เข้ารับการศึกษาในกรุงเทพฯ ต่อไป ตามที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อน

---

*สหราชอาณาจักร หมายถึง รัฐบาลของอาณานิคมอังกฤษโดยตรง ประกอบด้วย สิงคโปร์ ปีนัง มะละกา ขณะนั้น (พิเชษฐ ทองศรีนุ่น. เรื่องเดิม. หน้า 81)

ด้านการสื่อสารมวลชน รัฐบาลมอบหมายให้กรมโฆษณาการ รับนโยบายไปพิจารณาโดยจะให้มีการจัดรายการวิทยุภาคภาษามลายู เพื่อแถลงข่าวการเมืองที่ควรรู้ตลอดจนถึงดนตรี นอกจากนี้ยังมีโครงการจะจัดให้พิมพ์หนังสือภาษามลายูไปแจกจ่ายเผยแพร่เป็นครั้งคราว¹

ถึงแม้ว่า รัฐบาลจะดำเนินนโยบายต่าง ๆ ที่สัมพันธ์สอดคล้องกัน หรือนโยบายที่ผ่อนปรนให้แก่ชาวมลายูมุสลิมเพื่อตึงตูดความจงรักภักดีต่อรัฐบาลก็ตาม แต่คำขอ 7 ข้อ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวมลายูมุสลิมต้องการ ยังไม่ได้รับการตอบสนองเสียทั้งหมดก็มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลซึ่ง “คณะทหารของชาติ” โดยการนำของพลโทผิน ชุณหะวัณ ก็ได้ก่อรัฐประหารล้มรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 โดยอ้างเหตุผลว่า รัฐบาลชุดนี้ไม่มีสมรรถภาพในการบริหารราชการและแก้ไขปัญหาของประเทศ² รัฐบาลใหม่ภายใต้การนำของพันตรีควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับการมอบหมายจากคณะรัฐประหารให้บริหารราชการแผ่นดิน จนถึงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2491 จึงมีการปรับเปลี่ยนรัฐบาลคณะใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยมีนายกรัฐมนตรีคนเดิมบริหารประเทศจนกระทั่งถึงวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2491 เป็นอันสิ้นสุดยุครัฐบาลพันตรีควง อภัยวงศ์³ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการและฟื้นฟูนโยบายดังกล่าว ก็ยังไม่มีผลทางการปฏิบัติต่อชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดระยะเวลาดังกล่าวข้างต้นแต่อย่างใด⁴ และปรากฏว่า ช่วงปลายรัฐบาลพันตรีควง อภัยวงศ์ (10 เมษายน 2490 - 6 กุมภาพันธ์ 2491) ได้เกิดเหตุการณ์จับกุมหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี ผู้นำทางศาสนาอิสลามคนสำคัญในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และจังหวัดใกล้เคียง โดยคำสั่งจากพระยารัตนภักดี (แจ่ง สุวรรณจินดา) ผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานีขณะนั้น ในวันที่ 16 มกราคม พ.ศ.2491 เนื่องจากหะยีสุหลงกับพวกจัดทำหนังสือขันทานุมัติที่มีลายเซ็นและลายนิ้วมือของชาวมลายูปัตตานีถึงตมกมุไฮยิดดิน ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองและดำเนินรัฐบาลไทย⁵ เพื่อให้ตมกมุไฮยิดดินเป็นตัวแทนเจรจากับรัฐบาลไทยเกี่ยวกับคำขอ 7 ข้อ

¹เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 80-82.

²เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดียวกัน. หน้า 100.

³สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 60 ปีคณะรัฐบาลไทย. (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2535), หน้า 287-288

⁴เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 106.

⁵เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดียวกัน. หน้า 100.

การจับกุมหะยีสุหลงและพวกในวันที่ 16 มกราคม พ.ศ.2491 ก่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ กันในหมู่ชาวมุสลิมปัตตานี นราธิวาสและยะลา บางกลุ่มมีความไม่พอใจ โดยรวมกลุ่มประท้วง ตั้งแต่วันที่ 19 มกราคม และเรียกร้องให้พระยารัตนภักดี ผู้ว่าราชการจังหวัด ชี้แจงเหตุผลในการจับกุมและขอให้มีการประกันตัวได้¹ ต่อมาในวันที่ 22 มกราคม มีกลุ่มโต๊ะครูและโต๊ะอิหม่ามประมาณ 200 คน มารวมกันที่สำนักงานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี แล้วยกขบวนกันไปเยี่ยมหะยีสุหลงที่เรือนจำทั้งเรียกร้องให้ปล่อยตัวหะยีสุหลงกับพวก ทำให้ทางราชการโดยพระยารัตนภักดี ผู้ว่าราชการจังหวัด ต้องประกาศห้ามประกันตัวผู้ต้องหาและส่งให้สรุปสำนวนสอบสวนยื่นฟ้องหะยีสุหลงกับพวกอีก 3 คน ต่อศาลปัตตานีในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2491 ในข้อหาข่มขู่ให้มีการเคลื่อนไหว เพื่อแบ่งแยกดินแดนและศาลมีคำสั่งให้โอนการพิจารณาคดีไปทำที่ศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช²

ดังนั้น การจับกุมหะยีสุหลง จึงเท่ากับเป็นการโหมไฟชนวนแห่งความไม่พอใจที่คุกรุ่นอยู่แล้วในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ร้อนแรงเพิ่มขึ้น และเมื่อถูกกระพือพัดจากนักการเมืองมลายูในมลายา จึงประทุขึ้นเป็นกบฏทั้งที่ปัตตานีและนราธิวาสในเดือนกุมภาพันธ์และเมษายนปีเดียวกัน ปรากฏว่าที่อำเภอยามูจังหวัดปัตตานี ตำรวจเกิดปะทะอย่างรุนแรงกับไทยมุสลิมกลุ่มหนึ่ง จนได้รับบาดเจ็บสาหัส³

เหตุการณ์ในปี 2491 หากพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว ก็จะพบว่า กบฏท้องที่สองจังหวัดนั้นมิได้เกิดขึ้นอย่างไม่มีปีไม่มีขลุ่ย แต่รากเหง้าของความขัดแย้งมันหยั่งลึกไปไกล ความไม่พอใจฟักตัวขึ้นจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนาและเหตุอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะจากความรู้สึกบีบคั้น อันเป็นผลมาจากนโยบายด้านวัฒนธรรมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และความรู้สึกแบ่งแยกก็ยังมีอยู่ในหมู่ไทยมุสลิมบางกลุ่ม

-----
¹ นันทวรรณ ภูสรวง. ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้. (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนักศาสน์แห่งประเทศไทย, 2521), หน้า 10.

² นันทวรรณ ภูสรวง. เรื่องเดียวกัน. หน้า 11.

³ สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดิม. หน้า 94.

อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของรัฐบาลพันตรีควง อภัยวงศ์ ที่กำลังดำเนินการอยู่ก็ต้องสิ้นสุดลงทั้ง ๆ ที่ยังไม่บรรลุผล เมื่อมีคณะทหารซึ่งนำโดยจอมพล ป.พิบูลสงคราม บังคับให้พันตรีควง อภัยวงศ์ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2491¹ การแก้ปัญหาสี่จังหวัดภาคใต้ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงครามเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

จอมพล ป.พิบูลสงครามเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2491 ทั้งยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยควบคู่ไปด้วย รัฐบาลชุดนี้ให้ความสำคัญกับปัญหาสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้น จะเห็นได้จากการประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 เมษายน ได้ให้นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดสตูล เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ โดยรัฐบาลหวังว่าจะช่วยแก้ไขปัญหาความไม่สงบในสี่จังหวัดภาคใต้ได้² เหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ การแถลงนโยบายต่อรัฐสภาในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2491 ที่มีนโยบายเฉพาะเจาะจงต่อสี่จังหวัดภาคใต้เป็นพิเศษ เพื่อคลี่คลายปัญหาสี่จังหวัดภาคใต้ โดยมีแนวนโยบาย 4 ประการ คือ

ประการแรก รัฐบาลจะตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เรียกว่า คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงการปกครองสี่จังหวัดภาคใต้ คณะกรรมการชุดนี้ มีหน้าที่เสนอความเห็นต่อรัฐบาลในการพิจารณาปรับปรุงการปกครองในสี่จังหวัดภาคใต้

ประการที่สอง รัฐบาลจะพยายามจัดรูปแบบการปกครองให้เข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีของ "ชาวไทยอิสลาม" เท่าที่สามารถจะทำได้ สิ่งที่รัฐบาลแถลงว่ากำลังกระทำอยู่ คือ การปรับปรุงตัวข้าราชการฝ่ายปกครองให้เหมาะสม และรักษาความสงบด้วยการปราบปรามโจรผู้ร้าย โดยส่งกำลังตำรวจและทหารไปร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง สำหรับเรื่องที่รัฐบาลแถลงว่าจะได้กระทำในโอกาสต่อไป คือ การให้สี่จังหวัดภาคใต้หยุดราชการในวันศุกร์เพื่ออนุโลมให้เข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวมลายูมุสลิม และกำลังจะตั้งจุฬาราชมนตรีเพื่อประสานงานกับฝ่ายปกครอง

¹ กย. เรื่องที่ 75 แฟ้มที่ 12 แผนกเบ็ดเตล็ด พ.ศ.2491 อ้างใน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 156.

² นันทวรรณ ภูส่ว่าง. เรื่องเดิม. หน้า 28.

ประการที่สาม รัฐบาลได้ปรับปรุงระเบียบการศึกษาในสี่จังหวัดภาคใต้โดยจะให้มีการสอนภาษามลายูในระดับประถมศึกษาของโรงเรียนรัฐบาล

ประการสุดท้าย รัฐบาลจะได้พยายามอุดหนุนส่งเสริมกิจการทางศาสนาอิสลาม โดยจัดตั้งงบประมาณช่วยเหลือในการสร้าง "สุเหร่าประจำจังหวัด"¹

รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม บริหารประเทศได้เพียง 17 วัน โดยที่ยังไม่ทันจะได้ปฏิบัติตามนโยบายข้างต้น ก็เกิดเหตุการณ์รุนแรงระหว่างตำรวจกับชาวมลายูมุสลิมขึ้นที่จังหวัดนราธิวาส หรือที่เรียกกันว่ากบฏดุซงญอ* เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2491 การปะทะกันครั้งนั้นมีติดต่อกัน 2 วัน ราษฎรเสียชีวิต 30 คน ตำรวจเสียชีวิต 5 คน²

แม้ไม่พบหลักฐานที่แสดงว่ากบฏดุซงญอ มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจับกุมหะยีสุหลง แต่กำลังของผู้ก่อการในขณะนั้นล้วนแต่เป็นเด็กหนุ่มอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ซึ่งก็มีผู้สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นนักศึกษาของปอเนาะแห่งใดแห่งหนึ่งก็เป็นได้³ เพราะหะยีสุหลงเป็นทั้งโต๊ะครูและผู้นำศาสนาคนสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม ก็อาจกล่าวได้ว่า ความรุนแรงที่เกิดขึ้น เป็นเหตุมาจากความไม่พอใจซึ่งสะสมอยู่ในใจของชาวมลายูมุสลิมสี่จังหวัดภาคใต้ อันเนื่องมาจากการปฏิบัติกรอย่างไม่เป็นธรรมของข้าราชการในสี่จังหวัดภาคใต้ ตั้งแต่ พ.ศ.2487 จนถึงต้นปี 2491 อย่างน้อยที่สุดการจับกุมหะยี สุหลง ก็น่าจะทำให้ความไม่พอใจของชาวมลายูมุสลิมที่มีต่อรัฐบาลเพิ่มมากขึ้น จึงนำไปสู่เหตุการณ์รุนแรงดังกล่าว เหตุการณ์ครั้งนี้ มีผลทำให้รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ให้ความสำคัญของปัญหาชาวมลายูมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้เพิ่มขึ้น⁴

ภายหลังจากเหตุการณ์กบฏดุซงญอแล้วรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามได้กำหนดนโยบายต่อชาวมุสลิมสี่จังหวัดภาคใต้ที่เด่นชัดขึ้น พอสรุปได้ 3 ประการ คือ

¹ กงหวจจดหมายเหตุแห่งชาติ มท. 0201.2.1.5.กล่อง 1 ปีก 4 แผ่น 28 เรื่อง "นโยบายรัฐบาลชุด จอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ.2491"

*ดุซงญอ ปัจจุบันเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอจะแนะ จังหวัดนราธิวาส

² เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 157.

³ ประสิทธิ์ เวชสวรรค์. อ่างแล้ว. หน้า 110.

⁴ เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 160.

ประการแรก การปรับความเข้าใจกับชาวมลายูมุสลิมสี่จังหวัดภาคใต้ เพื่อความเข้าใจอันดีต่อกัน รัฐบาลจึงจัดตั้ง “คณะกรรมการปรับความเข้าใจสี่จังหวัดภาคใต้” ซึ่งมี นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานกรรมการ มีพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ วุฒิสมาชิก หลวงอรรถพรพิศาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตราด และนายเจริญ สืบแสง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปัตตานี เป็นกรรมการร่วม¹ คณะกรรมการดังกล่าวใช้เวลาออกไปเยี่ยมเยียนและปรับความเข้าใจกับชาวมลายูมุสลิม ตั้งแต่วันที่ 12-27 มิถุนายน พ.ศ.2491 รวมเวลาครึ่งเดือน การดำเนินงานครั้งนี้ เป็นที่หวังกันในวงการบริหารว่า จะเป็นพื้นฐานในการวางแผนหาแนวทางปรับปรุงการบริหารราชการในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวมลายูมุสลิม²

ประการที่สอง การสอดส่องพฤติกรรมของชาวมลายูมุสลิม เป็นวิธีการหนึ่งที่รัฐบาลปฏิบัติเพื่อป้องกันความไม่สงบที่อาจเกิดขึ้นอีก แม้แต่ผู้ที่เดินทางไปแสวงบุญ (ฮัจญ์) ณ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบียก็เช่นกัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันการถูกยุยงปลุกปั่นจากชาวมุสลิมของประเทศอื่น อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ยังมีจุดมุ่งหมาย เพื่อสืบดูว่ามีชาวมุสลิมในประเทศไทย คนใดบ้างที่นิยมคอมมิวนิสต์ การสอดส่องพฤติกรรมของชาวมลายูมุสลิมถูกรัฐบาลไทยกวัดข้นมากขึ้น เมื่อมีข่าวว่า สหพันธ์รัฐมลายูจะได้เอกราชจากอังกฤษ เพราะว่ามีข่าวความเคลื่อนไหวติดต่อกันระหว่างชาวมลายูมุสลิมฝั่งไทยกับฝั่งสหพันธ์รัฐมลายู ที่ค่อนข้างถี่ขึ้นเมื่อปลายปี 2496³

ประการที่สาม การเร่งรัดเพื่อการปฏิบัติตามนโยบายเฉพาะสี่จังหวัดภาคใต้ ที่รัฐบาลแถลงต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2491 แต่ยังไม่ทันจะได้ลงมือปฏิบัติก็เกิดกบฏดุซงญอขึ้นเสียก่อน ซึ่งส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง การศาสนาและการศึกษา ถูกนำมาปฏิบัติ ดังนี้ คือ

¹กระทรวงยุติธรรม. เรื่องที่ 35 แฟ้มที่ 17 แผนกเรื่องราวและบัตรสนเท่ห์ อ้างใน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 161.

²นันทวรรณ ภู่ว่าง. เรื่องเดิม. หน้า 32.

³หจข. มท. 0201.2.1.43 กล่อง 7 ปีก 128 เรื่อง "ตนกูมะหะหมัดยัดดิน ประชุมชาวมลายูในรัฐกลันตัน เพื่อขอเอกราชใน 4 จังหวัด ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล พ.ศ.2496" อ้างใน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 162.

ด้านการปกครอง สิ่งแรกที่รัฐบาลกระทำทันที หลังจากเกิดกบฏดุซงยอง ก็คือได้ประกาศให้หยุดราชการในวันศุกร์เฉพาะในสี่จังหวัดภาคใต้ นอกจากนั้นรัฐบาลเริ่มเตรียมการเพิ่มจำนวนข้าราชการมุสลิมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวมลายูมุสลิมตามคำขอ 7 ข้อ วิธีการนี้เริ่มด้วยการสนับสนุนการศึกษาต่อของชาวมลายูมุสลิม โดยสร้างคุณวุฒิให้เหมาะสมกับระบบราชการไทย แต่การที่จะเพิ่มข้าราชการมุสลิมในทันทีทันใด ย่อมไม่อาจทำได้ รัฐบาลจึงหวังวิธีการทดแทนด้วยการคัดเลือกและปรับปรุงเจ้าพนักงานที่ใกล้ชิดกับราษฎรให้มีความเหมาะสมโดยเฉพาะข้าราชการฝ่ายปกครอง เพื่อที่จะอบรมให้เข้าใจเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวมลายูมุสลิมสี่จังหวัดภาคใต้เสียก่อน² นอกจากนั้น กระทรวงมหาดไทยยังมีนโยบายเพิ่มค่าครองชีพของข้าราชการสี่จังหวัดภาคใต้ ด้วยการให้ "เงินเพิ่มค่าภาษา" แก่ข้าราชการที่ย้ายมาจากที่อื่น ซึ่งจะไปทำงานในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส อีกด้วย

ด้านการศึกษาอิสลาม สำหรับนโยบายด้านการศึกษาอิสลามของรัฐบาล เริ่มดำเนินการครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2491 โดยประกาศยกเลิกคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในสี่จังหวัดภาคใต้ และประกาศตั้งขึ้นใหม่อีกครั้ง มีทั้ง 24 จังหวัด³ ทั้งยังจัดให้มีการเลือกตั้งจุฬาราชมนตรีคนใหม่ ซึ่งได้แก่ นายต่วน สุวรรณศาสตร์ (พ.ศ.2490-2524) ชาวมุสลิมกรุงเทพฯ ส่วนโครงการสร้างมัสยิดประจำจังหวัดในสี่จังหวัดภาคใต้ ซึ่งรัฐบาลออกเงินอุดหนุนให้ นับเป็นผลสำเร็จครั้งแรกที่จังหวัดปัตตานี เมื่อ พ.ศ.2501⁴ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า นโยบายด้านการศึกษาอิสลามของจอมพล ป.พิบูลสงคราม สำเร็จไปได้บางโครงการ

¹Straits Echo. 1 May 1948. อ้างใน นันทวรรณ ภู่ว่าง. เรื่องเดิม. หน้า 30.

²กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มท. 0201.2.1.1.2.กล่อง 1 ปีก 4 แผ่น 28 เรื่อง "นโยบายรัฐบาลชุด จอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ.2491" และ เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 163.

³ณรงค์ ศิริประนะ. ประมวลกฎหมายและระเบียบราชการฝ่ายอิสลาม. (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2501), หน้า 340.

⁴วิช รัตนภักดี. ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้ : นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล. (ยะลา: โรงพิมพ์คุรุสัมพันธ์, 2505), หน้าภาพประกอบ ไม่มีเลขหน้า.

ส่วนนโยบายด้านการศึกษาของชาวมลายูมุสลิมสี่จังหวัดภาคใต้ นั้น รัฐบาลได้ให้การสอนภาษามลายูในโรงเรียนประถมศึกษา โครงการ "การใช้หลักสูตรพิเศษสอนภาษามะลายู และการศาสนาในโรงเรียนชั้นประถม" โดยเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2491 โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (พลโทมังกร พรหมโยธี) ได้เชิญข้าหลวงตรวจราชการมหาดไทยภาค 5 ข้าหลวงประจำจังหวัดสี่จังหวัดภาคใต้ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการ อาทิ เช่น ปลัดกระทรวง อธิบดีกรมสามัญศึกษา อธิบดีกรมอาชีวศึกษา และหัวหน้ากองบางกองที่เกี่ยวข้องร่วมกันประชุม เพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสี่จังหวัดภาคใต้ ซึ่งพันโทมังกร พรหมโยธี เป็นประธานในที่ประชุม ผลการประชุม สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาของสี่จังหวัดภาคใต้ จะต้องรับจัดการปรับปรุงแก้ไขโดยด่วน ทั้งในด้านสามัญศึกษาและอาชีวศึกษา สำหรับการปรับปรุง ในด้านสามัญศึกษาให้จัดทำหลักสูตรพิเศษ โดยให้มีการสอนศาสนาอิสลามและภาษามลายู รวมอยู่ด้วยทั้งในโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนรัฐบาล

2. การพิจารณาปรับปรุงแก้ไข ควรจะได้มีผู้เชี่ยวชาญทางภาษามลายูและทางศาสนา เป็นผู้แทนของแต่ละจังหวัดมาร่วมจังหวัดละ 2 คน กับควรเชิญบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้แทนราษฎรมาร่วมด้วยตามที่เห็นสมควร¹

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีการประชุมเป็นครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2491 เพื่อพิจารณาปัญหาการจัดการศึกษาในสี่จังหวัดภาคใต้ ต่อเนื่องจากผลการประชุมครั้งแรก โดยมีพลโทมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการเป็นรองประธาน ม.ล.ปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนผู้มีข้าราชการระดับสูงทั้งกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทยร่วมประชุม การประชุมครั้งแรกนี้ได้มีการเชิญสมาชิกวุฒิสภา (นายบรรจง ศรีจรูญ) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนราธิวาส (นายสมรรถ เขียมวิโรจน์) ผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูล และรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงสาธารณสุข (นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ) และผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและศาสนาของสี่จังหวัดภาคใต้ร่วมปรึกษาหารืออีกด้วย ผลการประชุมครั้งนี้ สรุปได้ดังนี้

¹สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). แพ้รวมมติคณะรัฐมนตรีด้านการศึกษา บัญชีขึ้นต้น 2/21 ลำดับที่ 68/21 เรื่องการศึกษา 4 จังหวัดภาคใต้. 5 ส.ค.2491 – 6 ต.ค. 2492.

1. หลักสูตรประถมศึกษาพิเศษ ให้มีเวลาเรียนภาษามลายูและภาษาไทยเท่า ๆ กัน และจากจำนวนชั่วโมงที่กำหนดไว้ สำหรับภาษามลายูที่ยอมให้นำเอาไปใช้สำหรับการสอนศาสนาได้ (ไม่เกินสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง) นั้น จะนำไปใช้สอนเกี่ยวกับศีลธรรมทางศาสนาอิสลามด้วยก็ได้ ในเรื่องเกี่ยวกับแบบเรียนนั้น ให้ใช้ฉบับที่กระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้นไปพลางก่อน ในตอนหลังถ้าหากทางจังหวัดประสงค์จะใช้แบบเรียนเล่มอื่นใด ก็ให้เสนอมารับการพิจารณาจากกระทรวงศึกษาธิการตามระเบียบ

2. หลักสูตรมัธยมศึกษาพิเศษ ที่ประชุมเห็นว่า ยังไม่มีความจำเป็นที่ต้องจัดทำขึ้นในขณะนั้น จึงให้ระงับไว้ก่อน

3. วิทยาลัยอิสลามและหอพักนักเรียนอิสลาม ที่ประชุมได้อนุมัติให้มีคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาเรื่องนี้โดยเฉพาะ คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ (นายสุกิจ นิมมานเหมินท์) เป็นประธาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ อธิบดีกรมสามัญศึกษา อธิบดีกรมศาสนา นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงสาธารณสุข พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ นายบรรจง ศรีจรูญ สมาชิกวุฒิสภา นายสมรรถ เอี่ยมวิโรจน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนราธิวาส (พ.ศ.2491) และ นายรังสฤษดิ์ ชวนะศิริ ร่วมเป็นกรรมการ ผลการประชุมของคณะกรรมการชุดนี้ สรุปได้ดังนี้

(1) วิทยาลัยอิสลาม ที่ประชุมเห็นว่า ควรให้เป็นหน้าที่ของรัฐบาล เป็นผู้จัดตั้งขึ้นในส่วนกลาง กำหนดหลักสูตร 4 ปี รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 สอนวิชาตามหลักใหญ่ ๆ 4 วิชา คือ วิชาศาสนา ภาษาอาหรับ ภาษาต่างประเทศ ความรู้ทั่วไป ความยากง่ายเทียบเท่าอนุปริญญา ครุสอนศาสนา และภาษาอาหรับ คณะกรรมการกลางอิสลามเป็นผู้จัดหา แต่ในตอนแรกนี้ให้กำหนดหลักสูตรเฉพาะกาลขึ้นก่อน มีกำหนด 2 ปี รับนักเรียนสำเร็จเพียงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งต่อมาหลักสูตรการสอนในสถาบันนี้ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2493 และได้รับการปรับปรุงแก้ไขอีกหลาย ๆ ครั้งให้เหมาะสมในเวลาต่อมา¹

(2) หอพักนักเรียน ที่ประชุมเห็นว่าควรให้จัดตั้งในกรุงเทพฯ ด้วยทุนของรัฐบาล จัดเป็นหอพักกลาง รับนักเรียนทั้งที่เป็นไทยอิสลามและไม่ใช่ไทยอิสลาม เก็บเฉพาะค่าอาหาร จำนวนที่จะรับได้ไม่เกิน 100 คน

¹ณรงค์ ศิริประนะ. เรื่องเดิม. หน้า 187-264.

(3) การอาชีวศึกษา ที่ประชุมได้ตกลงให้จัดดังนี้

จังหวัดยะลา ให้จัดอาชีวศึกษาทางการค้า การเกษตรกรรม การทอผ้าและ
การช่างไม้

จังหวัดสตูล ให้จัดทางการประมง การเกษตรกรรม และการค้า

จังหวัดปัตตานี ให้จัดพวกช่างสตรี และช่างไม้

จังหวัดนราธิวาส ให้จัดทางการประมงและการช่าง

ทั้งนี้ที่ประชุมได้มอบหมายให้กรมอาชีวศึกษารับไปพิจารณาและดำเนินการ
ต่อไป

ต่อมาในวันที่ 4 กันยายน พ.ศ.2491 กระทรวงศึกษาธิการประกาศให้ใช้หลักสูตร
พิเศษชั้นประถมศึกษาในสี่จังหวัดภาคใต้¹ เป็นอันว่า ภาษามลายูและศาสนาอิสลาม ได้รับการ
รับรองจากรัฐบาล โดยกระทรวงศึกษาธิการอย่างถูกต้อง ส่วนหลักสูตรการสอนภาษามลายู
ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้นในปลายเดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกัน ด้วยการประกาศใช้
“ประมวลวิชาภาษามลายู” สำหรับการบรรจุครูสอนภาษามลายู หรือผู้ที่มีความรู้ทางศาสนา
อิสลามเพื่อสอนนักเรียนนั้น รัฐบาลตระหนักดีว่า ยังไม่อาจหาครูมุสลิมที่มีความรู้ภาษาไทยอีก
ภาษาหนึ่งด้วยได้ในทันที จึงอนุโลมให้ครูมุสลิมที่ได้รับการบรรจุไม่จำเป็นต้องมีความรู้ภาษาไทย
เท่าระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นขั้นต่ำตามที่กำหนด แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องสอบไล่หรือสอบเทียบเท่า
ภาษาไทยระดับที่กำหนดให้ได้ภายใน 1 ปี นับตั้งแต่วันที่ได้รับการบรรจุเข้ารับราชการ²

¹สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). แพ้มรวมมติคณะรัฐมนตรีด้านการศึกษา
บัญชีขึ้นต้น 2/21 ลำดับที่ 68/21 เรื่องการศึกษา 4 จังหวัดภาคใต้. 5 ส.ค.2491 – 6 ต.ค.
2492.

²ณรงค์ ศิริปะชนะ. เรื่องเดิม. หน้า 340.

³หนังสือด่วนมากที่ 28049 (สตูล) 28050 (ปัตตานี) 28051 (นราธิวาส) 28052
(ยะลา) /2491, 16 ธันวาคม 2491, ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ถึงคณะกรรมการจังหวัดปัตตานี
ยะลา นราธิวาส สตูล เรื่อง “การบรรจุครูสอนภาษามลายูหรือความรู้ทางศาสนาอิสลาม” อ้างใน
เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 167.

แม้ว่ารัฐบาลได้พยายามปรับปรุงเรื่องหลักสูตรการศึกษา เพื่อชักจูงให้ชาวมลายูมุสลิมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล และเพื่อให้มีความสนใจภาษาไทยเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังไม่ประสบผลมากนัก เพราะหลังจากปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาไปแล้ว 6 ปี (พ.ศ.2497) ก็มีรายงานของทางราชการแจ้งว่า ชาวมลายูมุสลิมไม่มีความสนใจศึกษาภาษาไทย แม้ว่าได้ใช้การสอนภาษามลายูและศาสนาอิสลามเป็นสิ่งล่อใจแล้วก็ตาม โดยสังเกตจากการที่ชาวมลายูมุสลิมยังนิยมพูดภาษามลายูกันอยู่ และการติดต่อกับทางราชการก็ยังคงอาศัยล่ามเช่นเดิม อีกทั้งยังนิยมเรียนกับโต๊ะครูตามปอเนาะต่าง ๆ อยู่เสมอ¹ และต่อมา ปอเนาะก็ถูกจัดเป็นโรงเรียนราษฎร์ประเภทหนึ่งในจำนวน 7 ประเภทของโรงเรียนการศึกษาพิเศษ ตามมาตรา 20 (3) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2497² ซึ่งมาตรา 20 นี้ได้กำหนดโรงเรียนการศึกษาพิเศษออกเป็น 7 ประเภท คือ โรงเรียนเฉพาะกาล โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ โรงเรียนสอนศาสนา โรงเรียนส่งคำสอน โรงเรียนกวดวิชา โรงเรียนสงเคราะห์คนพิการ และโรงเรียนศิลปศึกษา

ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงเวลานี้ เหตุผล "มิติด้านความมั่นคง" ของเหตุผลแห่งรัฐได้อ่อนตัวลง ในขณะที่ "มิตีการมีส่วนร่วม" มีบทบาทมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งสังเกตได้จากการอนุญาตให้มีการเรียนการสอนภาษามลายูและศาสนาอิสลามในโรงเรียนของรัฐบาล ตลอดทั้งให้ผู้แทนราษฎรในสี่จังหวัดภาคใต้ ร่วมเป็นคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการจัดการศึกษาในคณะต่าง ๆ มากขึ้น แต่ในส่วนของปอเนาะแล้ว รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 เพื่อจัดปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์ประเภทหนึ่ง นับเป็นพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ฉบับแรกที่จัดให้ปอเนาะเข้าสู่ระเบียบของทางราชการ ดังนั้น "มิติด้านความมั่นคง" ก็ยังมีอยู่สำหรับปอเนาะ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ภายใต้นโยบายแก้ปัญหาสี่จังหวัดภาคใต้ของรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งบริหารราชการแผ่นดินต่อเนื่องกันมาในระยะยาวนานพอสมควร (ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 – พ.ศ.2500) ก็ยังไม่สามารถดำเนินการให้สอดคล้องหรือตอบสนองต่อสิ่งที่เป็นที่ต้องการของชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้ได้เท่าที่ควร ส่วนที่พอจะกล่าวได้ว่าเป็นที่น่าพอใจก็คือ

¹ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มท. 0201.2.1 กล่อง 20 ปีก 637 แผ่น 3-4 เรื่อง "เหตุการณ์ใน 4 จังหวัดภาคใต้ และวิธีแก้ไข พ.ศ.2497" อ่างโน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดียวกัน. หน้า 167.

² ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 71 (วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2497).

การตอบสนองตามคำขอ 7 ข้อนั้นเอง แต่ในทางปฏิบัติแล้ว นอกจากความพยายามเกี่ยวกับด้านการจัดการศึกษาจะไม่สัมฤทธิ์ผลแล้ว ความไม่พึงพอใจของราษฎรก็ยิ่งปรากฏให้เห็นอยู่มากมาย เช่น จำนวนบัตรสนเท่ห์ระหว่างปี 2491-2498 ที่ราษฎรร้องเรียนว่าได้รับความไม่เป็นธรรม การทุจริตของข้าราชการ การกดขี่ในเรื่องศาสนา และการดูถูกดูหมิ่นชาวมลายูมุสลิม ฯลฯ กระทรวงมหาดไทยถูกร้องเรียนมากที่สุด¹ ยิ่งไปกว่านั้น เหตุการณ์หนึ่งที่สร้างความรู้สึกขมขื่นให้แก่ชาวไทยมุสลิมเป็นอย่างมาก คือการหายตัวไปอย่างลึกลับของหะยีสุหลง ตั้งแต่วันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ.2497 หลังจากเดินทางไปพบตำรวจสันติบาลที่จังหวัดสงขลา เป็นต้น ความรู้สึกดังกล่าวยังคงดำรงอยู่และยังคุกรุ่นอยู่ต่อไป ถึงแม้ว่าคณะรัฐมนตรีจะได้มีมติจัดตั้งคณะกรรมการปรับปรุงการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2497 โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานแล้ว หรือแม้แต่รัฐบาลจะได้พยายามดำเนินนโยบายส่งเสริมชาวไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านศาสนาและวัฒนธรรม เช่น การสร้างมัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี โดย ฯพณฯ พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้เดินทางไปวางศิลาฤกษ์ฐาน เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2500 เวลา 10.00 น.² ตลอดจนได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลจนเป็นผลสำเร็จเมื่อ พ.ศ.2501 ก็ตาม

อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายดังกล่าว ต้องหยุดชะงักลง เพราะต่อมาเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2500 ก็เกิดรัฐประหารจอมพล ป.พิบูลสงคราม นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ให้เหตุผลว่า "เนื่องด้วยปรากฏว่า รัฐบาลอันมีจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้บริหารราชการแผ่นดินไม่เป็นที่ไว้วางใจของประชาชน ทั้งไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้"³ หลังจากนั้นสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเลือกนายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี โดยได้จัดตั้งเป็นรัฐบาลรักษาการชั่วคราวเป็นเวลา 90 วัน หลังจากนั้นพลโทถนอม กิตติขจร ได้รับเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรี (1 มกราคม พ.ศ.2501 – 20 ตุลาคม พ.ศ.2501) จัดตั้งรัฐบาลบริหารต่อจากรัฐบาลชั่วคราวของนายพจน์ สารสิน (21 กันยายน 2500 - 26 ธันวาคม 2500)

¹เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 168.

²ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ประวัติ "มัสยิด" กลางจังหวัดปัตตานี. อัล-ญิฮาด ปีที่ 7 เล่มที่ 33 เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน 2514, หน้า 84-85.

³สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดิม. หน้า 102.

ถึงแม้ว่ารัฐบาลพลโทถนอม กิตติขจร จะมีเวลาบริหารบ้านเมืองไม่นานนัก (1 มกราคม 2501 - 20 ตุลาคม 2501) แต่ก็ได้ให้ความสำคัญต่อปัญหาการจัดการศึกษาใน สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้มากพอสมควร ตัวอย่างเช่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล) พร้อมด้วยคณะเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง ได้เดินทางไปตรวจราชการที่จังหวัด ยะลา เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2501 ได้สำรวจสภาพการศึกษาและร่วมประชุมปรึกษาหารือ เกี่ยวกับการปรับปรุงการศึกษาของภาคศึกษา 2 เมื่อได้ข้อเท็จจริงและทราบความต้องการและ ความไม่ต้องการของประชาชนในท้องถิ่นแล้ว จึงได้กำหนดแผนงานและโครงการพัฒนา การศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณตามโครงการนี้ เป็นจำนวนเงิน 3,000,000 บาท สิ่งแรกที่ได้จัดทำ คือ สร้างครูสัมมนาจารย์ ตั้งอยู่ที่จังหวัดยะลา เพื่อเป็นสถานที่ส่วนกลาง สำหรับเป็นแหล่งเพาะวิชาความรู้ความสามารถให้แก่ครู นอกจากนี้ ยังได้จัดสร้างอาคารประกอบ ครูภัณฑ์ ตลอดทั้งจัดตั้งโรงพิมพ์ขนาดย่อม เพื่อให้สามารถทำการ จัดพิมพ์หนังสือหรือแบบเรียนได้ 3 ภาษา คือ ไทย มลายูและอังกฤษ และเพื่อโฆษณากิจการ อื่น ๆ ด้วย¹ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.2501 คณะรัฐมนตรีได้มี มติเห็นชอบให้แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาสี่จังหวัดภาคใต้ขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน และให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ เพื่อทำหน้าที่เร่งรัดพัฒนาสี่จังหวัดภาคใต้ด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และการเมือง การปกครอง

แต่ในที่สุดรัฐบาลชุดนี้ต้องประสบกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย อันเนื่อง มาจากความวุ่นวายภายในพรรคการเมืองในขณะนั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงได้ทำการปฏิวัติ ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2501 ได้ประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญ สภาผู้แทนราษฎร พรรคการเมืองและ คณะรัฐมนตรี² ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2502 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีบริหารราชการแผ่นดินต่อไป

¹ภาคศึกษา 2. พัฒนาการศึกษา. (ยะลา: โรงพิมพ์ครูสัมมนาจารย์, 2505) หน้า 8-10.

²รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบบรัฐธรรมนูญ. (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 351.

ถึงแม้ว่าในระยะนี้ จะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐนั้นได้ปรับเปลี่ยนท่าทีและมีความระมัดระวังในการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองต่อชาวไทยมุสลิมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการผ่อนปรนเกี่ยวกับการใช้กฎหมายหรือยอมรับข้อเสนอแนะ และข้อเรียกร้องต่าง ๆ ของประชาชน ซึ่งจะเห็นได้จากประเด็นต่อไปนี้

1. การประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ.2488
2. การประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลาและสตูล
3. การตอบกระทู้ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา
4. การสั่งเปลี่ยนวันหยุดราชการและวันหยุดเรียนจากวันอาทิตย์เป็นวันศุกร์
5. การอนุญาตให้โต๊ะครูสอนภาษามลายู ภาษาอาหรับ และศาสนาอิสลามได้ โดยไม่ถือว่าขัดกับพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2486 และพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2497 ที่จัดป้อนะเป็นโรงเรียนราษฎร์ประเภทหนึ่ง แต่รัฐไม่ได้เข้าไปควบคุมหรือดำเนินการอย่างเข้มงวด
6. การยอมรับคำขอ 7 ข้อ ของหะยีสุหลง เบ็ญญ์อับดุลกาเดร์ และคณะกรรมการอิสลามในจังหวัดภาคใต้
7. การแต่งตั้งให้นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูล เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ (รัฐมนตรีช่วยว่าการ)
8. การแต่งตั้งคณะกรรมการปรับความเข้าใจในสี่จังหวัดภาคใต้ โดยมีคณะกรรมการที่มาจากผู้แทนราษฎรในท้องถิ่น
9. การเพิ่ม "เบ็ญญาษา" ให้แก่ข้าราชการในสี่จังหวัดภาคใต้
10. การอุดหนุนเงินงบประมาณก่อสร้างมัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี เมื่อ พ.ศ.2501
11. อนุมัติให้จัดตั้งวิทยาลัยอิสลาม เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2491 และอนุมัติงบประมาณสร้างอาคารครูสัมมนาจารย์และอาคารประกอบอื่น ๆ จำนวน 2 ล้านบาท เมื่อ พ.ศ.2501

จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมชาวไทยมุสลิมได้พัฒนามาเป็นแบบ "สังคมล้อมรัฐ" มากขึ้น รัฐจึงจำยอมปรับเปลี่ยนเหตุผลของรัฐให้ "มิติน่ามีส่วนร่วมและมิติน่าพัฒนา" เป็นมิตินหลักในเหตุผลแห่งรัฐ แต่อย่างไรก็ตาม "มิติน่าความมั่นคง" แม้จะเปลี่ยนไปเป็นมิตินด้านรองก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏเหตุการณ์สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์การหายตัวไปอย่างลึกลับของหะยีสุหลง เบ็ญญ์อับดุลกาเดร์ ผู้นำคนสำคัญของชาวไทยมุสลิม เมื่อวันที่ 13

สิงหาคม พ.ศ.2497 และการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2497 ที่จัดป้อนะเป็นโรงเรียนราษฎร์ประเภทหนึ่งใน 7 ประเภท ของโรงเรียนการศึกษาพิเศษ ฯลฯ อันเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการยังคงดำรงอยู่ (แต่ไม่เปิดเผย) ของ "มิติด้านความมั่นคง" ของเหตุผลแห่งรัฐ

3. ผลกระทบจากการจัดการศึกษา ยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475-2502)

ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถือเอาหลักศาสนาอิสลามเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ (Code of life) โดยได้กำหนดหลักการและวิธีดำรงชีวิตไว้อย่างครอบคลุมทุกด้านจนแทบจะไม่มีพฤติกรรมใด หรือแนวความคิดของมนุษย์ที่จะหลุดพ้นขอบข่ายของศาสนาอิสลามได้ สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นแกนของขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมอย่างมั่นคง โดยมีสถาบันป้อนะเป็นตัวรักษาและถ่ายทอดเหล่านี้ไว้

การนำนโยบายการจัดการศึกษาไปปฏิบัติต่อประชาชนในสี่จังหวัดภาคใต้ ได้ส่งผลกระทบต่อดังนี้

3.1 ผลกระทบทางสังคมและจิตวิทยา

3.1.1 บทบัญญัติทางศาสนาและวัฒนธรรม

สืบเนื่องจากการที่รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โดยให้มีผลบังคับแก่ สี่จังหวัดภาคใต้ (มณฑลปัตตานีขณะนั้น) พร้อมกันทุกตำบล ทำให้ประชาชน ที่มีบุตรหลานอยู่ในวัยเรียนช่วงอายุตามที่กฎหมายกำหนดต้องส่งบุตรหลานเข้าเรียน หากฝ่าฝืนก็จะมีบทลงโทษ ชาวไทยมุสลิมจึงมีปฏิกิริยาต่อต้านนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล จากกลุ่มของตนกู้อับดุลกาเดร์ ในปี พ.ศ.2465* หลังจากนั้นรัฐบาลก็ถูกกล่าวหาโดยหนังสือพิมพ์ต่างประเทศว่า ปิดโรงเรียนที่สอนภาษามลายู และอัล-กุรอาน รวมทั้งบังคับให้เด็ก ๆ มุสลิมเข้าเรียนในโรงเรียนพุทธ ส่วนพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นเครื่องมือเปลี่ยนชาวมุสลิมให้เป็น "คนไทย" และเป็นเครื่องมือในการทำลายอิสลามและภาษา

*ดู วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล. เรื่องเดิม. หน้า 386.

มลายู¹ จนเป็นปัญหาส่งผลกระทบต่อกระเทือนด้านจิตใจและเศรษฐกิจของราษฎรเป็นอันมาก เพราะนอกจากประชาชนต้องจ่ายเงินศึกษาพลี คนละ 1-3 บาทด้วยแล้ว การบังคับให้เด็กชายกับเด็กหญิงเรียนร่วมกันนั้น พ่อ แม่และผู้ปกครองเด็กถือว่าขัดต่อศาสนบัญญัติของศาสนาอิสลาม ข้อความในหนังสือกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2477 ความว่า ตามที่ทางราชการเกณฑ์เด็กตั้งแต่อายุ 7 ปีบริบูรณ์ถึง 14 ปีบริบูรณ์นั้นดีแล้ว แต่ขอให้มีการเกณฑ์สม่ำเสมอทุกปี และให้เกณฑ์ทั้งเด็กหญิงและเด็กชาย แล้วจัดให้เรียนรวมกันได้อย่างสหศึกษา² การปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาด้วยความผิใจ เป็นเหตุให้ประชาชนไม่ค่อยส่งบุตรหลานไปเข้าเรียน ยิ่งกว่านั้น โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นส่วนมาก อาศัยศาลาการเปรียญที่อยู่ในวัด เป็นอาคารเรียนและมีพระภิกษุเป็นครูผู้สอน ทำให้ชาวไทยมุสลิมมีความรู้สึกว่าเป็นโรงเรียนของรัฐบาลมีความสัมพันธ์กับศาสนาพุทธ ทำให้โรงเรียนมีเด็กมาเรียนน้อย มีอัตราการศึกษาต่ำ และในที่สุดมีนักเรียนหยุดเรียนกลางคันมากขึ้น ทำให้นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลสัมฤทธิ์ผลได้ยาก ปราบปรามการณ์และผลสืบเนื่องเหล่านี้เป็นปัญหาการจัดการศึกษาของรัฐบาลในท้องถิ่นตลอดมา แม้จะคลี่คลายไปบ้างแล้วก็ตาม คำยืนยันจากประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกี่ยวกับประเด็นนี้มีดังนี้

“...โรงเรียนในอดีต จัดให้มีขึ้นในวัด มีพระเป็นครูผู้สอน ทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมในสี่จังหวัดภาคใต้ รัฐบาลจึงเข้าใจว่าคนมุสลิมไม่นิยมหรือไม่อยากเรียนในโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งแท้จริงแล้วรัฐบาลจัดไม่เป็นเอง เหมือนกับชงกาแพแล้วไม่อร่อย แล้วไม่มีคนกิน แล้วไปโทษคนกินยอมไม่ถูกต้อง ดังนั้นการศึกษาของรัฐบาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นอยู่เป็นการศึกษาที่ถูกต้องโดยคนที่ไม่ได้กิน และคนที่กินก็ไม่ได้ชง...”³

¹“Here and There”, Penang Gazette, 14 March 1923, อ้างใน อิมรอน มะลูลีม, วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. (กรุงเทพฯ: นันทา พับลิชชิ่ง, 2538), หน้า 114.

²สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). แพ้รวมมติคณะรัฐมนตรีด้านการศึกษา เรื่อง โรงเรียนและการเล่าเรียนพวกอิสลามเมืองปัตตานี (การศึกษาของไทยอิสลาม) บัญชีชั้นที่ 2/21 ลำดับที่ 32/21 (2475-2478).

³สัมภาษณ์ โมหัมมัด อับดุลกาเดร์ อ้างใน สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดิม. หน้า 106.

ในการทำงานเดียวกัน กลุ่มนักการเมืองท่านหนึ่ง ได้ให้ความเห็นต่อนโยบายการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพิ่มเติมว่า

“...การจัดการศึกษาของรัฐบาลที่ผ่าน ๆ มา ย่อมกระทบและเป็นปัญหาต่อทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมอย่างแน่นอน เราจะเห็นได้ว่าประชาชนไม่นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษา เขานิยมส่งไปเรียนโรงเรียนปอเนาะ หรือไม่ก็เรียนที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม...”¹

3.1.2 หลักสูตรและแบบเรียนก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวไทยมุสลิมไม่ยอมให้ลูก ๆ ไปโรงเรียน เนื่องจากเกรงว่าจะเป็นการกระทบต่อความเชื่อและวัฒนธรรมอิสลาม² เพราะรัฐบาลกำหนดให้มีเนื้อหาของหลักสูตรและแบบเรียนที่ไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติทางศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ดังนี้

1. วิชาศีลธรรม ได้แก่ เนื้อหาประวัติพระพุทธเจ้า หลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ การอาราธนาศีล อารานาธรรม เนื้อหาเกี่ยวกับจริยศึกษา เช่น การแสดงความเคารพโดยการไหว้ เป็นต้น

2. วิชาสังคมศึกษา ได้แก่ เนื้อหาวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันปิยมหาราช วันสารท วันสำคัญทางศาสนาพุทธ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา วันเทศกาล เช่น เทศกาลลอยกระทง เทศกาลสงกรานต์ เทศกาลขึ้นปีใหม่ เป็นต้น

3. วิชาภาษาไทย ได้แก่ เนื้อหาในวิชาวรรณคดี พงศาวดาร เช่น เรื่อง ประถม ก.กา พระปฐมเจดีย์ พลายแก้ววชเณร พระพุทธบาท พุทธานุภาพ เป็นต้น

¹สัมภาษณ์ วันมูหะมัดนอร์ มะทา อังใน สมพงษ์ ปานเกล้า. เรื่องเดียวกัน. หน้า 107.

²สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (สลค.). แพ้รวมมติคณะรัฐมนตรีด้านการศึกษา เรื่อง โรงเรียนและการเล่าเรียนพวกอิสลามเมืองปัตตานี (การศึกษาของไทยอิสลาม). บัญชีขึ้นที่ 2/21 ลำดับที่ 32/21.

4. วิชาวิทยาศาสตร์ ได้แก่ เนื้อหาในวิชาดาราศาสตร์ที่เกี่ยวกับ สุริยจักรวาล กำเนิดของดวงอาทิตย์และดวงดาว การสำรวจดวงอาทิตย์ เป็นต้น
5. วิชาสุขศึกษา ได้แก่ เนื้อหาการบริโภคอาหาร อาหารหลัก 5 หมู่ มีรูปภาพอาหารต้องห้าม เป็นต้น
6. วิชาศิลปะ ได้แก่ การวาดภาพ การปั้น การแกะสลัก เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อหาของหลักสูตรและแบบเรียนที่กำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการ อันเป็น กลไกรัฐด้านกล่อมเกลาสังคมนั้น ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อหลักปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนา อิสลามและวัฒนธรรมประเพณีอิสลามทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการจงใจหรือไม่ก็ตาม ปრაกฏการณ์ ดังกล่าวข้างต้น มีและคงอยู่จริงมานานแล้ว แม้บางส่วนได้ถูกปรับเปลี่ยนไปบ้างแล้วก็ตาม ซึ่งประเด็นนี้นักวิชาการท่านหนึ่ง ได้ให้การสนับสนุนว่า

“...ผมต้องเรียนพุทธประวัติ ทองนโม ตัสสะ ได้จนถึงทุกวันนี้เลย อันนี้เป็น ความผิดพลาดในอดีต แม้กระทั่งตำราพุทธประวัติ มีพระพุทธรูป มีรูปอะไร มากมาย ทำให้ผู้ปกครองคิดว่า เอ้ ลูกเราจะไปเรียนภาษาไทยหรือจะเป็น พุทธกันแน่...”²

3.1.3 ภาษาไทยกับวัฒนธรรมภาษามลายู

ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ภาษาที่ใช้อยู่ในหมู่ชาวไทยมุสลิมใน จังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น คือ ภาษามลายูพื้นเมืองซึ่งได้ฝังรกรากในสามจังหวัดภาคใต้มานาน แล้ว ได้เรียนรู้การถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับศาสนาอิสลามเป็นภาษามลายูพื้นเมืองทั้งสิ้น ทำให้มองภาษามลายูในแง่ศาสนาไปด้วย ภาษานี้จึงฝังอยู่ในโครงสร้างของสังคมและความรู้สึก นึกคิดของประชาชนได้อย่างลึกซึ้ง ใครจะมาบั่นทอนหรือทำลายมิได้ เพราะเป็นภาษาของศาสนา

¹สำนักเลขาธิการคุรุสภา. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาองค์ประกอบของ ปัญหาที่มีผลต่อสวัสดิภาพครูในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2525), หน้า 186.

²สัมภาษณ์ พีรยศ รอฮิมมูลา ผู้อำนวยการสถาบันสมุทรวรรัฐเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2540 โดยผู้วิจัย

โดยตรง จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะให้ชาวไทยมุสลิมทอดทิ้งภาษามลายูพื้นเมือง ซึ่งเป็นภาษาแม่ของเขา ในชีวิตประจำวันประชาชนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงไม่ได้พูดภาษาไทย มักจะลืมเมื่อเรียนจบจากโรงเรียนไปแล้ว ทำให้เป็นปัญหาในการติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานราชการ ดังนั้นรัฐบาลจึงกำหนดให้ประชาชนสามารถอ่านเขียนและพูดภาษาไทยได้ ตั้งแต่รัฐบาลยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา แต่เป็นการดำเนินนโยบายแบบค่อยเป็นค่อยไป บางสมัยรัฐบาลเห็นชอบให้จัดการเรียนการสอนภาษามลายูพื้นเมืองควบคู่ไปด้วย เช่น ช่วง พ.ศ.2477 หรือช่วง พ.ศ. 2490 เป็นต้น แต่ในช่วงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2482-2487) ได้ประกาศรัฐนิยม ฉบับที่ 9 โดยกำหนดให้หนังสือภาษาไทยเป็นภาษาของชาติ พลเมืองไทยจะต้องอ่านออกเขียนได้และต้องพูดภาษาไทยให้ได้ด้วย จึงทำให้ชาวไทยมุสลิมไม่พึงพอใจแนวนโยบายของรัฐบาล ซึ่งสอดคล้องกับที่ ชัจด์ภักย์ บุษะพัฒน์ กล่าวว่

“...เพราะประชาชนมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องรู้ภาษาไทยและยังเกรงว่าหากรู้ภาษาไทยแล้ว จะทำให้เด็กหันเหไปจากภาษาและวัฒนธรรมเดิมของตน โดยบางคนเชื่อว่าถ้าใช้ภาษาไทยแล้วจะถูกกลืนศาสนาและเป็นบาป เนื่องจากเข้าใจว่าภาษาไทยเป็นภาษาพุทธศาสนา เช่นเดียวกับที่ภาษามลายูเป็นภาษาของคนที่มีบถศาสนาอิสลาม...”¹

แม้แต่รายงานการศึกษาวิเคราะห์ของชาวต่างประเทศยังระบุถึงปัญหาการจัดการศึกษาให้กับชาวไทยมุสลิมว่า

“...ดูเหมือนว่าเหตุผลสำคัญในการออกจากโรงเรียนของเด็กไทยมุสลิมก็คือ การที่ผู้ปกครองไม่เต็มใจให้เด็กเรียนในโรงเรียนรัฐบาล ทั้งนี้เพราะเป็นการขัดกับการศึกษาศาสนา โดยเหตุนี้เองผู้ปกครองจึงนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาในปอเนาะ ซึ่งมุ่งศึกษาคัมภีร์อัล-กุรอาน ภาษามลายูและภาษายาวี...”²

¹ชัจด์ภักย์บุษะพัฒน์, “ปัญหาและอุปสรรคในการผสมกลมกลืนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้”. รัฐสภาภิรักษ์. เล่มที่ 15 ฉบับที่ 1 มกราคม 2516 หน้า 107.

²Astri Suhrke, “The Thai Muslim : Some Aspects of Minority Integration” Pacific Affairs VOL XIII, No.4, 1970-1971 P.543 อ้างใน ปิยนาก บุนนาค. เรื่องเดิม. หน้า 42.

ในการทำงานเดียวกันนักวิชาการท่านหนึ่ง ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“...ภาษามลายูท้องถิ่นเป็นภาษาแม่ของคนที่นี่เขาเรียนพูดสมัยหนึ่งกลายเป็นภาษาที่ผิดกฎหมาย ตำราที่เขียนโดยชาวปัตตานีแท้ ๆ กลับเป็นตำราที่ถูกมองว่าไม่ได้ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการ เป็นตำราที่ผิดกฎหมายหรือตำราเถื่อน แต่ตำราภาษาไทยวิชาสามัญถูกนำเข้าสู่โรงเรียนปอเนาะหรือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น กลับเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ตรงนี้แหละเกิดการ Conflict เกิดความรู้สึกต่อต้าน...”¹

ความพยายามของรัฐที่จะให้มีการสอนภาษาไทยและหลักสูตรประถมศึกษาของรัฐบาลกลับถูกมองไปในแง่ร้ายว่า เป็นนโยบายผสมกลมกลืน (Assimilation) ทำลายเอกลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม และนอกจากนี้ยังมีนโยบายเศรษฐกิจและการปกครองอื่น ๆ อีกมากมายที่ทำให้ชาวมาเลเซียมุสลิมต้องสูญเสียภาษาและวัฒนธรรมของตนเร็วยิ่งขึ้น²

3.2 ผลกระทบทางเศรษฐกิจ

ในช่วงนี้ที่เกี่ยวกับการศึกษานั้นไม่มี แต่ที่เกี่ยวกับความมั่นคงนั้นมี โดยที่กระทรวงมหาดไทยได้มีนโยบายเพิ่มค่าครองชีพของข้าราชการในจังหวัดภาคใต้ ด้วยการให้ “เงินเพิ่มค่าภาษา” แก่ข้าราชการที่ย้ายมาจากที่อื่น ซึ่งไปทำงานในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส อีกด้วย และดำเนินการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยกำหนดไว้ในกฎข้อบังคับ สำหรับปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ.120 โดยกำหนดว่า

3.2.1 บรรดาข้าราชการทั้งปวงซึ่งรับราชการในบริเวณนี้ ควรหัดพูดภาษาและเขียนหนังสือมลายูทุกคน เพราะฉะนั้น ควรมีกำหนดว่า ถ้าไปรับราชการภายใน 1 ปี ควรพูดภาษาให้ได้ และถ้าได้รับราชการอยู่ถึง 3 ปีแล้ว ควรอ่านหนังสือมลายูได้ ถ้ามีจะนั้นยังมีควรจะได้รับเงินเดือนเพิ่มเติมอัตรา

¹สัมภาษณ์ พี่ยศ รอฮิมมูลา. วัน เวลา และสถานที่เดิม.

²สุรินทร์ พิศสุวรรณ. นโยบายประสมประสานชาวมลายูมุสลิมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525, หน้า 5.

3.2.2 ถ้าข้าหลวงเทศาภิบาลได้พร้อมด้วยพระยาเมือง และโต๊ะกาตีเมืองใด ได้สอบแล้วเห็นว่า ข้าราชการคนใดพูดภาษามลายูได้ให้พร้อมทั้งเซ็นชื่อออกประกาศนียบัตร ให้ข้าราชการผู้นั้น และข้าหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจให้เงินหลวงเป็นรางวัลไม่เกิน 100 บาท หรือถ้าสอบอย่างเดียวเห็นว่าเป็นผู้อ่านเขียนหนังสือมลายูได้ก็ให้ ๗ ประกาศนียบัตร และมีอำนาจให้เงินหลวง เป็นรางวัลไม่เกิน 400 บาท

3.2.3 ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช จัดวางแผนสอนไวยากรณ์ และอ่านหนังสือมลายู และอัตราชั้นรางวัลภายในวงเงินดังกล่าวมาแล้วในข้อก่อน¹

จะเห็นได้ว่าการจัดให้มีการอบรมวิชาภาษามลายูนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่ารัฐต้องการที่จะให้ข้าราชการที่รับราชการอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถพูดภาษามลายู อันเป็นภาษาพื้นเมืองได้ ทำให้ทราบขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยมุสลิม และปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม เป็นทางหนึ่งที่จะทำให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ได้เข้าถึงประชาชนตามนโยบายการปกครองของรัฐบาล เพื่อแก้ปัญหาด้านความมั่นคงนั่นเอง และโครงการนี้ก็มีมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2517 จึงถือว่าเป็นการใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากเช่นกัน

3.3 ผลกระทบทางด้านการเมือง

3.3.1 พระราชบัญญัติฝ่ายอิสลาม พ.ศ.2488

บุคคลที่ตระหนักถึงภัยพิบัติแห่งชาติ อันเนื่องมาจากความไม่พอใจของชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในตอนที่ปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลภายใต้การชี้นำของนายปรีดี พนมยงค์ (24 มิถุนายน 2489 - 23 สิงหาคม 2489) ได้ประกาศใช้มาตรการหลายอย่าง เพื่อลดกระแสความขัดแย้งที่อาจจะนำไปสู่การแบ่งแยกดินแดน ดังนั้นในวันที่ 3 พฤษภาคม 2488 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติอุปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ.2488 ดังข้อความส่วนหนึ่งว่า ตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ.2475) ได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชน และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก โดยพิจารณาเห็นว่าประชาชนในบางท้องถิ่น นับถือศาสนาอิสลาม จึงเป็นการสมควรที่ชาวมุสลิมจะได้รับการช่วยเหลือคุ้มครองและอุปถัมภ์ ในกิจกรรมศาสนา

¹เกษม รังสิโยกฤษฎ์. อิทธิพลของศาสนาอิสลามต่อการจัดการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทภาคสองทางรัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519, หน้า 105.

สรุปสาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้

ประการแรก พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้มีการจัดตั้งสถาบันขึ้นหลายระดับ เช่น สถาบันจุฬาราชมนตรี อิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย เพื่อทำหน้าที่เชื่อมประสานระหว่างประชาคมมุสลิมกับรัฐบาล โดยกำหนดว่า "ให้จุฬาราชมนตรีมีหน้าที่ปฏิบัติราชการส่วนพระองค์เกี่ยวกับการที่จะทรงอุปถัมภ์ศาสนาอิสลาม" ผู้ซึ่งได้รับการแต่งตั้งคือชาวมุสลิมเชื้อสายเมเลย์ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในส่วนกลาง และถูกมองว่าเป็นผู้สนับสนุนทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ เอง ชื่อ นายแช่ม พรหมยงค์

ประการที่สอง พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้มีการจัดตั้ง "คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย" และในจังหวัดที่มีประชาชนนับถือศาสนาอิสลามอยู่มาก ก็ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจัดตั้ง "กรรมการอิสลามประจำจังหวัด" ขึ้น เพื่อให้คำแนะนำแก่รัฐบาลและกรรมการจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับชาวมุสลิมโดยตรง (มาตรา 7) การแต่งตั้งและถอดถอนออกจากตำแหน่ง" ให้เป็นไปตามคำแนะนำของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย" (มาตรา 6) จะเห็นได้ว่าข้อกำหนดดังกล่าวเป็นหลักประกันว่า ผู้นำศาสนาคนใดที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่มีความไว้วางใจ จะไม่ได้รับการแต่งตั้งและจะไม่มีบทบาทในการให้คำปรึกษากำหนดนโยบาย

ประการที่สาม พระราชบัญญัติดังกล่าวยังกำหนดให้จัดสถาบันการศึกษาที่เป็นของมุสลิมโดยแท้จริงภายใต้การบริหารของชาวมุสลิมเพื่อดึงดูดใจให้ชาวมุสลิมที่ยังลังเลใจในการส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาในสถาบันการศึกษาของรัฐบาลให้หมดความลังเลไป โดยสถาบันใหม่นี้จะกำหนดหลักสูตรทางศาสนาอิสลามเข้าไว้ด้วย ให้ตั้งชื่อสถาบันนี้ว่า "อิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย" ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันแห่งนี้ จะได้รับพระราชทานทุนการศึกษาไปประกอบพิธีฮัจญ์และศึกษาเพิ่มเติม ณ เมืองเมกกะ¹

เหตุผลหนึ่งของการกำหนดนโยบายใหม่ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ฝ่ายอิสลาม พ.ศ.2488 คือความตระหนักในเหตุการณ์ที่กำลังเลวร้ายลงทุกวันในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การเข้าร่วมสงครามกับญี่ปุ่นเป็นปฏิปักษ์ต่อฝ่ายพันธมิตร ยิ่งทำให้ล่อแหลมในการเสียดินแดนส่วนนี้ยิ่งขึ้น และผลการรณรงค์ของฝ่ายชาตินิยมมาเลย์เพื่อถือเป็นข้อต่อรองกับอังกฤษ ทำท่าจะได้ผลขึ้นมา ดังที่ตนงูมะไฮยิดดินส่งโทรเลขไปยังนายกอังกฤษ มีใจความว่า

¹ สุรินทร์ พิศสุวรรณ. เรื่องเดิม. หน้า 10.

“ในนามของมนุษยธรรม และความยุติธรรมเราใคร่ที่จะเรียกร้องให้ท่านยับยั้งการให้การรับรองต่อรัฐบาลสยาม จนกว่าจะมีการสอบสวนอย่างละเอียดในนโยบายฟาสซิสต์ที่มีต่อรัฐมาเลย์สิริรัฐ (หมายถึง ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล) ทางตอนใต้ของสยาม ความอดทนของเราต่อการบริหารที่ผิดพลาดของข้าราชการสยามได้สิ้นสุดลงแล้ว เราเรียกร้องให้มีการสำรวจประชามติในสิริรัฐดังกล่าว”¹

ตั้งนั้นรัฐบาลภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ (24 มีนาคม 2489 - 23 สิงหาคม 2489) ต้องการที่จะเอาใจผู้นำศาสนาทั้งสี่จังหวัดดังกล่าว โดยมอบตำแหน่งและยกย่องให้เกียรติเพื่อช่วงชิงฐานอำนาจจากมะไฮยิดดิน² จึงต้องรณรงค์หาเสียงสนับสนุนจากผู้นำศาสนาของจังหวัดชายแดนภาคใต้เอาไว้ นายแหม่ม พรหมยงค์ จุฬาราชมนตรีคนแรก (พ.ศ.2488) กล่าวว่า

“เราส่งโต๊ะครูสอนศาสนาจำนวน 90 คน (ผู้ซึ่งมะไฮยิดดินต้องการเป็นฐานอำนาจ ถ้าต้องการแบ่งแยกดินแดน) ไปกรุงเทพฯ เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชาวมุสลิมในสวนกลาง...พวกเขาถูกส่งกลับเมื่อเหตุการณ์ค่อยสงบ”³

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติอุปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม จึงเป็นมาตรการระยะสั้นเพื่อแก้ปัญหาการแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ ที่รัฐบาลภายใต้คำแนะนำของผู้นำมุสลิมบางคนในสวนกลางเป็นผู้กำหนดขึ้น ยังไม่เป็นมาตรการที่ละเอียดลึกซึ้งพอ

และอีกประการหนึ่ง พระราชบัญญัติอุปถัมภ์ฝ่ายอิสลามนี้กำหนดให้ผู้นำศาสนาอิสลามเข้ามาอยู่ในอาณัติของรัฐบาล โดยกำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รับผิดชอบการอุปถัมภ์ก็คือ ทั้งอุปถัมภ์และควบคุมไปพร้อม ๆ กันเพื่อหวังผลทางการเมือง

¹นันทวัน เหมินทร์. 1976. หน้า 222. อังโน สุรินทร์ พิศสุวรรณ. เรื่องเดิม. 2525, หน้า 11.

²แหม่ม พรหมยงค์ “ปัญหาการแบ่งแยกดินแดนภาคใต้”. ความเป็นเอกภาพของชาติ กับปัญหา 3 จังหวัดภาคใต้. (กรุงเทพฯ), 2517, หน้า 24.

³เรื่องเดียวกัน.

ดังนั้นตำแหน่งจุฬาราชมนตรีและกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ได้กลายเป็นสถาบันของส่วนกลางไปโดยปริยาย เพราะเท่าที่ผ่านมาสองสถาบันนี้ก็กลับกลายเป็นตัวแทนของรัฐบาลมากกว่าเป็นตัวแทนของชาวมุสลิมติดต่อกับรัฐบาล¹

ส่วนอิสลามวิทยาลัยก็หมดสภาพความเป็น "สถาบันของอิสลาม" ไปแล้ว หลังจากที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้เป็นโรงเรียนในอาณัติของกรมสามัญศึกษา แม้จะมีวิชาเลือกภาษาอาหรับเหลืออยู่ แต่ก็เปิดรับนักเรียนโดยทั่วไป และทุนเล่าเรียนหลวงที่กำหนดไว้สำหรับผู้สำเร็จการศึกษาก็ไม่เคยมีงบประมาณให้เลย เป็นที่น่าสังเกตว่า การเปลี่ยนสภาพของอิสลามวิทยาลัยไปเช่นนี้เป็นการละเมิดต่อพระราชบัญญัติอุปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ.2488 นั้นหรือไม่อย่างไร²

สรุปได้ว่า ความพยายามที่จะประสมประสานชาวมุสลิมของรัฐบาลตามพระราชบัญญัติอุปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ.2488 เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพียงเพื่อยับยั้งความพยายามของผู้นำชาวมุสลิมบางคน ที่คิดจะแบ่งแยกดินแดนทางตอนใต้ออกไปอยู่ในการปกครองของอังกฤษ โดยหวังจะได้เอกราชร่วมกับรัฐบาลมลายูอื่น ๆ พร้อมกัน หากแต่สถาบันต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัตินั้นยังคงดำรงอยู่ แต่ก็ไม่มีความสมรรถภาพมากนัก ในการเป็นตัวประสานระหว่างรัฐบาลกับชาวมุสลิม เพราะยังขาดการยอมรับจากคนส่วนใหญ่อยู่นั่นเอง³

3.2.2 การประกาศใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก พ.ศ.2489

นโยบายอุปถัมภ์อีกประการหนึ่ง สำหรับชาวมุสลิมก็คือ การยอมรับในฐานะพิเศษของกฎหมายว่าด้วยเรื่องครอบครัวและมรดกของอิสลาม โดยรัฐบาลลงมติให้การใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บทที่ว่าด้วยครอบครัวในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และให้รับร่างกฎหมายฝ่ายอิสลามขึ้นแทน อันที่จริง เรื่องนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2446 เมื่อรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งศาลไต่เถียงคดีขึ้นพิจารณากรณีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิม เพราะทรงตระหนักดีว่าแม้แต่ในประเทศมุสลิมเองก็ยังอนุโลมให้นำกฎหมายศาสนามาใช้

¹สุรินทร์ พิศสุวรรณ. เรื่องเดิม. หน้า 13.

²เรื่องเดียวกัน

³เรื่องเดียวกัน

ในกรณีเหล่านี้ในขณะที่กฎหมายอื่น ๆ ได้รับการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงไปตามกาลสมัย ทั้งนี้ เพราะศาสนามีอิทธิพลอยู่อย่างสูง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในครอบครัวและการแบ่งมรดกนั่นเอง¹

ต่อมาได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อยกร่างกฎหมายว่าด้วยเรื่องครอบครัวและมรดก เมื่อปี พ.ศ.2472 แต่ก็ดำเนินงานไปอย่างล่าช้า ไม่มีผลคืบหน้าจนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จึงมีการรีบเร่งและมาเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2484 แต่ก็ไม่ได้ประกาศใช้อย่างเป็นทางการ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2489

สาเหตุที่ต้องใช้เวลานานในการยกร่างนั้น ก็เพราะมีความขัดแย้งกันในคณะกรรมการ ซึ่งมีหัวหน้าผู้พิพากษาสำหรับภาคใต้ (พระยาสุจริตธรรมพิศาล) เป็นประธาน โดยฝ่ายผู้พิพากษาซึ่งเป็นไทยพุทธเห็นว่า การยกร่างนั้น เป็นนโยบายทางการเมือง เพื่อแสดงความมีน้ำใจและบริสุทธิ์ของรัฐบาลที่จะให้สิทธิและเสรีภาพทางศาสนาอย่างเต็มที่ต่อชาวมาเลย์มุสลิม จึงจำเป็นต้องยกร่างให้เสร็จ แต่ผู้นำศาสนาที่ร่วมเป็นกรรมการนั้น ถือเป็นภารกิจทางศาสนาที่สำคัญยิ่ง ต้องดำเนินไปอย่างระมัดระวังและละเอียดถี่ถ้วน พยายามหาหลักฐานให้ครบถ้วนก่อนที่จะกำหนดเป็นตัวบทกฎหมายลงไป อันไหนที่ตกลงกันไม่ได้เพราะความเห็นไม่ตรงกัน (ซึ่งในทางนิติศาสตร์ของอิสลามเป็นเรื่องธรรมดา) ก็ละทิ้งไว้ให้เป็นเรื่องในดุลยพินิจของผู้พิพากษาหรือโต๊ะกาดีหรือโต๊ะกาลีเอง แต่ผู้พิพากษายฝ่ายรัฐบาลไม่เห็นด้วย ต้องการให้กำหนดออกมาเป็นตัวบทกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การบังคับใช้²

ตัวอย่างของทัศนคติที่ไม่ลงรอยกันนี้ได้ถูกแสดงออกในรายงานของหลวงประไพพิทยาคณ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดสตูลที่เสนอต่อกระทรวงยุติธรรม (15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2483) มีความว่า

¹ณรงค์ ศิริปะชนะ. ความเป็นมาของกฎหมายอิสลามและดาโต๊ะยุติธรรม.

(กรุงเทพฯ), 2517, หน้า 34 และ Geertz, C. Religion of Java : Gencoe Press 1960, P.234

²สุรินทร์ พิศสุวรรณ. เรื่องเดิม. หน้า 15.

“เมื่อบรรดาตาใต้ยุคธรรม (ผู้พิพากษามุสลิม) ได้รับคำสั่งจากหัวหน้าผู้พิพากษาสำหรับภาคใต้พวกเขาบอกว่าไม่สามารถจะยกร่างเสร็จภายในเวลาที่กำหนด (5 เดือน) เหตุผลก็เพราะว่ากฎเกณฑ์ที่ใช้สำหรับคดีครอบครัวและมรดกนั้นไม่ได้เอามาจากคัมภีร์โดยตรง แต่นำมาจากคำอธิบายของคัมภีร์ ซึ่งเรียกว่า กิตาบ และมีผู้เขียนหลายสิบคนเขียนตำราไว้หลายสิบเล่มภายใต้ชื่อและด้วยความยาวที่แตกต่างกัน กิตาบบางเล่มกำหนดแต่หลักการกว้าง ๆ บางเล่มอธิบายในรายละเอียดและกิตาบบางเล่มยังมีความแตกต่างไปจากเล่มอื่น ๆ”¹

แต่ผู้พิพากษาฝ่ายรัฐบาลกลับเห็นคำอธิบายนี้เป็นข้อแก้ตัวเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการทำงาน และ “ขาดประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน” หรือไม่ก็เป็นความอิทธิทธิยาส่วนบุคคลในหมู่ตาใต้ยุคธรรม จึงไม่ยอมร่วมมือกัน จนในที่สุดหลวงประไพพิทยาคุณต้องลงมือยกร่างเสียเอง ดังปรากฏในรายงานว่า

“ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าปล่อยให้เรื่องอยู่ในมือของพวกนี้ต่อไปเหมือนเดิม ความแตกต่างในความคิดและข้อโต้แย้งก็จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนไม่มีทางที่จะสำเร็จได้ภายในเวลาจำกัด”²

ผลสุดท้าย กฎหมายว่าด้วยครอบครัวและมรดกของฝ่ายอิสลามก็ถูกยกร่างขึ้นสำเร็จ โดยความพยายามของผู้พิพากษาฝ่ายรัฐบาล “โดยคำแนะนำจากสมาชิกของกรรมการจังหวัดสตูล” จะเห็นได้ว่านอกจากจะเป็นผู้รู้ทางศาสนาเพียงส่วนน้อย (6 คน) ที่เข้าร่วมในคณะกรรมการยกร่างฯ แล้ว คนกลุ่มน้อยนี้ก็ไม่ได้มีบทบาทอย่างเต็มที่ในการยกร่าง ยังมีความริรอและขัดแย้งกันกับกรรมการที่รัฐบาลแต่งตั้งไปจากผู้พิพากษาอีกด้วย ผู้นำทางศาสนาส่วนใหญ่จึงไม่ยอมรับในตัวบทที่ยกร่างขึ้นมาจนสำเร็จ ในปี พ.ศ.2484

¹ เรื่องเดียวกัน.

² สุรินทร์ พิศสุวรรณ. เรื่องเดิม. หน้า 16.

เมื่อรัฐบาลประกาศใช้กฎหมายครอบครัวและมรดกฝ่ายอิสลามในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2489 จึงยอมไม่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางเท่าที่ควร สถาบันดาโต๊ะยุติธรรมถูกกำหนดให้เลือกตั้งขึ้นจังหวัดละ 2 คน ก็ไม่ได้รับความนิยมาจากประชาชน การปรึกษาอรรถคดีเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดก ก็ยังคงเป็นไปนอกสถาบันศาล โดยชาวมาเลย์มุสลิมจะเสาะแสวงหาผู้นำทางศาสนาที่มีชื่อเสียง เพื่อขอคำปรึกษาแนะนำตามรูปแบบและธรรมเนียมปฏิบัติโบราณจวบจนทุกวันนี้¹

จะเห็นได้ว่า การยกร่างกฎหมายว่าด้วยครอบครัวและมรดก พ.ศ.2489 กลับถูกมองว่าเป็นการก้าวก่ายภายในของประชาคมมุสลิม เพราะไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐจะมากำหนดนโยบายควบคุมการทำงานของผู้นำทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลที่จะพิจารณาอรรถคดีทางศาสนาก็เป็นส่วนหนึ่งของศาลจังหวัด ดาโต๊ะยุติธรรมทำหน้าที่เพียงแต่เป็น “ที่ปรึกษา” ให้แก่ผู้พิพากษาฝ่ายรัฐบาล การตัดสินวินิจฉัยอรรถคดีของดาโต๊ะยุติธรรมต้องได้รับการรับรอง โดยผู้พิพากษาทุกครั้งไป ศาลคดีศาสนาไม่เป็นอิสระ เป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของศาลจังหวัดเท่านั้น ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้นำศาสนาส่วนใหญ่ ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อนโยบายของรัฐบาลได้ถูกสะสมขึ้นมา เรื่อย ๆ จนปรากฏออกมาในรูปของขบวนการรณรงค์เพื่อเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเอง (autonomy) ของชาวมาเลย์มุสลิมภายใต้การนำของหะยีสุหลงเมื่อปี พ.ศ.2490-2491² และได้มีการจับกุมหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ.2491 เนื่องจากหะยีสุหลงได้ร่วมกับพรรคพวกจัดทำหนังสือฉันทานุมัติถึงตนกูมะไฮยิดดิน ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองและดำเนินรัฐบาลไทย³ และได้รับการปล่อยตัวอีกครั้ง เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2495 แม้หะยีสุหลงพ่ายแพ้ต่ออำนาจกฎหมายของประเทศ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะเสื่อมศรัทธาจากชาวมลายูมุสลิมบ้านเกิดของตนแต่อย่างใด สำหรับโรงเรียนสอนศาสนา (มัดราซะฮะห์) อัลมุอารีฟอัลวาฏอญียะฮ์ปัตตานี ซึ่งขบเซาต้องปิดกิจการมาถึง 4 ปี 6 เดือน เพราะขาดผู้สอนก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการขอรับรองของลูกศิษย์และชาวมลายูมุสลิมทั่ว ๆ ไป ที่สนใจมาสมัครเรียนกัน

¹ เรื่องเดียวกัน.

² สุรินทร์ พิศสุวรรณ. เรื่องเดิม. หน้า 17.

³ เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 107.

อย่างมากมายจนต้องให้เครื่องขยายเสียงช่วยในการสอน¹ แต่โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามแห่งนี้ต้องปิดกิจการอีกครั้ง เมื่อถูกคำสั่งห้ามจากกองบัญชาการผู้ว่าราชการภาค 9 ในวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2496 และต้องปิดตลอดไปจนถึงปัจจุบันเมื่อหะยีสุหลง พบกับชะตากรรมสูญหายอย่างไม่ทราบร่องรอยทราบจนถึงทุกวันนี้*

3.2.3 กบฏดุซงยอง

การจับกุมหะยีสุหลง จึงเท่ากับเป็นการโหมไฟชนวนแห่งความไม่พอใจที่คุกรุ่นอยู่แล้วในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ร้อนแรงเพิ่มขึ้นอีก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2491 เกิดการปะทะกันด้วยอาวุธระหว่างตำรวจกับราษฎรชาวมลายูมุสลิม หมู่บ้านดุซงยอง ตำบลจะแนะ อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส จำนวน 2,000 คน การปะทะมีติดต่อกัน 2 วัน ราษฎรเสียชีวิต 30 คน ตำรวจเสียชีวิต 5 คน² กำลังของผู้ก่อการร้ายล้วนแต่เป็นเด็กหนุ่มซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ซึ่งก็มีผู้สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นนักศึกษาของปอเนาะแห่งใดแห่งหนึ่งก็เป็นได้³

แม้ไม่พบหลักฐานที่แสดงว่าการเกิดกบฏดุซงยองมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจับกุมหะยีสุหลงก็ตาม แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า ความรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นเหตุมาจากความไม่พอใจซึ่งสะสมอยู่ในใจของชาวมลายูมุสลิมที่จังหวัดภาคใต้ อันเนื่องมาจากการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมของข้าราชการ อย่างน้อยที่สุดการจับกุมหะยีสุหลงก็น่าจะทำให้ความไม่พอใจของชาวมุสลิมที่มีต่อรัฐบาลเพิ่มมากขึ้น จนนำไปสู่เหตุการณ์รุนแรงดังที่กล่าวมาแล้ว

ส่วนการปลุกระดมชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ของหะยีสุหลงนั้น ได้เริ่มจากองค์กรทางสังคมของมุสลิม 2 องค์กร คือ

¹เด่น โต๊ะมีนา. "ปัญหา 4 จังหวัดภาคใต้...". หน้า 25.

*ดูคดี หะยีสุหลง นายตำรวจที่ต้องสงสัย คือ พ.ต.ท.บุญเลิศ เลิศปรีชา ผู้บังคับการตำรวจสันติบาลสงขลา.

²สำนักเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8 (สามัญ). (กรุงเทพฯ: 29 เมษายน 2491), หน้า 787-788.

³ประสิทธิ์ เวชสวรรค์. เรื่องเดิม. หน้า 110.

องค์กรแรก คือ สุเหร่าหรือมัสยิด เนื่องจากสุเหร่าหรือมัสยิดเป็นสถานที่ทำละหมาดร่วมกันและใช้ปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังนั้น สุเหร่าหรือมัสยิด จึงไม่เป็นแต่เพียงสถานทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นที่พักปะสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดกันด้วย โดยเฉพาะวันสำคัญทุกสัปดาห์ จะต้องมีการทำละหมาดหมู่ในวันศุกร์ของชาวมุสลิม ในหมู่บ้านที่อยู่ในวัยบรรลุนิติภาวะทางศาสนา* จำนวนไม่ต่ำกว่า 40 คน¹ และปรากฏว่าในวันศุกร์ที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2490 หนีสุหลงไปประชุมราษฎรชาวมุสลิม ประมาณ 100 คนที่สุเหร่าปรีกี ตำบลกระโด อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เกี่ยวกับเรื่องศาสนาและปลุกใจให้รักท้องถิ่นทำนองใจมดีรัฐบาลไทย ความว่า

“...รัฐบาลไทยปกครองชาวมลายูใน 4 จังหวัดมาประมาณ 40 ปีแล้วไม่ได้กระทำประโยชน์และบ้านเมืองให้ดีขึ้น...โรงเรียนก็เหมือนเล่าไก่ เป็นที่ย่ำเหยียบของคนทั่วไป...”²

สำหรับองค์กรแห่งที่สองที่หนีสุหลงใช้เป็นสถานที่ปลุกกระดมชาวมลายูมุสลิม คือปอเนาะโดยหนีสุหลงเริ่มจากการแนะนำสั่งสอนให้เล่าเรียนศาสนา และปลุกใจให้ระลึกถึงเชื้อชาติมลายู โดยถือว่าภาษามลายูเป็นภาษาประจำเชื้อชาติและเป็นภาษาของศาสนาอิสลาม³ อีกทั้งชี้ให้เห็นถึงความบีบคั้นเลื่อมไหมที่รัฐบาลไทยปกครองสี่จังหวัดภาคใต้ มาเป็นเวลา 40 ปีนั้น ก็เพื่อกระตุ้นให้เกิดความรักท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ยกเหตุการณ์ที่จอมพลป.พิบูลสงคราม ได้ดำเนินนโยบายอันที่จะ “ทำลายเชื้อชาติ ภาษาและศาสนาของชาวมลายู

*การบรรลุนิติภาวะทางศาสนาตามกฎหมายอิสลาม ถือเป็นเหตุของความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าเป็นหญิงต้องมีประจำเดือน ถ้าเป็นชายต้องมีสุจิเคลื่อน การเริ่มวัยผู้ใหญ่ของชาวมุสลิมจึงอยู่ในระหว่างอายุ 13-15 ปีขึ้นไป

¹มะหมุด ยูนุส. อัล-ฟีกฮุลวาญียะฮ. (กรุงเทพฯ: สำนักงานสายสัมพันธ์, 2523), หน้า 85-87.

²ศาลจังหวัดปัตตานี, คดีหมายเลขดำที่ 25/2491, 6 กุมภาพันธ์ 2491, ต้นฉบับปรากฏในพระยารัตนภักดี. ประวัติเมืองปัตตานี. (ม.ป.ท. : ม.ป.ท., 2509) หน้า 76 อ้างในเฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 92.

³รายงานคดีหนีสุหลง. หน้า 16 อ้างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. เรื่องเดิม. หน้า 92.

ตลอดจนการกระทำทารุณต่าง ๆ แก่ชาวมะลายูแต่ละคน และแก่ชาวมะลายูทั้งคณะและแก่ชาติ ศาสนาของชาวมะลายู”¹ อย่างไรก็ตาม ไม่เป็นที่ปรากฏชัดว่า การใช้ปอเนาะเป็นแหล่งฝึกสำนึก ของชาวมุสลิมของหะยีสุหลงดำเนินไปได้กว้างไกลเพียงไร แต่จากหลักฐานที่ปรากฏพบว่า ในการดำเนินงานได้รับการตอบสนองจากประชาชนเพียงภายในของอำเภอเมือง โดยมีจุดหมาย ตอบรับความคิดเห็นของนักเรียนปอเนาะฮัลอิสลาฮ์ ตำบลปยุต อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ความว่า

“...บรรดาศิษย์ทั้งหลายไม่หมดหวังที่จะได้คืนมาซึ่งสิทธิเชื้อชาติมะลายู และมีความกล้าแข็งที่จะต่อต้านเพื่อความอิสรภาพ หากมีอะไรมาขัดขวาง ก็พร้อมที่จะระเบิดออกประหนึ่งภูเขาไฟ บรรดาศิษย์มีความตั้งใจอย่าง แน่วแน่ที่จะกระทำการทุกอย่างพร้อมกับผู้นำ บรรดาศิษย์ต้องการผู้นำที่ไม่ รู้จักการถอยหลัง ขอให้ท่านประธานกรรมการอิสลาม (หะยีสุหลง อับดุล กาศ) รองประธาน (หะยีอับดุลมาอีโมง อากิบ) เลขานุการ (หะยีอับดุล เลาะ อาหวัง) คิดช่วยชาติของท่านที่กำลังถูกกดขี่ให้ปลอดภัยจากความทารุณ และขอแสดงความเคารพด้วยความเศร้านวลที่เต็มไปด้วยน้ำตา...”²

จะเห็นได้ว่าตามปอเนาะต่าง ๆ มักมีลัทธิทางการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้อง อยู่ด้วยเป็นส่วนมาก ความจริงเรื่องของปอเนาะไม่ใช่เรื่องของการเมืองโดยตรง หากแต่เป็น บุคคลบางกลุ่มได้ใช้ปอเนาะเพื่อมุ่งแสวงประโยชน์ทางการเมืองของตน โดยอาศัยศาสนาเป็น เครื่องบังหน้า ทั้งนี้เพราะชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีปัญหาเกี่ยวกับเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ยิ่งถ้าหากปอเนาะให้ความ ร่วมมือด้วยแล้ว ก็จะทำให้ได้ผลรวดเร็วและรุนแรงมาก³ ปอเนาะเกิดขึ้นมากมาย พบว่ามีปัญหา มากและนับวันจะมีปัญหามากขึ้น เนื่องจากการเรียนการสอนไม่อยู่ในแนวเดียวกัน และเด็ก นักเรียนจะเรียนกันนานไม่ค่อยจบ⁴ และนำไปสู่การปรับปรุงปอเนาะในเวลาต่อมา ซึ่งจะได้กล่าว ในบทต่อไป

¹รายงานคดี หะยีสุหลง, หน้า 5 อ้างใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 93

²รายงานคดีหะยีสุหลง, เรื่องเดียวกัน

³ประสิทธิ์ เวชสวรรค์, เรื่องเดิม, หน้า 104-105

⁴แลได้ สัมภาษณ์ ชุนศิลปกรรมพิเศษ แลได้ ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 มิถุนายน 2524 – มกราคม 2525, หน้า 45